

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Katedra genderových studií

Bc. Petra Kloidová

**Identita a strategie chování homosexuálních mužů
v Československu v období komunistického režimu**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Doc. Věra Sokolová, Ph.D.**

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

Bc. Petra Kloidová

V Praze dne 15. května 2014

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce Doc. Věře Sokolové, Ph.D. za přínosné postřehy a připomínky k vypracování této práce. Dále bych ráda poděkovala svým narátorům, kteří mi dovolili nahlédnout do jejich životů. V neposlední řadě bych ráda poděkovala svým nejbližším za láskyplnou podporu.

Obsah

1	Úvod.....	3
2	Teorie.....	6
2.1	Klíčové koncepty.....	6
2.1.1	Stigma.....	6
2.1.2	Stud a sexualita.....	8
2.1.3	Heteronormativita.....	9
2.1.4	Homofobie jako součást mužské identity.....	10
2.1.5	Komunita.....	12
3	Empirická část.....	16
3.1	Metodologie výzkumu.....	16
3.2	Vědecké přístupy ke studiu lidské sexuality.....	17
3.2.1	Český kontext.....	19
3.3	Metoda orální historie.....	20
3.3.1	Orální historie a studie sexuality.....	21
3.4	Primární výzkum – hledání narátorů.....	24
3.5	Biografické rozhovory.....	26
3.6	Etika výzkumu.....	27
3.7	Pozicionalita jako základ feministického výzkumu.....	30
3.8	Analýza dat.....	31
4	Představení narátorů.....	34
4.1	Jiří.....	34
4.2	Honza.....	39
4.3	Sláva.....	46
4.4	Marek.....	52
4.5	Tomáš.....	58
5	Analýza.....	65
5.1	Společenský život homosexuálů během komunistického režimu.....	65
5.1.1	Holandy.....	65
5.1.2	Lázně.....	70
5.1.3	Podniky.....	71
5.1.4	Rodinné společnosti a intelektuální salóny.....	75
5.2	Homosexualita a praktikování státní moci.....	79
5.3	Topografie kontaktních míst v Českých Budějovicích.....	86
5.3.1	Kavárna U Tety Berty.....	88
5.3.2	Komunita, kterou spojuje stigma.....	91
5.3.3	Hledání identity v rodinné společnosti.....	94
5.3.4	Pravidla rodinné společnosti.....	99
5.3.5	Přezdívky.....	100
5.3.6	Charakteristika Tety Berty a kritéria vzniku rodinné společnosti.....	102
5.4	Tvoření maskulinní identity.....	104
6	Závěr.....	109
	Seznam literatury.....	112
	Přílohy.....	119

ABSTRAKT

Ve své diplomové práci se budu zabývat konstrukcí identity a genderovými aspekty žitých zkušeností homosexuálních mužů, kteří žili v době československého komunismu v Jižních Čechách, konkrétně Českých Budějovicích. Ve své práci použiji kvalitativní metodu orální historie, jejíž forma narativních biografických rozhovorů umožňuje zachytit žité zkušenosti jedinců ve vztahu k politickému režimu a společenskému řádu daného období. Následná analýza bude zkoumat, jak tito muži tváří v tvář politické neviditelnosti, společenské marginalizaci a odborné medializaci homosexuality konstruovali svou individuální i kolektivní identitu, a zároveň bude mapovat strategie chování, jež tito muži uplatňovali zejména před složkami STB a v osobním životě vůbec.

Klíčová slova: Homosexualita, heteronormativita, identita, maskulinita, gender, sexualita, komunismus

ABSTRACT

My thesis is concerned with construction of identity and gender aspects of homosexual men who lived in Czechoslovakia during the Communist era in South Bohemia, specifically in České Budějovice. In my thesis I use the qualitative method of oral history, as narrative biographical interviews allows the ability to capture the experiences of individuals based on their treatment by the political regime and social order of the era. The subsequent analysis will examine how these men faced political invisibility, social marginalization and professional publicizing of homosexuality which constructed their individual and collective identities. This thesis will also map the behavioral strategies these men applied to themselves, especially before the STB components and in their personal lives.

Key words: Homosexuality, heteronormativity, identity, masculinity, gender, sexuality, communism

1 Úvod

Cesta k tématu mé diplomové práce byla poměrně dlouhá a trnitá. Pamatuji si, že už v dětství jsem začala vnímat rozmanitosti lidských identit, které nezapadaly do konceptu „mužství“ ani do konceptu „ženství“. Hlavně zájem o alternativní rockovou hudbu mi neustále dokazoval, že svět není plný jen identit, které můžeme zařadit do jedné z binárních kategorií. Lidské identity jsou daleko rozmanitější, mohou a nemusí podřývat normativní rámec společnosti. Často to jsou osobité a originální přístupy k životu, které se nepodobají ničemu a nikomu jinému. Individuální, ale i společenské subverzní boje vůči společnosti jsem obdivovala.

V rámci redaktorské práce na článku, který se zabýval současnou homosexuální komunitou v Českých Budějovicích, jsem odkrývala znaky jednoho konkrétního společenství, u kterého se ukázalo, že jeho kořeny sahají daleko hlouběji do historie, než by se na první pohled mohlo zdát. Homosexuální komunita¹ v Českých Budějovicích se neustavovala až se vznikem organizace *Jihočeské Lambdy* v roce 1990, její počátky sahají hluboko do období komunismu. Není vyloučené, avšak ani dokázané kvůli absenci pamětníků/pamětnic, že podobné společenství existovalo i před komunismem. Zpočátku mě zajímalo, jestli nějaká komunita v Českých Budějovicích vůbec existovala a pokud ano, kdo ji tvořil a jak fungovala v represivním politickém režimu, který nepodporoval žádnou různorodost identit, jež by mohla nějakým způsobem ohrožovat heteronormativní řád společnosti i ideologické znaky režimu (Sokolová, 2012, Ciprová, Sokačová, 2009). Přestože medicínský diskurz komunistického Československa s homosexualitou otevřeně pracoval, v tehdejší společnosti byla homosexualita tabu.

Obecně se s tématem lidské sexuality pojí atributy jako je stud², v případě homosexuální orientace i další jevy a společenské mechanismy³, které dokazují chápání homosexuality jako deviantní či podřazené heterosexuality (Katz, 1990). Téma sexuality chápeme jako součást soukromé sféry lidských životů, o které se nemluví. A už vůbec ne v případě, kdy se odchyluje od normy. Jak vysvětluje Rupp, hlas muže či ženy, který hovoří o své lásce, touze či sexuálním chování ke stejnému pohlaví, je v historických

¹ Existuje mnoho pohledů badatelů a badatelek na to, jestli v České republice vůbec existuje něco jako je „homosexuální komunita“. Tomuto tématu se věnuji více v teoretické a empirické části. Termín „homosexuální komunita“ používám v rámci inspirace pojetí Rupp, podle které homosexuální komunity zaštiťuje společný zájem (Rupp, 2001).

² Warner vysvětluje, že pocit studu má politickou dimenzi. Stud cítíme proto, že sex je spjatý se ztrátou kontroly nad sebou samým, sex je považován za nejnižší lidskou potřebu. Více v teoretické části mé diplomové práce (Warner, 1999).

³ Dále v teoretické části.

pramenech vzácný (Rupp, 2001: 13). Nejvíce informací z komunistického období pochází hlavně z dokumentace kriminálních případů a týká se výhradně mužské homosexuality (Rupp, 2001, Sokolová, 2012). Historické a sociologické prameny poukazují na to, že takoví lidé žili pod tlakem komunistické moci, čelili diskriminaci v několika rovinách života a prožívali šikanu ze strany policie. Nicméně tyto informace nevypovídají nic o osobním prožívání jedinců s jinou než heterosexuální identitou.

Metoda orální historie je ideální možností, jak dát hlas marginalizovaným menšinám, které byly v historii utlačovány. Příklady osobních životů dokážou odkrýt, jak velký vliv měly různé státní orgány a instituce a jejich přístupy (policie, medicínský diskurz, média) na životy neheterosexuálních jedinců. Jaké strategie byly používány k tomu, aby si lidé oficiálně perzekuovaní státem, zajistili v rámci možností plnohodnotný život. Dosavadní výzkumy orální historie dokazují, že stereotypní představy neheterosexuálního jedince utlačovaného masivní státní mocí, jsou produktem přístupu tzv. velké historie. Sokolová upozorňuje, že přílišný důraz na vykonávání institucionální moci v životech neheterosexuálních jedinců může zastínit i jiné vysvětlení historických narativů (Sokolová, 2008). Kromě toho, že se ukazuje, že na životy těchto lidí neměla vliv jedna velká státní moc, ale bylo to „uskupení různých mocenských diskurzů a aktérů“ (Sokolová, 2012: 1), je problematické mluvit pouze o „homosexuálech“, protože v období komunismu neexistovala žádná homogenní skupina, ale byla to nesourodá společnost různých lidských identit. Nejnovější výzkumy také pracují s biografickými rozhovory popisujícími neheterosexuální jedince, kteří vykazovali velkou míru individuální moci. Tu dokázali využívat i v rámci negativního přístupu institucí a neviditelných heteronormativních tlaků společnosti (Sokolová, 2012, Schindler, 2013, Fanel, 2013). I v mém výzkumu se potvrzuje, že sexualita odlišující se od společenské normy, neměla na život těchto jedinců tak velký vliv, jaký jí byl automaticky přikládán. Přestože neheterosexuální lidé neměli oficiální podmínky k vytvoření komunity, výzkumy ukazují, že v rámci různorodých subverzivních strategií se vytvořila rovnou celá subkultura (Schindler, 2013).

Ve své diplomové práci jsem navázala na výzkum Schindlera, Fanela a Sokolové (Schindler, 2013, Fanel, 2000), kteří poměrně bohatou subkulturu neheterosexuálního společenství reflektují v hlavním městě, i když pouze ty komunity, které tvořili homosexuální muži. Sokolová na tuto absenci lesbických žen upozorňuje a tomuto tématu se ve svých výzkumech věnuje (Sokolová 2012, Sokolová 2006). Je také nutné podotknout,

že zmiňované výzkumy pracují s pragocentrickým pohledem na neheterosexuální subkultury a o komunitách na malých městech se zmiňují v pár větách (Fanel 2000).

Má badatelská práce se zaměřuje na konstrukci neheterosexuálních komunit v Českých Budějovicích v období komunismu. Na základě biografických rozhovorů s pěti muži popisuje společenské možnosti neheterosexuálních mužů, dokresluje topografii kontaktních míst, kde se v Českých Budějovicích mohli scházet, a zaměřuje se na specifické strategie narátorů, které si vytvořili během žití na menším městě. Tyto výpovědi narátorů v prolínání institucionalizovaného rámce a praktických žitých zkušeností odkrývají, jakým způsobem gender a sexualita fungovaly jako regulační mechanismus, jenž ovlivňoval konstrukci individuální a neheterosexuální kolektivní identity. Tento výzkum zároveň popisuje fungování ojedinělé mužské rodinné společnosti a mechanismy jejího dlouholetého působení v soukromé sféře lidských životů.

Práce je rozdělena na teoretickou část, ve které vysvětlují základní koncepty, jež s homosexualitou úzce souvisí, a které se odráží v analytické části práce. Empirická část se zabývá metodologií orální historie a zároveň specifiky feministického výzkumu, v jehož módu pracuji. Součástí jsou i představení životů narátorů odhalující jedinečnost žitých zkušeností a interpretace výpovědí v analytické části.⁴

4

V diplomové práci se snažím zohledňovat genderově vyvážené vyjadřování, v kontextuální rovině používám oba rody (badatel a badatelka), lomítka (badatel/badatelka). Přestože má podle výzkumů užívání generického maskulina v jazyce zneviditelnovat ženy, využívám generické maskulinum v kontextu výzkumu (hlavně v analytické části), jelikož se zabývám právě životy mužů.

V mé práci lze také najít různé termíny sexuálních identit: homosexuální, lesba, gay, neheterosexuální. Tyto termíny jsou také používány v rámci kontextů. Narátoři se nejčastěji označovali jako „homosexuální“, což je termín lékařského diskurzu. Termínem „neheterosexuální“ jsem se inspirovala V. Sokolovou, která tímto označením upozorňuje na rozmanitost identit v období komunismu, které se vymykaly heteronormativní společnosti. Toto téma rozebírám více v rámci metodologie výzkumu.

2 Teorie

2.1 Klíčové koncepty

V teoretické části představím koncepty, které se objevují v mé diplomové práci jako stěžejní.

2.1.1 Stigma

Giddens stigma pojímá jako fyzickou či sociální vlastnost, která je považována za zdroj hanby (Giddens, 1999: 563). Podle Goffmana je pak stigma silně diskreditující atribut, který často bývá pojmenován jako určité selhání, handicap či nedostatek (Giddens 1999, Goffman, 1995).

Jedním z důležitých pojmů pro Goffmana je identita. Sociální prostředí ustavují různé kategorie osob, což znamená, že už na první pohled u neznámého člověka předvídáme jeho kategorii a atributy, které tvoří jeho sociální identitu. Kategorie a atributy jsou vnímané jako univerzální a přirozené, vytvářejí normativní očekávání a oprávněně předpokládané výsledky. Tyto výsledky, které očekáváme od druhých, nazývá Goffman tzv. virtuální sociální identitou. To, jaké atributy a kategorie člověk ve skutečnosti vlastní, nazývá skutečnou sociální identitou. Stigma je atribut jedince, který se liší od ostatních, nepotvrzuje očekávání, protože se odlišuje od normativních stereotypů a osob patřících do kategorie, jejíž součástí by mohl být. Stigma je základem zvláštní diskrepance mezi virtuální a skutečnou sociální identitou (Goffman, 1995: 10). Jedinci, kteří mají stigma, procházejí dvěma fázemi v pojetí sebe samých. První fáze socializace znamená, že si takový jedinec osvojuje názory společnosti na různá stigmata, v té druhé začíná poznávat, že sám stigma má. Stigmatizovaný jedinec přijímá stereotypy očekávání, ví, co je považováno za stigma a ví, že tyto normativní požadavky nesplňuje, se svým stigmatem tak vyjadřuje souhlas, čímž však stigma dále upevňuje. Rozhodujícím momentem se v této situaci stává hanba, když jedinec vnímá jeden ze svých atributů jako něco zahanbujícího (Goffman, 1999). Giddens se zabývá interakcí jedince, který porušil společenské normy (jeho stigmatem je deviance), ve vztahu s osobami, které ho hodnotí jako deviantního. Teorii etiketizace definuje jako teorii deviance, když říká, že někteří jedinci se stávají deviantními, protože je tak určili jiní (Giddens, 1999: 556). Ti, kteří vymezují pravidla toho, co je ještě norma a co je deviance, si drží podle Giddense mocenskou pozici. Většinou jsou to bohatí, kteří rozhodují o chudých, muži o ženách, starší o mladších atd. Zatímco podle Goffmana stigmatizovaný jedinec přijímá většinový pohled společnosti na sebe samého jako stigmatizovaného a stigmatizovaným se stává, Giddens říká, že deviantní

jedinec, který má stigma devianta, se pod tlakem okolí učí být deviantem (Giddens, 1999). I Becker popisuje, že deviantní jedinec má tendenci na sebe pohlížet jako na deviantního, protože identita jedince je odvozena od pohledu ostatních (Becker, 2007).

Goffman ve své koncepci popisuje tři socializační vzorce, které probíhají v životě stigmatizovaného. První vzorec se týká osob s vrozeným stigmatem, které se od malička socializují a se stigmatem se sžívají, zjišťují, že jsou odlišní. Druhá skupina žije v izolaci, nejčastěji v rodinách, které je chrání a později u nich dochází k odhalení, že jsou stigmatizovaní. Třetí socializační vzorec vypovídá o stigmatizovaných, kteří své stigma získají v pozdějším věku a snaží se znovuobjevit svou identitu (Goffman, 1995). Dále rozděluje tři typy stigmat jako je tělesná ošklivost, charakterové nedostatky a kmenová stigmata. Homosexualitu klasifikuje jako vadu charakteru. Homosexuály kategorizuje jako tzv. zdiskreditovatelné, protože jejich stigma není na první pohled vidět. Viditelné stigma, které nedává prostor pro vyjednávání, nosí tzv. diskreditovaní. Ti mají podle Goffmana menší pocit viny, protože si stigma „nevybrali“, ale narodili se s ním. To však nezaručuje, že tito jedinci budou společností akceptováni. Na rozdíl od diskreditovaných, jejichž stigma je viditelné, se zdiskreditovatelní mohou rozhodnout, jestli své stigma vyjeví nebo schovají.

Stigmatizovaní pak mají několik voleb, jak se svým stigmatem naložit. Mohou se pokusit o nápravu toho, co je považováno za objektivní podstatu vady. Problematika takového kroku spočívá v tom, že tento razantní zásah neslibuje změnu statusu v „normálního jedince“, ale pouze jen transformaci sebepojetí stigmatizovaného, ale i pojetí druhými. V dalším případě se může stigmatizovaný pokusit svou vadu napravit nepřímo, kdy se snaží vynikat v činnostech a oblastech, s kterými se u lidí s jeho vadou nepočítá. V jiném případě se může pokusit o nekonvenční interpretaci charakteru své sociální identity (Goffman, 1999). Pod vlivem svého stigmatu má jedinec zvýšenou tendenci kontrolovat své chování a jednání a v zásadě tak cenzuruje vlastní identitu. Goffman poukazuje na to, že projevy stigmatizovaného můžeme sledovat i na jeho mimice, posturice a gestikulaci.

Součástí života stigmatizovaného tvoří také nakládání s informacemi o vlastním stigmatu. Stigmatizovaný se denně potýká s tím, jak bude regulovat informace o svém stigmatu. Technik kontroly informací může být hned několik. Stigmatizovaný může symboly stigmatu skrývat, používá disidentifikátorů, využívá méně závažného stigmatu k zakrytí druhého stigmatu, může si udržovat odstup, může používat asimilační techniky jako je předstírání a zastírání, nebo se stigmatizovaný může rozhodnout, komu o svém

stigmatu řekne a komu ne (tzv. strategie rozdělování). Částečně osvobozujícím krokem může být i záměrné odhalení stigmatu. Goffman upozorňuje i na to, že stigmatizovaný není sám, kdo může své stigma skrývat, často mu v zakrývání stigmatu pomáhá jeho okolí.

2.1.2 Stud a sexualita

Sexuální stud je nejen psychický stav, který prožívá každý jedinec, ale má i politickou dimenzi. Warner pracuje s termínem sexuální represe (Warner, 1999: 8). Regulace sexuality, která vyvolává pocitovaný stud, se odehrává v několika dimenzích. Se sexem je spjata ztráta kontroly nad sebou samým, sexuální touhy jsou přirovnávané k těm nejnižším, proto je pro lidi sex spojen s pocitem studu a averze. Sexuální stud jako etickou reakci vyvolává další stud, navíc je přítomný ve všech rovinách každodenního života. Warner tematizuje i pojem sexuální moralismus, který vytváří u některých praktik či zálib normu závaznou pro všechny. Moralisté si tedy myslí, že jejich vlastní způsob života je nejen správný, ale měl by se stát morálním standardem pro všechny. Warner mluví o mocenské hierarchizaci normativní představy o sexualitě a touhách, kdy některé jsou nadřazené všem, a tak vytváří morální standard. Varianty touhy jsou legitimní pouze v případě, pokud se ukáží jako nezměnitelné, přírodní a vrozené (Warner, 1999: 9). Tyto touhy slouží jako imperativ, který je nevědomě neustále reprodukován, protože je v historii silně zakořeněný a vnímaný jako univerzální. A tímto mechanismem dochází k upevňování heterosexuality.

Sexuální stud pociťují všichni, ale ne stejnou měrou. Existují skupiny, které sexuální stud pociťují více a jsou stigmatizované a ponižované společnostmi. Nesplnění dané normy, tedy sexuální touhy, u nich vyvolává frustraci, protože sexuální stud způsobuje, že jsou některé sexuální touhy nepřipustné, a proto např. homosexuálové žijí utajované životy, nebo mají naopak potřebu „odhalit se“ coming-outem. Heterosexualita je morálním standardem společnosti a je nadřazována jiným formám sexualit. S heterosexualitou se často pojí tzv. pseudo-morálka, která značí nedůvěru vůči sexuální různosti a je protikladem etického respektu vůči sexuální autonomii druhých.

Stud zahrnuje i nedostatek veřejného přístupu a izolaci, kdy se stud nedostatkem informací může prohlubovat. Stud má schopnost lidi umlčovat a omezovat informace o lidské sexualitě. Společnost sama využívá kontroly sexuality. Jako přímý prostředek kontroly fungují prohibice a regulace, nepřímá kontrola sexuality pracuje s morálními normami, jež upevňují představu určitých identit a sexualit jako univerzálních. Stud se váže na jednání člověka a působí proměnlivě, zatímco stigma označuje jedince a jeho činy

a působí permanentně. Warner upozorňuje na historičnost lidské sexuality, říká, že sexuální etika se může měnit. Takovým příkladem je homosexualita, která byla dříve považovaná za stigmatizovanou, ale teď se stává legitimní sexuální touhou. Podle Warnera civilizace nepotlačuje původní sexualitu, ale vytváří nové druhy sexualit, které by měly být stejně legitimní jako ty staré.

Autor pracuje i s konceptem morální paniky (Warner, 1999: 23), který ukazuje, jak silný je vliv veřejného mínění, morálních soudů, které si vytváří veřejnost o sexuálním životě jedince. Sex je sice věc veřejná, ale jednotlivci, kteří ho provádějí, jsou objekty společenské hanby. Tímto způsobem společnost také ovlivňuje, jaké formy sexuálních tužeb jsou pro společnost akceptovatelné, a které už ne. Společenské upevňování sexuálních norem vytváří pocit kompetence k tomu činit soudy nad druhými, ale tyto osvojené a vyžadované normy aplikujeme zároveň i na naše chování. Jelikož jsou naše společenské normy vnímané jako univerzální, prožíváme vlastně samé cenzurované sexuální touhy.

Podle Warnera je vysvobozením autonomie sexuality, která musí vycházet ze svobodné volby, tolerance a liberalizace zákona, stejně jako ze zveřejnění přístupu k sexuálním tužbám. Aby mohli lidé prožívat, nejprve musí mít možnost sexuální touhy najít a umět je vyjádřit (Warner, 1999).

2.1.3 Heteronormativita

Heteronormativní kultura upřednostňuje heterosexuální jako normální či přirozenou. Termín heteronormativita je používán v queer teoriích, poprvé se objevil u Michaela Warnera. Jedná se o multidimenzionální systém sociální kontroly spojující genderovou, sexuální a rodinnou ideologii do jednotného nedělitelného teoretického komplexu (Berkowitz, Ryan, 2011). Je to nedělitelný model mezigenderových vztahů, který tvoří základ společnosti (Hicks, 2006). Jsou to také soubory norem určujících binaritu mužského a ženského rodu. Šmausová reflektuje inherentní nátlak k heterosexuální s kombinací genderového nátlaku, který napovídá vybrat si jednu genderovou identitu. Součástí obrazu přirozeného mužství a ženství se stává také představa o „správné“ a „přirozené“ sexualitě. Genderová identita je pojímána tak konvenčně, že v podstatě splývá s pohlavní identitou. Gender a pohlaví jsou konstrukce, které jsou osvojené prostřednictvím nenásilných normativních genderových předloh. Přesvědčení o genderu vytváří korespondující pohlavní identitu. Identita jedince se poté považuje za čitelnou, pokud se zařadí do jedné z binární poloh (Šmausová, 2002). Ontická představa

mužství a ženství přežívá v samém konstrukt genderové identity. Podle Šmausové neexistuje jednotná a celistvá identita, ale pouze rolové výseče, které využíváme v závislosti na kontextu, kdy potlačujeme nebo aktivujeme určité segmenty rolí.

Heterosexualita je privilegovanou a normativní kategorií, proto se všechny ostatní sexuality stávají podřadnými a deviantními (Šmausová, 2002). Berkowitz říká, že heteronormativita vychází z ideologického systému heterosexismu, jenž popírá a stigmatizuje všechny neheterosexuální identity, vztahy či komunity (Berkowitz, 2009). Ondrisová popisuje heterosexismus jako systém přesvědčení, který odsuzuje jakoukoli jinou formu chování než je heterosexuální (Ondrisová, 2002). Je to postoj paralelní k rasismu či sexismu. Heterosexismus se odehrává ve společenské a individuální rovině. Ondrisová vysvětluje, že k udržení povinné heterosexuality přispívají velkou měrou společenské instituce, jako je právní systém, školství, zdravotnictví, církve, masmédiá atd. Tyto instituce fungují tak, že předpokládají představu určité normy a ideálu toho, co je správné a zdravé. Pokud se něco těmto ideálům vymyká, instituce to představují jako nepřirozené a deviantní, a dokonce v některých případech jako nebezpečné. Heterosexuální orientace je proto jedinou orientací, která může být akceptována jako společensko-mravní norma. Za správné se předpokládá reprodukce a výchova vlastních dětí. Ondrisová zmiňuje i církve a tvrdí, že některé z nich stále ještě vylučují homosexuály. Sokolová znaky heterosexismu reflektuje v českém genderovém a feministickém diskurzu v devadesátých letech. Gender v pozici vztahovosti byl nahlížen převážně jen z čistě heterosexuální pozice. Slovo homosexuální je pak používáno ve smyslu, že muži a ženy jsou explicitně pouze homosexuální. Takový přístup je charakteristický pro český akademický feminismus 90. let, odráží a zároveň spoluvytváří mylnou separaci heterosexuálního genderu a homosexuální sexuality jako dvou konceptů, které jsou oddělené (Sokolová, 2006: 253).

2.1.4 Homofobie jako součást mužské identity

Stejně jako heterosexismus a povinná heterosexualita, i homofobie funguje jako mechanismus moci, kontroly a tlaku (Herek, 1986, Ondrisová, 2002). Homofobie je pojem, který zavedl George Weinberg pro pojmenování iracionálního odsuzování, strachu a nenávisti vůči homosexuálně orientovaným osobám. Homofobie je paralelní k pojmům jako sexismus, antisemitismus či rasismus, jenž se používá jako doplňkový pojem k homofobii (Ondrisová, 2002).

Sokolová homofobii neomezuje pouze na její otevřenou a fyzickou podobu, která v České republice tak častá není, ale význam vnímání homofobie popisuje také jako strach

z genderové a sexuální rozmanitosti obecně. Homosexualita je stále nejakceptovatelnější sexualita, veřejností chápána pouze jako „převrácená“ heterosexuality, která vychází z binarit pojetí muže a ženy a jejich párového soužití. Jelikož tato sexualita nezpochybňuje tradiční chápání světa v dualitách, lidé jsou ochotni ji přijmout. Homofobie je konceptem heterosexismu (Sokolová, 2006). Transgenderovým identitám se ale tak tolerantního postoje od veřejnosti nedostává. Sokolová také upozorňuje, že česká společnost stále přijímá homofobii jako určitý osobní postoj, místo toho, aby byla zařazena podobně jako rasismus k nežádoucím sociálním fenoménům. Homofobie je latentně upevňována v právní a sociální politice, bohužel toto vnímání podle Sokolové nejsou schopna rozluštit tuzemská média. (Sokolová, 2006).

Homofobie je kromě heterosexismu nejčastěji spojována s mužskou identitou. Badinter homofobii popisuje jako nenávist k ženským vlastnostem u mužů a zároveň vysvětluje koncept misogynie, který se vztahuje ke konceptu homofobie. Misogynie je nenávist k ženským vlastnostem u žen. Badinter vysvětluje v rámci konceptu homofobie, že většina patriarchálních společností propojuje maskulinitu s heterosexuality, v rámci tvoření mužské identity, které v praxi znamená vyhýbat se něčemu. V konceptu homofobie je to právě vyhýbání se homosexuálům, protože být muž znamená nebýt homosexuálem (Badinter, 2005: 113). Homofobie je součástí heterosexuální maskulinity a hraje zásadní roli v identitě těchto mužů. To potvrzuje i Kimmel, který tvrdí, že základem mužnosti je strach. Muži se bojí toho, že jsou stejní jako jiní muži, a že nedosahují úrovně jiných mužů. Bojí se, že je ostatní muži prohlédnou a zjistí, že jsou „baby“.

Strach z jiných mužů vede k mlčení, proto nevystupují proti sexismu a homofobii. Tento strach umožňuje a internalizuje chod společenského řádu. Podle Kimmela je základem mužnosti vzájemný strach a ústředním prvkem chápání mužnosti je homofobie. Nejen strach z gayů, ale i z toho, že by muž mohl být považován za gaje (Kimmel, 1999). Stejně jako Kimmel i Badinter reflektuje strach mužů z toho, že budou považováni za homosexuála. Pohled na zženštilého muže vytváří u mužů úzkost, protože si začínají uvědomovat svoje vlastní ženské rysy jako pasivitu a senzibilitu, které chápou jako znaky slabosti. Badinter stejně jako Sokolová reflektuje společenské vnímání homofobie jako akceptovatelného fenoménu (Badinter, 2006). Poukazuje i na tzv. hony na homosexuály a cituje Hereka, který vysvětluje takové útoky heterosexuálních mužů jako stvrzování své vlastní heterosexuality (Herek in Badinter, 2006: 115).

Homofobie je tedy strach, který muži pociťují ve vztahu k jiným mužům, strach, že jiní muži je demaskují a zbaví mužnosti. Mužnost vychází ze strachu, proto muži touží

ovládat jiné muže, mít nad nimi moc (Kimmel, 1999). Homofobie má posilovat heterosexuální (Corneau in Badinter, 2006: 114).

2.1.5 Komunita

Rupp popisuje homosexuální komunity v historii jako společenství se stejným zájmem. Komunity se tvořily tam, kde se homosexuální muži a ženy scházeli za účelem zábavy a seznámení se, kvůli nacházení partnerů. V Americe to byly tančírny, bary a více či méně tajné večírky s erotickou atmosférou. Homosexuální muži a ženy se pohybovali v určitých oblastech a ty se dostaly do povědomí dalších, kteří se s nimi chtěli seznámit. Rupp tyto subkultury popisuje jako prostor, kde se překračovaly genderové normy. Vzniklé komunity vytvářely podmínky pro vznik identit mužů a žen, kteří dávali přednost stejnopohlavní lásce a touze (Rupp, 2001: 112). Identita a komunita spolu sounáleží, protože pomáhala rozvíjet identitu, která mohla být potlačována, neboť nezapadala do společenských norem genderových stereotypů, nesplňovala vztah odpovídající sexuality s genderem. Rupp např. uvádí početné případy mužů, kteří se chovali žensky, půjčovali si puďfenky od žen a mluvili ženským hlasem. Komunita měla moc dávat význam potlačovaným pocitům lidských identit (Rupp, 2001).

Komunitu tematizuje ve své práci i Goffman, jenž ji vysvětluje jako potřebu kontaktu stigmatizovaných osob. Komunitu tedy popisuje jako seskupení osob s konkrétním stigmatem. Podle něj existují dvě skupiny soucítících. První skupina jsou sami stigmatizovaní. To dokládá i příkladem, že jedinci, kteří spadají do určité stigmatické kategorie, se často nevyhnuou praxi pojmenování stigmatizovaných slovem „skupina“ nebo jejím ekvivalentem, např. „my“ nebo „našinci“. Druhou skupinu tvoří často rodina, přátelé či okolí, jež je se stigmatem obeznámeno a se stigmatizovanými soucítí (Goffman, 1995).⁵

Zatímco Rupp chápe význam komunity hlavně jako pocit sounáležitosti, osvobození a tvoření nových lidských identit, jiní autoři vidí význam takového společenství v prosazování rovných práv.

Habermas prezentuje myšlenku, že marginalizované skupiny budou získávat a ztrácet právo podle toho, jak se bude společnost vyvíjet. Nicméně, důležitým krokem k vytvoření komunity a následnému prosazování práv určité skupiny je nutná existence kolektivní identity a zároveň aktivita a schopnost formulovat své požadavky, stát se aktivními subjekty (Habermas, 2001, Baršová, 2002). Požadavek uznání je u

⁵ Goffman je kritizován za svou normativní pozicionalitu. Ve svém textu zastává heteronormativní pozici, používá bezproblémově kategorie např. rozdělení gayů a leseb. V pojetí Goffmana je stigma objektivní.

marginalizovaných skupin kladen velmi důrazně. Dokládá existenci souvislosti mezi uznáním a identitou. Podle Taylora je identita „z části charakterizována uznáním či zneuznáním, často také zneuznáním ze strany druhých, takže člověk nebo skupina lidí mohou trpět skutečnou újmou, deformací“ v případě, že společnost reprodukuje ponižující obraz samotné marginalizované skupiny. Zneuznání se může stát formou diskriminace, ponižování či útlaku, nebo může izolovat skupiny. (Taylor, 2001: 41) Taylor vnímá tvoření identity jako dialogický proces; v interakci jednotlivce s druhými. Vytvářená identita proto závisí na uznání (Taylor, 2001: 50 – 51).⁶

Nancy Fraser v teorii uznání vychází z konceptu Charlese Taylora. Fraser dodává, že uznání si může vydobýt kultura, která dokáže, že institucionalizace majoritních norem omezuje její participační paritu ve společnosti. Zároveň musí demonstrovat, že neomezuje participitu někoho jiného. Uznání je otázkou spravedlnosti, je to institucionalizovaný vztah podřízenosti. Fraser podmínky uznání časově limituje, reflektuje fakt, že kultury nemůžeme konzervovat, kultury se mění (Fraser, 2004). Habermas naopak historickou proměnlivost kultury a kulturní identity vidí jako důvod, proč zamítá práva kultury oproti právům individuálním. Pokud budeme ctít individuální práva, jedinci si mohou zbudovat kolektivní práva (Habermas, 2001). Habermas a Fraser se shodnou na tom, že nejdůležitějším aspektem v celém procesu politiky uznání je vyjednávání a dialog.

Takovým úspěšným společenským dialogem se stalo v sedmdesátých letech hnutí gayů a leseb ve Spojených státech amerických. Homosexuální hnutí se od té doby poměrně úspěšně prezentuje díky tzv. etnickému modelu. Etnický model definuje homosexuály jako kolektivní identitu, která bojuje za rovnoprávnost lidských práv (Jagose, 2004). Tento model je velice úspěšný, rovnoprávnosti gayů a leseb bylo za čtyřicet let dosaženo ve většině států. A. Jagose poukazuje na to, že oba modely chápou sexualitu jako společensky podmíněnou, přesto je pozice gay a lesbického feminismu často chápána jako vulgárně esencialistická (Jagose, 2004: 3).⁷

⁶ Taylor vymezil dvě podmínky, ve kterých se kolektivní práva mohou nadřadit nad právo jedince. První podmínkou je, že kultura se musí cítit být v ohrožení. Druhá podmínka klade důraz na tradici kultury, kultura by měla demonstrovat svou svébytnost. Dále dodává, že výsadní právo kolektivity by nemělo být nadsazeno trvale a bezpodmínečně (Taylor, 2001).

⁷ Největším problémem etnického modelu je zúžení kategorie homosexuální identity, která zpočátku nepracovala například s rasou. Definování kolektivní identity vytváří sice svébytnost nově vznikající kultury, ale také pomáhá definovat homosexuální menšinu homogenně, tímto způsobem marginalizuje jiné menšiny. Vytvořením tzv. gay mainstreamu mohla tato kultura definovat například „správný“ lesbismus. Kromě toho tato filozofie také nenabízí další možnou transformaci společnosti (Jagose, 2004: 7).

Zatímco v západní Evropě a ve Spojených státech amerických bylo lesbické hnutí součástí hnutí feministického, v komunistickém Československu toto nebylo možné, protože žádné feministické hnutí neexistovalo, stejně jako nebylo možné otevřeně deklarovat homosexuální identity, které by poté mohly tvořit oficiální komunity s touhou po politickém uznání (Sokolová, 2006). Společenská situace se však v tomto ohledu nijak výrazně nezměnila ani po roce 1989, gay a lesbické hnutí se v českém kontextu vytvářelo bez spolupráce feministického hnutí (které na začátku devadesátých let bylo silně heterosexistické). To znamená, že vývoj určité GLBT komunity po roce 1989 byl hlavně v rukou homosexuálních mužů, odrážel tedy patriarchální strukturu, sexismus a genderové vnímání v české společnosti jako celku (Sokolová, 2006: 257). To také vysvětluje vyčlenění „ženských“ aktivit v rámci GLBT komunity, nemluvě o neviditelnosti transgenderových identit.

Jasně patriarchální strukturální hierarchii v rámci prezentace homosexuální komunity dokazují i Stehlíková, Procházka, Hromada, kteří po roce 1989, ale i před ním reflektují existence gay komunit. Označení „gay komunita“ však znamená pouze prostor pro homosexuální muže. Znaky gay komunity nijak nevysvětlují a tento termín používají nejednoznačně. Jediným znakem takové gay komunity je jejich homosexuální orientace, protože do gay komunit autoři zařazují kromě „malých komunit“ s prvky konspirativního chování také homosexuální prostitutky, promiskuitně žijící gaye, gaye v partnerských vztazích, gaye žijící v heterosexuálních párech, ale i gaye, kteří žijí izolovaně od gay komunity (Stehlíková, Procházka, Hromada, 1995: 16-17).

Diskutabilní existenci gay, lesbických či transgenderových komunit reflektují Sokolová i Ciprová. Obě autorky popisují nejistotu gayů, leseb a transgenderových jedinců na tématech existence komunity. Identifikace s minoritní identitou podle Baršové souvisí s vytvořením moderního politického hnutí (Baršová, 2002). Za neschopností jednoznačně tematizovat GLBT komunitu Sokolová vidí právě nedostatečnou politickou aktivitu, nebo nedostatečný kulturní život, či stále ještě minimální viditelnost GLBT ve veřejném prostoru (Sokolová, 2006: 267). Ciprová navíc ve svém výzkumu dokumentuje chápání výrazného oddělení gay a lesbické komunity. Za vnímáním rozdílnosti gay a lesbických komunit podle participantů mohou odlišné názory, očekávání a politická angažovanost, kterou u lesbických žen hodnotí muži jako pasivní. Většina participantů také komunitu chápala jako prostor „tam venku“, „těch druhých“ (Ciprová, 2008: 75). Sokolová vnímá nástup internetu jako výrazného fenoménu pro vytvoření jakési sounáležitosti, sebevědomí a mobilizace hnutí či komunity. Internet vytváří dojem daleko větší jednoty, než mohly

vytvořit tištěné materiály. Možnost komunikace, diskuzí, seznamování se na internetu, ale i mobilizace politického hnutí mohla podle Sokolové vytvořit gay, lesbickou a transgenderovou kulturu. Kromě toho internet pomohl rozbít pragoцентризм, protože ukázal aktivity hnutí nejen v hlavním městě (a Brně), ale i jinde (Sokolová, 2006: 257). Sokolová připouští jakousi virtuální kolektivitu i během československého komunismu, speciálně mluví o lesbickém uvědomění.⁸

⁸ Tvoření kolektivní identity se věnuji více v analytické části mé práce.

3 Empirická část

3.1 Metodologie výzkumu

V této kapitole se budu věnovat metodologii mého výzkumu, který je veden v duchu feministického přístupu. Představím vybranou metodu výzkumu, výzkumné otázky a také dimenze feministického výzkumu jako jsou etika a pozicionalita.

Cílem výzkumu je odhalit genderové aspekty žitých zkušeností homosexuálních mužů v jižních Čechách, konkrétně v Českých Budějovicích. Následná analýza bude zkoumat, jak tito muži tváří v tvář politické neviditelnosti, společenské marginalizaci a odborné medializaci homosexuality konstruovali svou individuální i kolektivní identitu, a zároveň bude mapovat strategie jejich chování.

K zachycení jedinečných a individuálních prožitků a zkušeností ve výzkumu pracuji s konstruktivistickým paradigmatem, které předpokládá, že existuje nekonečné množství mentálně konstruovaných realit, které jsou založeny na zkušenosti daného individua či skupiny, na nichž jsou co do formy a obsahu závislé. Konstruované reality jsou mnohočetné, často si mohou odporovat. Jednotlivé konstrukce reality nejsou posuzovány navzájem jako více či méně pravdivé, protože jsou založené na specifických sociálně, kulturně, ekonomicky, genderově či jinak podmíněných zkušenostech v rámci každodenní reality. Důležitým aspektem je skupinové sdílení těchto realit, které je tak legitimuje (Guba, Lincoln, 1994: 110-111).

Ačkoliv jsem do výzkumu vstupovala s nastudovanou teorií a základními výzkumnými otázkami, první rozhovory s narátory vytříbily důležitá témata v jejich životech, podle kterých jsem nastolila tyto výzkumné otázky s několika podotázkami, jejichž účelem je podrobně je rozvést:

1. Existovala subkultura neheterosexuálních menšin v československém komunismu? Jaké strategie byly využívány k vytváření subkultur? Jak tyto subkultury pracovaly se státní mocí?
2. Jak narátoři konstruovali rodinné společenství na malých městech? Jaké mocenské pozice se odehrávaly v rámci rodinné společnosti a veřejnosti?
3. Jak narátoři konstruovali svou kolektivní a individuální kolektivitu? Jakou aplikovali strategii chování před policejní mocí a v osobním životě vůbec?

3.2 Vědecké přístupy ke studiu lidské sexuality

Výzkumy lidské sexuality jsou ovlivněny vědeckým paradigmatem, které rámcově limituje výzkum a jeho výsledky. Výběr vědeckého paradigmatu rozhoduje o tom, jak je pohlíženo na sociální realitu, do jaké míry je vůbec možné ji poznat a jakým způsobem bude poznávána. Paradigma lze chápat jako základní systém přesvědčení, který ovlivňuje badatele/badatelku nejen při výběru metody, ale také během výběru základních ontologických a epistemologických způsobů (Guba, Lincoln, 1994). Základní představy o sociální realitě se měnily během historie, proto je zřejmé, že se přístupy k výzkumům sexuality mění. K výzkumu lidské sexuality jsou nejčastěji využívána pozitivistická a konstruktivistická paradigmat, která jsou naprosto zásadní pro to, jak badatelé/badatelky přistupují ke svým subjektům a vůbec k tomu, co je sexualita a sexuální identita, a k jakým závěrům mohou dojít.

Prvotní zájem o lidskou sexualitu odstartovala nová vědecká disciplína sexuologie, která se formovala kolem sedmdesátých let devatenáctého století. Katz poukazuje na proměnlivost chápání sexuality v rámci historického procesu pojetí lidské identity. Do devatenáctého století pojetí lidské identity nezahrnovalo sexualitu, ale existoval pouze jakýsi koncept „mužství“ a „ženství“, který podporoval genderovou binaritu. V rané éře viktoriánské doby byl pohlavní akt pouhým nástrojem pro reprodukci, koncept sexuality neexistoval. Medicínské výzkumy pak reagovaly na rozvoj konzumní společnosti a rostoucí zájem o lidskou sexualitu. Jejich cílem bylo poznání a pojmenování deviantního chování, do kterého patřila i heterosexuality. Dr. Kraft-Ebbing v roce 1868 formuloval heterosexuality jako patologickou touhu k opačnému pohlaví. O třicet let později americký lékař J. Kiernan popsal heterosexuála jako osobu inklinující k přitažlivosti druhého pohlaví, osobu tzv. mentálního hermafroditismu (Katz, 2001: 3). Až spojení konceptu heterosexuality s vrozeným sexuálním instinktem podle Dr. Kraft-Ebbinga heterosexuality ukotvilo jako normu, univerzální model sexuality. Touha je založená na genderové odlišnosti a zároveň byla veškerá odchylka chápána jako deviance (Katz, 2001). Koncept homosexuality byl pojímán jako inverze, tedy opačná heterosexuality (Zimmerman, Haggerty, 1999). Vymezení heterosexuality a homosexuality upevnilo normativní ideologii, která se postupně naturalizovala. Výzkum sexuality v pozitivistickém paradigmatu tento koncept sexuality pojímá jako univerzální, esenciální a ahistorický.⁹

⁹ Pozitivismus pracuje s faktem, že realita je poznatelná (Guba, Lincoln). Vědecké pozorování musí být vedeno teorií, musí být řízené a jeho výsledky jsou interpretovány pomocí určité teorie. Dalším cílem pozitivistického přístupu k výzkumu je rozvinout abstraktní teoretické principy, které se opírají o zkoumanou

Katz, Rupp a Jagose na svůj výzkum pohlíží z konstruktivistického paradigmatu. Shodují se na tom, že sexualita je pojem, který se historicky proměňuje, konstruktivistické pojetí sexualitu popisuje jako sociální konstrukt měnící se v historii. Názory na sexualitu neplatí univerzálně v čase ani v prostoru (Rupp, 2001: 15). Konstruktivistické pojetí se snaží narušit obraz sexuality chápané jako biologická, přirozená a historicky neměnná. Rupp poukazuje na historii sexuálních praktik v minulosti, které by dnes byly chápány jako deviantní, či na historický proces chápání lidské identity v kategorii sexuality. I proces identifikace v kategorii sexuality se proměňoval. Jak Rupp upozorňuje, lesbické ženy by se ještě před sedmdesáti lety za lesbické nejspíš nepovažovaly. Sexualitu konstruuje jako prvek lidského chování, který se mění, a který je chápán individuálně (Rupp, 2001: 18).

S konstruktivismem pracuje i Jagose, která se snaží poukázat na limity lidské identity v rámci mapování amerického gay a lesbického hnutí v historii (Jagose, 2004). Jagose reflektuje i výhody esencialistického pojetí sexuality v rámci politiky identity. Gay a lesbické hnutí se v šedesátých letech nejprve prezentovalo tzv. emancipačním modelem. Radikální hnutí mělo otrást se stávajícím heteronormativním systémem. Všichni jedinci měli být obětmi patriarchálního systému. Cílem bylo radikálně změnit společnost, osvobodit jedince od sexuálních kategorií, genderových identit a stereotypů spojených s heteronormativitou. Radikální hnutí však nemělo takový úspěch jako asimilační politika tzv. etnického modelu. Jagose sice uvádí, že oba modely chápou sexualitu jako společensky podmíněnou, v rámci dosahování úspěšné politiky uznání však tato hnutí během kampaní pracují s esencialistickým pojetím sexuality. Atribut přirozenosti ji tak heteronormativní společnosti nedovoluje zpochybnit. Největším problémem úspěšného etnického modelu je následné zúžení kategorie homosexuální identity, která zpočátku nepracovala například s rasou. Definování kolektivní identity vytváří sice svébytnost nově vznikající kultury, ale také pomáhá definovat homosexuální menšinu homogenně, tímto způsobem marginalizuje jiné menšiny. Vytvořením tzv. gay mainstreamu mohla tato kultura definovat například „správný“ lesbismus. Lesbický feminismus se zpočátku vymezoval od žen bisexuálních, sadomasochismu, identity transgenderu, a rolí butch-fem (Jagose, 2004: 7). Neméně důležitým problémem etnického modelu je, že se tento princip nemůže podílet na další transformaci celé společnosti.

realitu, další pozorování se těmito principy má řídit a zároveň je zpětně testovat, popřípadě modifikovat, pokud nebudou ve shodě (Keller, 2007).

Nicméně v sedmdesátých letech se právě kvůli tomuto hnutí začaly znovu rozvíjet výzkumy na téma homosexuálních žen a mužů. V rámci aktivismu se pořádaly konference na toto téma, spojovaly se nové obory a rozvíjela se nová témata k výzkumu (Zimmerman, Haggerty, 1999). Významným tématem pro výzkum se v té době stalo studium homosexuálních subkultur, např. Katz v sedmdesátých letech vydal jednu z prvních knih, které mapovaly historii homosexuálního života v Americe. Téma homosexuálních subkultur v knize *Gay American History* (Katz, 1976) rozvinulo další snahy po zmapování homosexuálních komunit (Rupp, 2001, Miller, 1995).

3.2.1 Český kontext

V českém kontextu byl výzkum sexuality ovlivněn hlavně politickou situací a kriminalizací homosexuality. Výzkumy se dlouhou dobu děly pouze na poli medicínského diskurzu, který chápal heterosexualitu jako univerzální a přirozenou normu, zatímco homosexualitu zkoumal jako deviantní. Česká sexuologie v padesátých letech patřila v čele s profesorem J. Hyniem mezi celosvětově uznávaný obor. K jiné než heterosexuální orientaci čeští sexuologové zaujímalí přístup jen z lékařského stanoviska, nikoliv z kriminalizujícího (Sokolová, 2012, Hromada, 2000). Důležitý byl výzkum docenta Freunda, který v publikaci *Homosexualita u muže* uvedl, že homosexualita není léčitelná, a tak napomohl v roce 1961 k dekriminalizaci homosexuality (Sokolová 2012, Schindler, 2013).

Výzkum rozmanitých sexuálních identit během komunismu byl podle Sokolové nulový, komunismus v přístupu k neheterosexuálním identitám zanechal výrazné stopy. Sexualita byla na první pohled do roku 1989 společenským tabu, na druhou stranu tvořila legitimní součást tehdejšího lékařského diskurzu. Politický režim v podstatě tabuizoval životy lesbických žen a gay mužů a zneviditelnil homosexualitu ve veřejném prostoru. I když byla formálně homosexualita dekriminalizovaná brzy ve srovnání s ostatními státy, tehdejší společenská představa homosexuála se neslučovala s morálkou socialistického člověka. Ostatní sexuální identity byly v podstatě úplně opomíjené (Sokolová, 2006, Ciprová, Sokačová, 2009).

Výzkumy tedy mohly započít až po roce 1989 v návaznosti na ostatní demokratické země. Převažuje v nich hlavně téma homosexuální identity, velké množství publikací se zaměřuje na homosexuální historii (Fanel, 2005, Putna a kol., 2011, Seidl a kol., 2012). Dimenze soukromí neheterosexuálních životů se tematizuje v rámci metody orální historie (Sokolová, 2012, Schindler, 2013). Publikace *Gay historie* (Fanel, 2000) se

explicitně zaměřuje pouze na život homosexuálních mužů v komunistickém Československu. Fanel pracuje s termínem „gay“ esenciálně, mužské homosexuální identity dále nedekonstruuje. Esencialistické pojetí homosexuálních mužských identit využívá i Schindler (2013) a Miřácký (2009).

Sokolová a z větší části i Seidl pracují ve svých výzkumech s konstruktivistickým paradigmatem. Na sexualitu nahlízejí jako na ahistorickou sociální konstrukci. Sokolová originálně pracuje s termínem „neheterosexuální“, protože orální historie přináší poznatky o rozmanitosti a různorodosti neheterosexuálních identit a zkušeností v tomto období. Podle Sokolové není možné psát o homosexuálních životech, protože termíny jako gay a lesba zastírají rozmanitost neheterosexuálních identit a jejich mocenských a společenských pozic (Sokolová, 2012).

3.3 Metoda orální historie

Ke svému výzkumu, který se zabývá subjektivními životními příběhy neheterosexuálních mužů, jsem zvolila kvantitativní výzkum a metodu orální historie. Tato metoda patří do oblasti kvantitativního výzkumu, který umí zprostředkovat živý obraz sociálních fenoménů či individuálních životů, zaznamenat lidské subjektivní zkušenosti či názory (Morrow, 1994, Hendl, 2005, Vaněk, Mücke, 2011).

Orální historie se jako kvantitativní metoda etablovala ve Spojených státech amerických v šedesátých letech během boje za práva Afroameričanů, žen, přistěhovalců a jiných menšin. Tato metoda se snaží dát marginalizovaným skupinám možnost mluvit a sdílet svoje žité zkušenosti. (Vaněk, Mücke, 2011, Reinharz, 1997). Zviditelnění žitých zkušeností menšin a „demokratizující pojetí“ dějin (Vaněk a kol., 2007: 16), které se zaměřuje na subjektivní příběhy jedince, které nezobecňuje (Kiczková, 2006), jsou ideálním nástrojem k poznání životů mužů, kteří v každém směru vykazují jedinečně prožité životy a osobní strategie žití v komunistickém Československu. Orální historie je také vhodná k zachycení ideologických schémat, v nichž mohou být historické děje interpretovány a využívány k politickým cílům. Osobní život je podle Vaňka v celé své nejednoznačnosti vždycky to první, co ideologie lidem bere, protože se je snaží vměstnat do určených parametrů jednání a chování. Stejně tak je tato metoda vhodná k zachycení a reflektování transformace nové moci, jež se může záměrně snažit interpretovat minulost tak, aby obhájila současný ideový pohled (Vaněk a kol., 2007).

Mezi jednoznačné slabiny orální historie, kterou Vaněk kodifikuje jako neustále se vyvíjející metodu, patří nejednotná terminologie a subjektivita¹⁰. Jádrem orální historie je paměť, ve které může být význam (Vaněk, Mücke, 2011, Portelli, 1998). Portelli popisuje metodu jako dialog dvou subjektů. Je nutné pracovat na zkoumání zapomnění a vzpomínání, protože ústní zdroje jsou fakticky přesné na devadesát procent. Paměť je neustále se vyvíjející proces, fakta jsou vědomě i nevědomě během života různě proměňována, interpretována. Smyslem je tedy spíše porovnávání pramenů a zkoumání, jak historii zaznamenávají instituce a jak si ji pamatují lidé (Portelli, 1998).

Orální historie je vhodnou metodou také pro feministicky orientované badatele/badatelky. Feministická metodologie nabízí zkoumání rozmanitých témat, jako jsou právě sexualita, patriarchální moc a mocenské vztahy (Ramazonglu, Holland, 2004). Metoda biografických rozhovorů, kterou jsem zvolila ve svém výzkumu i já, se ve feministickém výzkumu snaží stírat mocenskou pozici mezi badatelem/badatelkou a dotazovanou/dotazovaným (Letherby, 2004), a snaží se „dát hlas“ marginalizovaným skupinám.

3.3.1 Orální historie a studie sexuality

Dát hlas marginalizovaným skupinám je jednou z mnoha výhod, kterou metoda orální historie přináší do historických věd, jež se povětšinou zabývají velkou historií. Ještě nedávno byla práce s orálními prameny považována za příliš subjektivní, v lepším případě za subdisciplínu vědy historické. (Vaněk, Mücke, 2011, Schindler, 2013) V posledních letech se však stává velmi důležitou součástí v rámci historického výzkumu. V českém kontextu tomu pomohl hlavně Miroslav Vaněk, který společně se svým týmem v několika projektech za pomoci orální historie popisuje jedinečné a překvapivé žité zkušenosti studentů v období revoluce v roce 1989, ale i dělnické třídy a intelektuální společnosti v období normalizace. V těchto projektech zevrubně odhaluje, jak politický režim fungoval. Počet projektů pracujících s orální historií se neustále zvětšuje, ale jak upozorňuje Sokolová (2012), ani jeden z projektů do své analýzy nezařadil tu genderovou.

Genderově pojatá historie by podle Scott neměla zkoumat, co se stalo v minulosti ženám a mužům, ale analyzovat konstruování subjektivních a kolektivních významů žen a mužů jako kategorií identity. Právě genderové výzkumy mají odhalit význam pohlaví a genderových skupin v minulosti, variace rolí a sexuální symboliky v různých

¹⁰ Tradiční věda, kterou feministické autorky kodifikují jako androcentrickou, vnímala orální historii jako neobjektivní (Schindler, 2011).

společnostech a obdobích. V rámci originálních žitých zkušeností by genderový výzkum měl nastolit otázku, jak byly tyto zkušenosti a identity formovány mocí. Právě sociokulturní podmíněnost genderu a jeho zakotvenost v základech mocenských vztahů umožňuje historický výzkum genderové podmíněnosti politických systémů, fungování ekonomických vztahů atd. (Scott, 1999).

Jedním z prvních českých projektů obsahujících genderovou analýzu je mezinárodní projekt *Pamät' žien*, který si dal za cíl ujasnit informace o ženách z východní a střední Evropy žijících v komunistickém režimu. Vzniklo tak několik publikací, jež přinášely přeepsané biografické rozhovory těchto žen a jedna teoreticko-metodologická kniha (Kiczková, 2006). Sokolová však upozorňuje, že i když tento projekt pracuje s genderovou analýzou a feministickou teorií, vychází zásadně z heteronormativních pozic a nenabízí dostatek informací k hloubkovému zkoumání sexuality (Sokolová, 2012). Literatura o neheterosexuální sexualitě chybí, zatímco na českém vědeckém poli roste počet publikací, které se zabývají homosexualitou v nejrůznějších historických obdobích (Seidl 2012, Himl, Seidl, Schindler, 2012, Putna a kol., 2011).

Jednou z takových českých studií je *Život homosexuálních mužů za socialismu* vydaný v knize *Miluji tvory svého pohlaví s podtitulem Homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí* (Himl, Seidl, Schindler, 2013), který se v rámci třiceti rozhovorů s homosexuálními muži zaměřil hlavně na téma tvoření homosexuální subkultury v Praze. Českým homosexuálním mužům se v rámci své bakalářské práce věnoval Miřáček (Miřáček, 2009), který studoval proces coming-outů homosexuálních mužů před rokem 1989.

Sokolová ve svém výzkumu *Duhový život pod rudou hvězdou: Státní přístup k homosexualitě a neheterosexuální životy v normalizačním Československu* (Sokolová, 2012), se jako jedna z mála zabývá žitými zkušenostmi lesbických žen v Československu, zatímco *Gay historie* (Fanel, 2000) se explicitně zaměřuje pouze na život homosexuálních mužů v komunistickém Československu. Fanel pracuje s termínem „gay“, a tak ani nemůže zpochybnit homosexuální identitu. Jak již bylo řečeno, Sokolová pracuje s termínem „neheterosexuální“, protože orální historie přináší poznatky o rozmanitosti a různorodosti neheterosexuálních identit a zkušeností v tomto období. Podle Sokolové není možné psát o homosexuálních životech, protože termíny jako gay a lesba zastírají rozmanitost neheterosexuálních identit a jejich mocenských a společenských pozic (Sokolová, 2012). Ve svém výzkumu kritizuje pojetí homosexuálních identit jako homogenní skupiny a také

představy, že pouhá sexuální orientace a identita byla hlavním faktorem, který ovlivňoval životní volby (Sokolová, 2012: 5-6).

Jedním z hlavních přínosů zkoumání historie sexuality je skutečnost, že takové výzkumy vedly k mnoha přehodnocením stávající historické periodizace. Sokolová uvádí příklad Dagmar Herzog, která analýzou sexuality otevřela nové možnosti interpretace německého antisemitismu (Herzog in Sokolová, 2012). Analýza historie hnutí gayů a leseb v Německé demokratické republice například ukázala, že první základnu pro společnost německých leseb a gayů nabídla protestantská církev, a že to byly právě ženy, které vedly gay a lesbické hnutí (Bryant, Kenawi in Sokolová, 2012).

Důležitým tématem se během studie sexuálních identit v komunistické východní Evropě stala role sexuologického diskurzu. Stejně jako se v Československu částečně podílela sexuologie na dekriminálníci homosexuality, bulharská sexuologie zpočátku zbrojila proti homosexualitě, následně však hrála velkou roli v dekriminálníci homosexuality v roce 1985 (Pisankaneva in Sokolová, 2012). Na důležitou roli české sexuologie upozornili Hromada a Procházka, kteří reflektovali důležitost gay terapeutických sezení (Hromada 2000, Procházka, 1997). Roli české sexuologie v genderovém výzkumu se zevrubněji věnuje Sokolová (Sokolová, 2012).

Metoda orální historie v rámci výzkumu sexualit odkrývá význam skrývaný se pod dichotomií heterosexuality a homosexuality. Pohled heteronormativity na lidskou sexualitu podle Schindlera izoluje skupinu s výlučně homosexuálním chováním a staví ji proti všem ostatním (Schindler, 2013). Orální historie a zmiňované genderové výzkumy stejně jako moje práce, však dokazují, že taková binarita v kontextu situací není nikdy plně reálná. Potřebu orální historie v rámci studia sexuality vysvětluje Schindler i na specifických znacích homosexuální menšiny, která život prožívala v období komunismu. Důvod, proč homosexuální menšina v tomto období neměla svůj hlas, je nutný nalézt v právní perzekuci homosexuálů, nejen proto, že ovlivňovala svobodu jednotlivých lidských životů, ale zamezila i rozvíjení emancipačního hnutí. Vynucené omezení spolčování se a informační embargo nemohlo vytvořit ani základnu pro jakýkoliv výzkum. Jelikož jsou homosexuálové potomci heterosexuálů, jsou ve vlastní rodině izolováni od pocitu sounáležitosti k menšině či tradování a předávání zkušeností. Zatímco v jiných menšinách se informace o sobě samých tradovaly z jedné generace na druhou, u homosexuálů tomu tak nebylo, protože je nebylo komu předat. Podle Schindlera neexistovala rodinná souvislost, což dokazuje na faktu, že zkušenosti gayů z první republiky a z období předtím už jsou ztracené (Schindler, 2013). Jak se však ukazuje

v mém výzkumu, k předávání informací u neheterosexuálních jedinců v období komunismu sloužila různá subverzivní společenství. Nicméně i zde si museli muž či žena, kteří o sobě tušili, že nezapadají do heteronormativního rámce společnosti, najít trnitou cestu sami.

3.4 Primární výzkum – hledání narátorů

Ačkoliv by se mohlo zdát, že hledání narátorů pro mou badatelskou činnost mohl být problém, opak byl pravdou. Jelikož jsem s jedním z narátorů (Marek) prováděla rok před tím rozhovor pro kulturní magazín na téma, jak se žije homosexuálům v Českých Budějovicích, využila jsem primárního kontaktu a domluvila jsem se na spolupráci. V rámci přípravy na tehdejší rozhovor jsem na již neexistujícím internetovém fóru *Jihočeské lambdy* našla zmínku o tzv. *Kavárně u Tety Berty*. Podle kusých informací v diskuzi se mělo jednat o slavné tajné společenství homosexuálních mužů v Českých Budějovicích během komunismu. Proto jsem hledala hlavně muže z tohoto společenství. Kromě toho hrál samozřejmě roli i věk, protože v orální historii platí, že čím starší dotazovaní, tím unikátnější výzkum (Schindler, 2013: 278). Nejstaršímu narátorovi je 73 let a nejmladšímu 55 let.

Pro výběr narátorů jsem použila metodu sněhové koule, narátor doporučil dalšího možného participanta na výzkumu a zároveň dodal participantovi reference a základní informace o tom, jak budou biografické rozhovory vypadat. To byl jeden z důvodů, proč jsem, na rozdíl od ostatních výzkumníků a výzkumnic, nemusela čelit složitému hledání narátorů, přestože omezení výzkumného vzorku v rámci velikosti lokality byla jasná. Rozhovory mi tak poskytlo pět narátorů. Ačkoliv by se mohlo zdát, že velikost vzorku je nedostatečná, musíme pracovat s kontextem situace v Českých Budějovicích, zároveň je také nutné podotknout, že v rámci velikosti sesbíraných dat je výzkumný vzorek dostačující, protože u této metody jde hlavně o hloubku a detail kvality vyprávění než o množství popisů (Crouch, McKenzie, 2006).

Už během badatelského procesu se ukázalo, že o českobudějovickém společenství před rokem 1989 mohu mluvit jako o komunitě, kterou spojuje určitý pocit sounáležitosti, přátelství a pravidelné trávení volného času. Všichni narátoři jsou také členy *Jihočeské lambdy*.

Výběr pěti narátorů ukázal, že tato komunita rozhodně není homogenní skupinou, ale spíše dokazuje rozmanitost sexuálních identit, proto se v analýze objevuje několik různých termínů, kterými označují sexuální identity. Terminologie je stejně používána

v kontextu (homosexuální, neheterosexuální, gay, lesba a lesbický). Označení neheterosexuální identity používá Sokolová, která tak dává prostor poukázat na rozmanitost sexuálních identit a popisuje všechny identity, které se vymykaly heteronormativním tlakům (Sokolová, 2012). Termín v rámci shrnujících sdělení používám také, ale protože jsem se ve značné míře setkávala u narátorů s pojmem homosexuální, který pochází z lékařského diskurzu z dob komunismu, je tento pojem používáný v kontextu, který mluví o specifických společnostech. Během výzkumu se ukázalo, že společnost během komunistického režimu používala shrnující pojem homosexuální pro všechny identity, které se nějakým způsobem vymykaly heteronormativitě. Použití termínu homosexuální je v mém výzkumu problematické u narátora Slávy, který se sám označuje jako „biknedlík“¹¹. Po zkoumání jsem však zjistila, že toto označení vzniklo až po roce 1989, stejně jako pojmy gay, lesba a lesbický (Sokolová, 2012). Poslední zmiňované termíny byly použity výjimečně jedním narátorem, a to v rámci tématu aktivismus, proto jsou termíny v analýze používány nejčastěji v tomto kontextu.

Pokud se vrátíme k samotnému provedení výzkumu, v období deseti měsíců v letech 2012 a 2013 jsem absolvovala rozhovory s pěti narátory v jejich domovech, protože narátoři by se měli během rozhovoru cítit příjemně. Zároveň se v domově narátora posilovala jeho jistota a snižovala se mocenská nerovnost. Na začátku rozhovoru jsem jim předložila informovaný souhlas a zdůraznila, že na otázky, které jim nebudou příjemné, nemusí odpovídat, nebo rozhovor můžou kdykoliv ukončit. Ujistila jsem je i v tom, že veškerá data budou použita anonymně, narátoři mají své přezdívky¹².

S ohledem na jejich čas a přístup jsem poté rozhovory opakovala. U klíčového narátora Jiřího jsem provedla dva rozhovory s celkovou délkou okolo čtyř a půl hodiny. Se svolením narátorů jsem použila i diktafonem nahranou diskuzi několika narátorů jako doplňkovou metodu. Ukázalo se, že více rozličných názorů a vzpomínek rozproudí další a další postřehy narátorů na žití v československém komunismu. Nejkratší rozhovor, který už narátor nechtěl opakovat¹³, trval dvě hodiny, zatímco průměrnou délkou rozhovorů byl čas dvě hodiny a třicet minut.“

¹¹Přesto byl Sláva ostatními narátory vždy popisován jako součást homosexuální komunity, v rozhovorech na něj několikrát odkazovali.

¹² Reflektuji však, že některé rysy životopisných vyprávění jsou tak výrazné, že pro určité jedince mohou být rozpoznatelné. Nicméně tito narátoři vystupují veřejným životem a akceptují to.

¹³ Podle mého osobního názoru šlo hlavně o určitý stud v odhalení intimního života. To může být způsobené tím, že narátor patří do generace, kdy se o sexu nemluvilo (Schindler, 2013: 279). Proto si také vážím všech narátorů, kteří ve mně měli důvěru.

3.5 Biografické rozhovory

Metoda orální historie má nejednotnou terminologii, proto například Vaněk a Mücke takové rozhovory pojmenovávají jako životopisná vyprávění (Vaněk, Mücke, 2011). Takové vedení se vyznačuje tím, že narátor nebyl konfrontován s předem připravenými otázkami. V zájmu vytvoření důvěry jsem ho však informovala o tématu mého výzkumu a tematických bloků, které mě jako badatelku zajímají. Tyto bloky byly pojaty chronologicky: dětství a prostředí, ve kterém narátor vyrůstal, první vnímání odlišnosti, hledání identity, strategie utajení jedince a homosexuálního partnerství, hledání komunity, komunita v Českých Budějovicích, praktiky státní moci a AIDS.

Rozhovory však začínaly jednoduchou otevírací otázkou, co pro narátora znamená komunismus a v průběhu vyprávění už bylo pouze na něm, jakým tématem začal. Už během přípravy otázek jsem se snažila vyvarovat sugestivním a nejednoznačným otázkám či polemice, abych neovlivňovala narátory (Reinharz, 1992). Jak upozorňuje Vaněk nebo Schindler, získaná data jsou ovlivněna i přípravou tazatele/tazatelky (Vaněk, Mücke, 2011, Schindler, 2013). V mém případě to byla příprava ve formě načtení odborných materiálů, ale i knihy s autobiografickými prvky, kterou napsal jeden z mých narátorů. Velkou výhodou se ukázaly být i neoficiální rozhovory s narátorem, který mi následně pomohl kontaktovat narátory ostatní. Ten mi nastínil zásadní témata, která se objevovala v rodinné společnosti v Českých Budějovicích, stejně jako dodal základní charakteristické znaky ostatních narátorů.

Během rozhovoru bylo také nutné pečlivě naslouchat jazykové stránce vyprávění, jak narátor používá termíny k označení neheterosexuální identity (v tomto výzkumu nejčastěji zaznívalo slovo homosexuál, o něco méně našinec), nebo jestli zmiňovanou společnost mužů klasifikuje jako komunitu. I jazyková vyjádření na určitá témata totiž mohou odhalit vztah k nim (Vaněk a kol., 2007). Abych narátora neovlivňovala, vyčkala jsem, jak se vyjádří k těmto termínům a jeho termíny jsem během dotazování používala. Během rozhovoru jsem se také snažila pečlivě naslouchat, přitakávat, abych narátora podpořila, a velký pozor jsem si dávala na jakékoliv vynášení soudů.

Rozhovory jsem vedla volně jako interakci tazatelky a narátora, kde narátor funguje jako spolutvůrce vyprávěného (Kiczková, 2006). Výhodou takového přístupu je i to, že volné vyprávění může otevřít nová a nevyřčená témata. V případě mého výzkumu to bylo zjištění, že v homosexuálních komunitách a v intimních životech narátorů byla velice četná hojnost mužů, kteří svoji sexualitu popisovali jako heterosexuální.

Nicméně i během biografických rozhovorů je nutné sledovat jednotící témata, aby následné výstupy bylo možné interpretovat či komparovat. Během této metody je také nutné reflektovat, o čem se nehovoří. Narátoři měli největší problém hovořit o prožívání vlastní identity a o partnerských vztazích. Toto zjištění tak odpovídá teorii Seidlera, který maskulinní identitu popisuje jako vytvořenou nezávislost vůči ostatním, založenou na vyloučení pocitů. Identita je rozhodujícím prvkem ve vztahu mužů k veřejné sféře. Muži mají silný smysl pro identitu ve veřejných záležitostech, ale na úkor identity individuální (Seidler, 1989). Naopak silným a radostným tématem bylo pro narátory vyprávění o společenském životě, který se ukázal jako velmi bohatý. Orální historie je metoda, která dokáže zachytit změnu nebo nabídnout nová témata. To se během bádání stalo i mně, neboť mým prvotním záměrem bylo objevovat konstrukce maskulinních identit v komunistickém Československu. Po několika rozhovorech mi bylo jasné, že témata, kterými se v diplomové práci budu zabývat daleko obsírněji, budou spíše strategie žití neheterosexuálních identit a mapování společenských prostorů, kde se narátoři scházeli. K takovému rozhodnutí mě přivedl i fakt, že neexistoval oficiální výzkum, který by mapoval více či méně utajovaný společenský život neheterosexuálních identit. Studie Schindlera vyšla až po rozhovorech se všemi mými narátory. Rozhodla jsem se však na tento výzkum navázat a komparovat tak výpovědi svých narátorů s výzkumem Schindlera. Podobně jsem se snažila pracovat s výzkumnou prací Sokolové (Sokolová, 2012), která se jako jedna z mála zabývá žitými zkušenostmi lesbických žen v Československu. Zatímco Schindler se zabýval nejen osobními životy svých narátorů, ale i historickými okamžiky v Československu, které mohly být v životech zkoumaných mužů důležité, já jsem během prvního rozhovoru pochopila, že speciálně na datech (myšleny jsou roky) nesmím u svých narátorů bazírovat, jelikož si tyto věci často nepamatovali. Kromě toho je moje vyptávání znervóznilo a osobní výpověď narátora byla přerušena.

Všechny rozhovory jsem nahrávala na diktafon a následně byly přepsány pomocí doslovné transkripce, která spočívá v doslovném přepisu včetně nespisovnosti. Doslovná transkripce je sice velice náročná, ale její výhodou je autenticita projevu, která dodává mluvenému slovu další kontexty (Hendl 2005: 208).

3.6 Etika výzkumu

Etika je vnímaná jako dynamický vztah výzkumníků s těmi, kteří jsou zkoumáni, potažmo i vědeckou obcí a širší veřejností (Ezzedine in Knotková-Čapková

a kol., 2011: 43). Podle Kiczkové je etika normou pro genderový výzkum. Narátor/narátorka přestává být v rámci feministického výzkumu objektem, ale stává se subjektem, který se na celém výzkumu spolupodílí. Feministický výzkum se snaží o rovnocenné pozice tazatele/tazatelky s narátorem/narátorkou. Metoda orální historie však nenabízí pouze nasbíraná data pro tazatele/tazatelku, ale může pomoci i narátorovi/narátorce. Kromě toho, že v biografickém rozhovoru je možné rekapitulovat vlastní život, a tak ho znovu interpretovat, může dodat narátorům/narátorkám nový pohled na jejich vlastní život, stejně jako sebevědomí, protože se narátorky/narátoři stali objektem zájmu (Kiczková, 2006).¹⁴

Etika se promítá do všech částí feministického výzkumu, neustále je nutné reflektovat různé etické dopady rozhodnutí. Jedním z nich je informovaný souhlas, který je postaven na principu dobrovolné participace. Účastník výzkumu by měl být plně informován o cílech, průběhu, zadavateli, využití dat a možných důsledcích účasti ve výzkumu. Informovaný souhlas je naplnění etických principů ve vztahu k těm, kteří se na výzkumu podílejí. Ezzedine rozděluje dvě roviny souhlasu. Explicitní rovina stanovuje důrazně roli výzkumníka/výzkumnice a zkoumané osoby. Výzkumník představí sebe, své cíle a to, jakým způsobem jich chce dosáhnout. Zároveň tvoří dohodu o všech krocích, které se s sesbíranými daty budou provádět. Implicitní rovina souhlasu spíše rozvíjí samotný vztah badatele/badatelky a zkoumané osoby (Ezzedine, 2011: 44).

Informovaný souhlas vyvolává na poli feministického výzkumu diskuze o tom, kolik informací bychom měli poskytnout zkoumaným. Většina feministických autorek tvrdí, že poskytnutí více informací o výzkumu může ovlivnit nasbíraná data. Může se stát, že v rámci prozrazení výzkumného cíle zkoumaní začnou stylizovat své odpovědi tak, aby zapadly do výzkumného rámce, mohou prezentovat sami sebe nebo vlastní identitu odlišně, stejně tak toto prozrazení může ovlivnit výzkumníka/výzkumnici (Denzin-Lincoln, 2003). Toto jsem sama pozorovala během svého posledního rozhovoru s narátorem Tomášem. Jelikož jsem výzkum prováděla na malé skupině mužů, kteří se spolu dlouho přátelí, Tomáš se už stačil dozvědět, co mě bude v našem

¹⁴ Kiczková toto reflektuje u žen – narátorek, ale často opomenutí senioři se mohou cítit obdobně.

rozhovoru rámcově zajímat a ve chvíli, kdy ukončil vyprávění o cestování, řekl: „ale teď k tomu, co vás zajímá...“.¹⁵

Zvláště pozice feministické výzkumnice či studentky genderových studií v české společnosti, jejíž postoj je stále výrazně antifeministický¹⁶, může být v rámci výzkumu problematická. Toto téma jsem společně s dalšími autorkami zpracovala v článku „*Těžko na cvičišti, lehký na bojišti.*“ *Uplatnění absolventů/absolventek magisterského programu genderových studií na pracovním trhu.* Kvalitativní výzkum prováděný na bývalých studentkách oboru Genderová studia ukázal, že část z nich pro veřejnost raději „studuje sociologii“, a volí tak taktiku zastírání, než aby musela neustále obhajovat obor, který studuje (Kloidová, Poláčková, Tobišková, 2011: 72-73). I já jsem zvažovala, jak sebe jako výzkumnici prezentovat. U prvního narátora jsem vsadila na upřímnost a seznámila jsem ho s většinou informací (obor, který studuji, téma výzkumu a jednotlivé bloky, které mě v rámci výzkumu zajímají). Ostatní narátory to nezajímalo, chápali mě prostě jako studentku vysoké školy. Ve feministickém výzkumu je důležitá hlavně důvěra mezi výzkumníkem/výzkumnici a narátorkou/narátorem (Reinharz, 1994). O to větší význam má, pokud participanti výzkumu patří do jedné z marginalizovaných skupin, mezi které samozřejmě můžeme kategorizovat muže jiné než heterosexuální identity. Často jsou takové skupiny terčem výzkumníků/výzkumnic, kteří pojmají homosexuální kategorii jako deviantní. Jelikož muži z *Jihočeské lambdy* už zažili několik takových výzkumů z Teologické fakulty Jihočeské univerzity, a jeden z nich patřil i mezi mé narátory, snažila jsem se maximálně vysvětlit, že můj přístup k výzkumu a homosexualitě obecně se podstatně odlišuje. Bettinger reflektuje i další problematiku ve výzkumu sexuality. Rozebírání intimních životů u gayů a leseb může na samotné participanty výzkumu působit tíživě, protože jejich výpovědi mohou dokreslit některé z negativních stereotypů týkajících se celé marginalizované společnosti (Bettinger, 2010). S tímto problémem jsem se nesešla, protože většina narátorů byla hrdá na své žité zkušenosti, které rozhodně

¹⁵ V té chvíli jsem se ho snažila ubezpečit, že mě zajímá vše, o čem vypráví, protože z každé nové informace může vzniknout nové téma.

¹⁶ Přístup české společnosti k feminismu dokládá např. Sokolová, která reflektuje polovinu devadesátých let, kdy probíhaly výrazně antifeministické diskuze popisující feminismus jako militantní a směšnou ideologii (Sokolová, 2004c). Příčiny negativního postoje k feminismu dále popisuje výzkum „*Těžko na cvičišti, lehký na bojišti.*“ *Uplatnění absolventů/absolventek magisterského programu genderových studií na pracovním trhu* (Kloidová, Poláčková, Tobišková in Knotková-Čapková, 2011).

nezapadaly do stereotypního očekávání, že tito muži kvůli mnohohvrstevnatému strachu své životy během komunismu v podstatě nežili.

3.7 Pozicionalita jako základ feministického výzkumu

Reflexe pozicionality výzkumníka/výzkumnice je jedním ze stěžejních základů feministického výzkumu. Lorenz-Mayer diferencuje pozicionalitu, která bývá spojována s myšlenkou mnohostranných subjektivních pozic v diskurzu, zatímco lokacionalita spíše upozorňuje na grafický prostor (Lorenz-Mayers, 2005: 90). V rozhovorech jsem se zaměřila na dva druhy pozicionality. V první pozici jsem se musela rozhodnout, jak budu ve vztahu s narátory vystupovat. Reinharz rozděluje tři pozice výzkumnice: výzkumnice jako přítelkyně, dobře informovaná cizinka, či úplná cizinka (Reinharz, 1992). Myslím si, že při výzkumu tak intimního tématu jako lidská sexualita by mi pozice úplné cizinky příliš nepomohla kvůli důvěře narátorů. Pozice přítelkyně se většinou hodí pro výzkumy ve familiárním prostředí, protože výzkumnice by měla mít blízký vztah se zkoumanými, proto jsem vybrala pozici dobře informované cizinky. Ta mi zaručuje udržení si vlastní pozice, aniž bych musela zamlčovat svoje vzdělání. Na druhou stranu jsem se kdykoliv, když jsem byla požádána zapojit se do diskuze ohledně odborného tématu (např. adopce homosexuálů), snažila odpověď co nejvíce zamluvit, v jiném případě jsem odpovídala v rámci obecných společenských názorů, abych se případně narátorům lidsky nevzdálila názorem ovlivněným akademickým studiem.

Druhou pozici, kterou jsem ve svém výzkumu zaujala, byla pozice outsiderky (Lorenz-Mayers, 2005: 91). Tato pozice má samozřejmě i genderový rozměr, protože jako heterosexuální žena, která je skoro o padesát let mladší než většina narátorů, jsem se nemohla stát v žádném případě insiderkou. Nad mou nezvyklou pozicí ve vztahu k narátorům, ale také nad akademickým výzkumem se však žádný z narátorů během rozhovoru nepozastavil. Pozice outsiderky měla i takovou výhodu, že se mi tito muži jako ženě snažili vysvětlit např. „mužské chápání“ sexuality. Na druhou stranu mi jako mladé heterosexuální ženě nedovolili nahlédnout více do jejich vlastního prožívání maskulinní identity či emocí. Zároveň se také s pozicí outsiderky těžko buduje důvěra. Tu jsem se během rozhovoru snažila nastolit i tím, že jsem sama odkryla část své žité

zkušenosti.¹⁷ I takový způsob odhalení vlastního života dopomohl ke zmírnění mocenské pozice tazatel/tazatelka a dotazovaný/dotazující.

3.8 Analýza dat

Přepsané rozhovory dovolují výzkumníkovi/výzkumnici přistoupit k analýze a interpretaci dat. Ramazonglu a Holland upozorňují, že interpretace je z velké míry především subjektivním procesem a je v jisté míře také mocensky zatížená, protože je to zpravidla výzkumník/výzkumnice, kdo rozhoduje o relevantních významech. I interpretace může být chápána jako etické dilema, protože výzkumník/výzkumnice rozhoduje o tom, v jakých souvislostech je použije a jaký jim dá význam (Ramazonglu, Holland, 2004: 160). Interpretaci dat také ovlivňuje vlastní pozicionalita výzkumníka/výzkumnice v procesu produkování dat, jejíž reflexe ve feministickém výzkumu nesmí chybět. Interpretaci dat může také ovlivnit obecný metodologický přístup výzkumu, jako epistemologie, ontologie a nakonec i zvolená teorie. Podobu výzkumu může ovlivnit i jeho etická dimenze, kdy se výzkumník/výzkumnice musí rozhodovat, jestli některé citlivé informace zveřejnit či ne. Samotná interpretace je hlavně kreativním procesem, v němž je nutné se rozhodnout, která data jsou významná pro výzkum, jaký je jejich význam, jestli mezi nimi existuje spojitost, a jak se dají zorganizovat (Ramazonglu, Holland, 2004).

Stejně jako je interpretace subjektivním procesem, k analýze dat může výzkumník/výzkumnice přistupovat několika způsoby. Jelikož jsem v rámci studia absolvovala kurz docentky doc. PhDr. Zuzany Kiczkové, Ph.D., který pojednával o metodě orální historie, svoji analýzu dat jsem opřela o typ analýzy, kterou Kiczková prezentuje se svým týmem v knize *Pamäť žien. O zkušnosti sebeutvárenie v biografických rozhovorech* (Kiczková, 2006).

Kiczková doporučuje, aby se první analýza zabývala biografickými daty, tedy chronologickým seřazením událostí v životech narátorů. Jak již bylo řečeno, narátoři v mém výzkumu měli problém vzpomenout si na přesné roky svých životních událostí, nicméně tuto biografickou chronologii využívám v kapitole *Rekonstrukce života narátorů*. Tato kapitola prezentuje rozmanitost životů a událostí v životě každého z narátorů. Následuje analýza textových segmentů. Během ní se rozčlení text například podle toho,

¹⁷ Narátorům jsem vyprávěla příběh jednoho z mých nejbližších, který si prošel zkušeností homosexuálního muže.

jestli narátor/narátorka změní téma, nebo se v přepisu rozhovoru střídají literární styly (argumentace, popis, vyprávění). V těchto textových segmentech se zjišťuje, o kterých tématech se hovořilo, jakým způsobem a s jakým rozsahem o nich narátor/narátorka mluví. Důležité je reflektovat i to, v jakém pořadí se o těchto tématech hovoří. Právě biografický rozhovor dává možnost analyzovat i pořadí témat, reflektovat, jak narátor/narátorka příběh vystavěli a jaké významy a funkce mají témata pro narátora/narátorku dnes (Kiczková, 2006: 62).

Poté musí badatel/badatelka tematicky rozčlenit rozhovory. Kiczková dokládá dva přístupy tohoto postupu. U genderově nesenzitivní orální historie se vytvoří hierarchizace údajů podle vlastní relevantnosti a podle stupně významu pro celý projekt. U této hierarchizace je nutné specifikovat, z jakého hlediska je vytvářena. Hierarchizace údajů může být prováděna z pohledu narátora/narátorky, badatele/badatelky nebo širší veřejnosti (Kiczková, 2006: 64-65). Kiczková se svým týmem používají v *Paměti žen* rozčlenění textu podle klíčových témat, která se objevují v rozhovoru nejčastěji. Tato témata by však měla přinášet jakýsi průřezový pohled na identitu narátorů/narátorek. Sama jsem v rozhovorech identifikovala tato témata: sexuální identita, maskulinní identita, společenský život v Praze, rodinná společnost, komunita, ženy jako rušivý element, přístup státní moci, manželství, role heterosexuálních mužů atd.

Po tomto úkonu by mělo následovat porovnání textové a tematické segmentace vyprávění, jehož výsledkem je zviditelnění klíčových míst v textu. Analýza důležitých míst textu z hlediska zvoleného tématu se zakládá na vyhledávání souvislostí mezi vybranými textovými segmenty. Tematickou interpretaci strukturují zvolené otázky. V případě nekonstruktivistického odhalování významů je nutné vložit textové segmenty do kontextu širšího diskurzu, na který vyprávění odkazuje, proto jsem při analýze svých dat zařadila i teoretické a historické rámce, neboť významy jsou vždy součástí různých diskurzů. Široký kontext vložený do analýzy vytváří význam a smysl vyprávěného, a proto je možné identifikovat reprezentační postupy a praktiky různých institucionálních subjektů dané doby (Kiczková, 2006).

V analýze se zabývám aplikovanou státní mocí v rámci Veřejné či Státní bezpečnosti, právního ustanovení a jeho důsledků na neheterosexuální jedince, ale i subverzivním podnikáním v období Československa. Kiczková udává, že předmětem analýzy může být i porovnání získaných informací s dalšími historickými poznatky jakéhokoliv druhu (Kiczková, 2006). Jak již bylo řečeno, výpovědi narátorů jsem komparovala s výzkumem Schindlera (2013), který se také zabýval žitými zkušenostmi

homosexuálů během socialismu převážně v rámci homosexuální subkultury v Praze, ale také s výzkumem Sokolové (2012), který naopak od Schindlera kritizuje homogenní pohled na jiné než heterosexuální identity. Vycházím také z Fanela (2000), který se zabývá gay historií a rámcově i subkulturou homosexuálních mužů. Na začátku představím jednotlivé životopisné příběhy narátorů v kapitole *Představení narátorů*, protože je nutné chápat jejich jednání a vytvořené strategie v kontextu jejich životů. Kromě homosexuálních subkultur se zabývám tématem rodinné společnosti, žitých strategií narátorů, a s tím úzce souvisejícího tématu tvoření maskulinní a homosexuální identity a také komunity, protože tvoření těchto významů spolu souvisí.

Viděli jsme tedy, že interpretace analýzy dat je především kreativní proces, badatel/badatelka musí vybírat, jaké významy využijí do výzkumu, i v této práci jsem rozhodně nevyčerpala nová témata, která se během rozhovorů s narátory otevírala, ale s ohledem na prostor diplomové práce jsem je nezveřejnila.

Pro následující kapitolu *Představení narátorů* jsem se inspirovala prací Miřáckého (Miřácký, 2009). Tato kapitola má poukázat na jedinečnost žitých životů narátorů a jejich zkušenosti, které následující analýzu pomohou chápat.

4 Představení narátorů

4.1 Jiří

Rozhovor s narátorem Jiřím pro můj výzkum k diplomové práci představoval stěžejní pramen k dokreslení českobudějovické homosexuální komunity. Jiří totiž podle ostatních narátorů patřil k nejdůležitějším postavám Českých Budějovic. Pod přezdívkou Teta Berta ve svých podnájmech propojoval část českobudějovické homosexuální komunity. „Kavárna u Tety Berty“ byl v tehdejší době pojem pro salón, kde se setkávají nejen místní homosexuálové, ale i gayové z Prahy.

Jedním z prvních témat, které se v rozhovoru s Jiřím objevilo, bylo jeho dětství. Jako narozený v roce 1941 si útržkovitě pamatuje konec války: „Jenom ten konec, jak jsme běhali do sklepa a nahoru. Když pískaly sirény, tak jsme běželi do sklepa s maminkou a tím to skončilo.“

Jiří prožil „obyčejné“ dětství s dvěma bratry na vesnici u Vodňan. Oba rodiče byli prodavači v místním obchodě, rodiče odpovídali typickým genderovým rolím: „Máma byla máma a táta byl prostě táta. Nic zvláštního“. Komunistický režim pro něj osobně znamenal hlavně nemožnost cestovat, kvůli tomu viděl moře až ve 24 letech. Jeho rodiče svůj názor na komunismus před dětmi nikdy nediskutovali, což bylo pro Jiřího jeden čas nepochopitelné. V pozdějším věku mu však došlo, že nulová diskuze v rodině měla celou rodinu ochránit před možnými nepříjemnostmi („No a to bylo zřejmě kvůli tomu, aby dětičky někde něco nevykecaly.“). Přestože měl dva bratry, během dětství a puberty se pohyboval spíše v dívčích kolektivech, hlavně kvůli tomu, že mu šly ruční práce více než děvčatům. Zatímco kluci v jeho věku hráli fotbal a hokej, on miloval krasobruslení a začal inklinovat k hudbě a divadlu. Kolem čtrnáctého a patnáctého roku si začal uvědomovat, že se mu více líbí chlapi, hlavně kvůli fyzické přitažlivosti („...měli hezkou postavu třeba...“).

V patnácti letech prožil první sexuální kontakt s místním učitelem, kterého pravidelně potkával v městských lázních. Městské lázně v padesátých letech fungovaly pro obyvatele hlavně jako zdroj hygieny, protože v domech často nebyly zařízeny koupelny.¹⁸ Jejich fyzické kontakty probíhaly sice pět let, ale vždy pouze v lázních. O žádných citech se nedalo hovořit: „Byl to jen sex. Nic víc.“ Narátor během tohoto období studoval střední školu v Českých Budějovicích, kam dojížděl. Po maturitě nastoupil na vojnu a v lázních už

¹⁸ Za socialismu byly lázně státní a plnily hlavně hygienické a zdravotní (sauna, masáž, pára) funkce (Schindler, 2013: 360).

se neobjevil, definitivní popření jakéhokoliv vztahu vysvětluje tak, že neměl potřebu muže z lázní – ženatého otce dvou dětí - ani vyhledávat.

Jiří byl velice společenský člověk, proto nikdy neměl problém zapadnout do kolektivu ani ve škole, ani ve vojenské službě. Hladký průběh vojny ale přisuzuje hlavně tomu, že svoji sexualitu a identitu neprojevoval. „A zase já jsem se tam nijak neprojevoval, protože vono to je vo hubu, že jo (...) Tenkrát se to prostě vodsuzovalo a zavrhovalo, tak jsem se tam nijak takhle neprojevoval.“

Po návratu z vojenské služby se přestěhoval do Českých Budějovic, kde získal práci jako laborant odpadních vod, a tu vykonával až do důchodu. Větší město pro něj znamenalo hlavně útěk za širšími možnostmi společenského života. K jednomu z dalších důvodů patřil i fakt, že se vyhnul otázkám rodičů, kdy se konečně ožení. Svatbu narátor vždy odmítal, tvrdí, že je to od homosexuála velice sobecké rozhodnutí vůči ženě, kterou si bere. Jeden z jeho pádných argumentů, který mu v obhajobě, proč je sám, pomáhal, bylo poukázání na nevydařené manželství staršího bratra.

Dostatečná vzdálenost od nejbližších mu zaručila i to, že se nemusel zabývat vlastním coming-outem, ačkoliv narátor tvrdí, že o „těhle věcech“ se doma nemluvílo. Sám však upozornil na to, že jeho otec nejspíš tušil a v jedné hádce to Jiřího matce naznačil, matka to Jiřímu následně vyprávěla: „Prosim tě, on mi vyčet, že mám nenormální děti. To bych ráda věděla, kterej jste nenormální. No tak já jsem si v duchu říkal, já maminko, ale to ty nevíš. Oni to nepřipustí. Mámy si to nepřipustí.“

Otcovo pojmenování „nenormální“ narátor odmítá, protože ve společnosti je začleněný úspěšně a pro společnost dělá stejně jako heterosexuální většina. „Jsem jinej, ale chodím do práce a platím daně jako všichni ostatní, to by nenormální nedělal.“ Přestože jeho sexuální orientace nebyla nikdy vyřčena nahlas, jeho bratrové se po letech dovtipili sami.

Citové vztahy a vnitřní procesy byly pro narátora citlivější téma, o kterém nechtěl příliš mluvit, proto se jim nebudu věnovat nikterak obšírně.¹⁹ Jiří už na začátku uváděl, že je sice extrovert, ale vždy mu dělalo problémy někoho oslovit. Vždy čekal na první krok od druhého partnera. Během života měl dva partnerské vztahy s muži. Jeden z nich trval dva roky. Nikdy spolu nebydleli, ale přítel u něj často přespával. Životního partnera našel Jiří až v roce 1990, kdy potkal o dvacet pět let mladšího muže, s kterým žije v jedné domácnosti. Ačkoliv se Jiří během rozhovoru o své sexualitě vyjadřoval poměrně striktně

¹⁹ Narátor byl před rozhovorem v informovaném souhlasu (ale i ústní formou) upozorněn na to, že má právo na otázky neodpovídat. Jeho pocity jsem respektovala a dále se nevyptávala.

jasnou inklinací k mužům, okolo dvaceti let měl dva sexuální vztahy s ženami. Tyto zážitky popisuje jako „zkoušku“, která se mu moc nezamlouvala a pochopil, že v jeho partnerském životě budou figurovat nadále jen muži.

Třebaže sám sebe popisuje jako zdrženlivého v rámci seznamování, místním veřejným záchodkům, plovárně a městskému parku, jež fungovaly jako seznamovací místa pro gaye, se nevyhýbal. K seznámení narátor využíval v roce 1968 také inzeráty, kterých si poprvé všiml v *Mladém světě*. Ačkoliv Jiří několikrát na inzeráty s podtitulem „On hledá jeho“ odpověděl, nikdy mu nepřišly odpovědi zpět. Tento fakt si vysvětluje tak, že to byla akce Státní bezpečnosti, která takto získávala cenné informace a seznamy o homosexuálním dění na poli tehdejšího Československa.

Homosexuálové proto jako ochranu před prozrazením Státní bezpečnosti používali přezdívky. Jiří dostal přezdívku „Teta Berta“ od dvou homosexuálních baletních tanečnicků z Jihočeského divadla: „Když jsem k nim přišel na návštěvu, tak začali zpívat: buď zdráva drahá švagrová, Berta, ty pěkně vypadáš. To je z operety Ohňostroj.“ Tito dva tanečníci žili velice společenským životem a jejich byt ve středu Českých Budějovic patřil k centru dění tehdejší homosexuální komunity, kam však nechodili pouze homosexuální muži.

I u Jiřího v bytě se stýkala komunita homosexuálů. Narátor však upozorňuje, že existovalo určitě víc takových bytů, pouze o nich neví. V roce 1962 se přestěhoval do Resslerovy ulice, jež je v centru města. Podnájmu se říkalo „ledová chýše“ kvůli všudypřítomné zimě, nebo „Kavárna u Tety Berty“. Zde se podle narátora scházelo zhruba osm stálých návštěvníků a zároveň jeho přátel. Ti však často přiváděli své nové partnery (pochlubit se), přátele nebo přijížděly návštěvy z Prahy. Jiří tyto sešlosti popisuje jako „kávové dýchánky“ přátel, kteří mezi sebou neměli milenecké vztahy: „Ale to bylo spíš takový, že jsme byli kamarádi. Ne jako citový vztahy, nebo milenci. A každý si někoho sehnal.“ Překvapivé je, že se scházeli opravdu denně po pracovní době, aby si mohli „povídat o životě“ a poslouchat desky. Jiří se zmínil, že kromě zábavy v „ledové chýši“ řešil i otázky identit mladých gayů a coming-outů. Sám tehdejší podnájem přezdívá „psychologickou poradnou“:

„...když sem tady měl ten byt a byl sem po vojně, tak bylo spoustu kluků, co s tím (homosexualitou) měli problémy. Tak sem si občas připadal jak poradna. To byly samy problémy, co mám dělat? Jsem na kluky, nebo na holky? Teď doma, mám to říct, nebo nemám?“

Takto společensky nabitý život žil narátor do pětatřiceti let, přestože základní jádro komunity, které se scházelo v „ledové chýši“ se výrazně nezměnilo. Po patnácti letech

pronájmu v Resslově ulici a dvou letech v „myší díře“, jak nazývá malý pronajatý byt o několik ulic dále, se přestěhoval na sídliště na okraji Českých Budějovic.

Pražskou homosexuální komunitu začal Jiří poznávat už během vojny, neznal sice nikoho přímo, ale „podle intuice“ během svého výletu do hlavního města zavítal poprvé do kavárny Evropa. Poté, co se vrátil z vojny do Českých Budějovic, se svými přáteli (mimojiné i s ostatními narátory) vyrážel jednou do měsíce na pražské akce, hlavně na tematické večírky do podniku U Petra Voka na Smíchově. Jiří ale udržoval přátelské vztahy i s přáteli z Košic, s kterými často jezdili do Budapešti a poznávali její homosexuální komunitu, která byla podobná: většina se stýkala po kavárnách a místních bytech. Teprve východní Berlín v něm ale zanechal pocit uvolněnějšího společenského postoje k homosexuálům.

Narátor měl několikrát zkušenosti i s policejními výslechy. Jeho časté mužské návštěvy zapadly do vyšetřování fyzického napadení jednoho ze sousedů, které se odehrálo v jeho domě. Jiří také figuroval jako svědek ve vyšetřování brněnské vraždy gaye v Brně. kdy se u oběti našla vizitka se jménem narátora Honzy. Jiří s Honzou ve chvíli vraždy opravdu v Brně byli, čekali na vlakovém nádraží, když cestovali do Košic. Jiří musel jít vypovídat na kriminální policii, že Honza během dvacetiminutové přestávky neopustil vlak (více u narátora Honzy). Narátor si je vědom i toho, že ho sledovala Státní bezpečnost.

Komentuje i událost z roku 1968, kdy došlo k ohrožení celé českobudějovické homosexuální komunity (ale i jedinců), protože všechny přezdívky gayů byly prozrazeny. Jak narátor vzpomíná, muž s přezdívkou Eliška byl předvolán k policejnímu výslechu: „...on tam jde a nervózní z toho, on si s sebou vezme zápisníček s telefonními čísly a oni si ho opsali, celý zápisníček, to tam rozsypal na stůl.“ Prozrazení několika přezdívek mělo za následek předvolání asi čtyř blízkých přátel narátora (mezi nimi figuroval i majitel zmiňované chalupy). Jiřího následně jeden z „tajnejch“ policistů telefonicky kontaktoval a domluvil si s ním schůzku v bytě. Během výslechu policistu zase zajímala hlavně jména : „No a začal mě zpovídat, a tohle a támhle..no a už tam před tím měl tu Elišku, no, tak sem říkal, já mu řeknu jenom ty lidi, který už tam měl, protože tři - čtyři kluky už tam měli, to sme si samozřejmě navzájem už dávno řekli, že jo, musíme se informovat.“

V roce 1983 se také setkal s jedním z prvních homosexuálních mužů infikovaných AIDS. Byl to dvacetiletý mladík z Českých Budějovic a Jiří znal z minulosti celou jeho rodinu. Mladík ho v té době často navštěvoval ve svém bytě. Neznalost ostatních ho plně stigmatizovala, gay komunita se ho stranila. Jiří ho přijímal beze strachu („Ale byla

dezinfekce, ne? Tak jsem po něm pečlivě umyl nádobí, aby se nic nestalo a hotovo, no.“). První případy AIDS v Československu a mediální humbuk u celé komunity vyvolávaly podle narátora strach, který postupem času opadával: „Lidi se báli, měli strach. Ten strach trval pár let, že jo, no a ono pak když něco trvá dlouho, tak oni se stanou otrlý a na bezpečnost nedbaj...“

Kvůli přátelství s nakaženým mladíkem musel podstoupit i on zdravotní testy na hygienické stanici, přestože mu do telefonátu ani během odběrů nebylo sděleno proč. Jiří si to domyslel, poněvadž stejnou proceduru musela podstoupit i rodina nakaženého. Na hygienické stanici však oznámil, že s mladíkem nikdy nic neměl. Laboranti na jeho tvrzení nereagovali.

Třebaže Jiří nebyl nikdy fyzicky napaden, diskriminaci kvůli své sexuální orientaci vnímal. Neuvádí ji ovšem z pohledu homosexuálního muže žijícího v komunistickém režimu, ale z pohledu muže, jež se nikdy neoženil. Pociťoval ji hlavně ze strany státu, kdy jako svobodný muž platil vyšší daně. Heteronormativní společenský diskurz ho kvůli chybějící partnerce a dítěti zařadil do kolonky svobodného mládence, který ve svém zaměstnání odpracuje všechny svátky. „...když byly rozděleny práce na svátky, takže Silvestry, Vánoce, tak většinou to oddělali tyhle ty svobodný chlapi, všichni měli volno, protože mají rodinu a my jsme chodili do práce.“

Za svoje nejšťastnější období života považuje mládí, v kterém reflektuje hlavně jeho společensky bohatý život a vlastní fyzickou přitažlivost, která mu v tomto období zaručovala sexuální partnery. Jak tvrdí, i navzdory své sexuální orientaci, žil obyčejný život.

4.2 Honza

Narátor Honza podstatnou část života pracoval jako autobusový řidič. Během komunismu proto dobře poznal Sovětský svaz, ale také celou západní Evropu. Díky své profesi tak mohl srovnat dojmy ze života neheterosexuálních lidí i jinde než v komunistickém Československu. Jak se ukázalo, otevřený a společenský postoj homosexuála jakým Honza je, vytvářel s tímto politickým režimem významnou třetí plochu, kterou komunističtí pohlavárové řešili především policejními výslechy a v jednom případě také soudem.

Honza se narodil na konci druhé světové války do rodiny, jež ve vesnici vzdálené 20 kilometrů od Českých Budějovic vlastnila pekařství. V dětství společně s dvěma bratry a mladší sestrou pomáhal rodičům v podnikání, ale jen do doby, než v padesátých letech komunisté pekařství znárodnili.

Svůj největší životní boj shledává ve svém zdravotním handicapu (vrozená kyčelní vada): „Já jsem měl o 4 centimetry nohu kratší. Celej život mi to vadilo. Dodělával jsem to na botech. Na podpatkách, něco venku, něco vevnitř a tak nějak jsem byl za celej život naučenej to zahrát.“ Občasné kulhání při únavě pro něj celoživotně znamenalo větší stigma než jeho sexuální orientace, o které si v dětství uvědomoval jen to, že nejspíš nebude většinová. „To jsem věděl od jaktěživa. Už na základní škole jsem věděl, že mě holky nezajímaj.“ I když první sexuální zážitky zažíval se svými spolužáky na základní škole, plné sexuální zkušenosti zažil až na chlapeckém internátě se spolubydlícími na pokoji. Toto „chlapecké mámení“ podle něj rozhodně nebylo akterý chápáno jako fakt, který by nějakým způsobem vypovídal o jejich sexualitě: „Tam samozřejmě si nikdo neuvědomoval ještě, že jsem gay. To se nevědělo, to se takový slovo ani neříkalo. Tam se to bralo prostě... kluci pohromadě, hotovo. Žádný, aby se to kastrovalo, milenecký vztahy, to ne.“

Po úspěšném zakončení studia elektrotechnického učiliště začal pracovat ve státním podniku Tesla v Českých Budějovicích, kde byl zaměstnaný 2 roky. V té době začal poznávat tamější společenský život. Budějovické kavárny a hospody navštěvoval se svými heterosexuálními přáteli, kteří pocházeli ze stejné vesnice. Ty o jeho sexualitě narátor nikdy neinformoval, ale kamarádi se brzy dovtípili sami a neměli s tím problém. Jeho sociální schopnosti byly na vysoké úrovni, ve společnosti mu tak nikdy nedělalo velký problém se seznámit. Tento fakt plně potvrzují narátorova slova: „A seděli jsme na baru, byla tma už, někdo říkal – ty tady nikoho nemáš, ty jsi tu sám? To je divný. Tak jsem se sebral, šel ven a za pět minut jsem se vrátil zpátky s klukem (smích).“

Sexuální partnery, kteří se pak často stávali jeho přáteli (ne nutně v tomto pořadí), nejčastěji potkával „venku“ nebo po „obyčejných“ hospodách a barech. Partnery si vybíral a oslovoval je podle jejich vizáže a gestikulace.

Během rozhovoru se Honza nikdy nezmínil o tom, že by měl přímo partnerský vztah s některým ze zmiňovaných mužů a na přímou otázku odpověděl, že neměl.²⁰ Nicméně jeho životopisné vyprávění vykazovalo i drobné emoční pohnutky nad třemi vztahy, jež okomentoval sice krátce, ale je zřejmé, že pro samotného narátora znamenaly více, než si možná sám dovede připustit. Jedno milostné dobrodružství zažíval ve věku okolo sedmnácti let se svým spolužákem:

„Jsem se kamarádil s mým spolužákem Pavlem. Vždycky jsme se vymluvili a já jsem tam (u něj) kolikrát i spal, ta máma nevěděla nic o tom Pavlovi. Jsem tam byl, že máma má odpolední a najednou zachrastily klíče ve dveřích a máma tam a my oba v posteli. To byl malér. A teď z osmého patra uteč někam (smích).“

Jejich odhalení pro Honzu dostalo významu až po několika letech, kdy se v hádce se svou matkou dozvěděl o tom, že ona o dávné situaci ví. Narátora to velice překvapilo, jelikož s rodiči o své sexuální orientaci nikdy nemluvil („o tom se prostě nebavilo“). Ani po tom, co matka naznačila, se o sexuální orientaci narátora nebavili. Po smrti matky, při přebírání její pozůstalosti našel dopis rodičů Pavla, jež celou situaci jeho matce popsali a samotného narátora v dopisu nazvali „lidskou kurvou“.

Téma coming-outu pro Honzu nebylo nikterak důležité, přestože ani jeho bratr a sestra do této chvíle oficiálně nic neví. Narátor však v jejich společných rozhovorech vždycky předpokládá, že tuší. Jedno období mu jeho sestra naznačovala, že by se měl usadit: „...ale dřív říkala: tak už by jsi taky mohl nebo tak a já jí povídám: Ale holka, vždyť víš, jak je to se mnou.“ Zatímco s rodinou o své sexualitě nikdy nemluvil, ve svém okolí s tím nikdy neměl nejmenší problém, na což mě upozorňovali i ostatní narátoři. Přestože byl po Českých Budějovicích známý jako lamač srdcí, kolegům, kteří to o něm nevěděli, to neřekl, dokud se nezeptali: „No už léta zpátky s tím nedělám žádný sraní. Chceš to vědět? Když se mě zeptá: Prosím tě, já jsem slyšel... Co si slyšel? Tak jsi určitě slyšel, jestli jsem teplej nebo studenej, tak nejsem studenej. Nevím, co by na tom bylo divnýho, tak jsem se tak narodil.“

Narátor ve svém životě nikdy nepoznal fyzické napadení z důvodu své sexuality. Přesto si jeden jeho kolega neodpustil poznámky na téma jeho sexuality, na které Honza

²⁰ Jelikož jsem před rozhovorem s narátorem Honzou absolvovala několik rozhovorů s jeho přáteli, jeho záporná odpověď mě nepřekvapila. Toto téma jsem tedy nechala uzavřené, stejně jako citovou část jeho života, o které se příliš vyjadřovat nechtěl.

nereagoval. I přes jeho na první pohled neohrožený postoj však vzpomíná, že České Budějovice v době komunismu nebyly ideální místo pro homosexuály: „Tady v Budějčích to bylo hodně utažený. Za prvé se lidi báli, tedy jsme se báli. A za druhé tu nebylo tolik možností. Spíš žádná možnost.“

Honza byl narozdíl od ostatních narátorů pravidelným návštěvníkem holand („Kdo tam nikdy nebyl, ať hodí kamenem!“), nejen v Českých Budějovicích (nejčastěji v parku Na Sadech), ale i v těch pražských. Během svých pracovních cest do ciziny, pro něj byly veřejné záchody jedním z jistých bodů v cizím městě, kde by mohl najít sexuální uspokojení.

Přestože věděl o budějovických místech, kde se seznamují homosexuálové („bylo to všude stejný. Záchody, nádraží a parky“), nejčastěji chodil hlavně do zmiňované „Ledové chýše“ Tety Berty, kterou popisuje jako otevřené společenství lidí, jež se hlavně chtěli bavit: „...dostali nachlastat, nažrat, zábavu, ještě sex a bylo všechno v pohodě.“ Honza v každém případě nereflektoval jen funkci zábavy, kterou rodinná společnost u Tety Berty měla především. Narátor upozorňuje, že kromě zábavy a možností potkat dalšího partnera, to bylo hlavně místo, kde si „našinec“ mohl otevřeně povídat o životě a problémech homosexuálů: „Tak si každéj mohl povídat o těch našich věcech otevřeně. Kdykoli s kýmkoli.“

Sám narátor však zmínil, že v komunitě u Tety Berty měl se svým volnomyšlenkářským přístupem problémy. Do bytu na Vltavském sídlišti dvakrát pozval mladého muže, s kterým se seznámil na sídlišti. V bytě u Tety Berty se v té době ztratil kuchyňský nůž, na což majitel bytu reagoval velice podrážděně a označil Honzova známého jako zloděje.

Druhý konflikt měl pro Honzu obrovské dopady a také zaznamenal v půlce 80. let konec celé komunitě okolo Tety Berty. Společenství vytvořené okolo Tety Berty jezdilo na vypůjčenou chatu, kde se konaly silvestry a víkendové akce. Nebyla to pouze zábava, ale na chatě museli všichni pracovat, opravovat, co bylo rozbité, posekat trávnik atd. Během jedné z akcí majitel chaty přišel na to, že se ztratily dvě flašky vína, které měl schované. Krádež se řešila v komunitě a všichni se usnesli na tom, že krást musel narátor Honza. Dokonce mu majitel vyhrožoval i právníky. Podle narátora, byl jeden z důvodů, proč ho obvinili, jeho promiskuita: „...oni si mysleli, že lovím ty vejce a potřebuju peníze. Usneslo se konzilium, že sem to ukrad já. Pak se tam taky ukrad časopis, nějaký. Ne a ne, nevysvětlíš. Nakonec se časopis našel zapadlej za skříní.“

Celá komunita v čele s Tetou Bertou s ním několik let nemluvila, podle narátora ho všichni nesnášeli. I když se v pozdějších letech přišlo na to, kdo dvě lahve vína opravdu ukradl, narátorovi se nikdy nikdo neomluvil, což cítí jako velkou křivdu.

Jelikož mu společenský život v Českých Budějovicích nestačil, od mládí s partou přátel, kde figurovali i ostatní narátoři, navštěvoval Prahu, protože malé město nikdy nebude mít tak velké společenské možnosti jako Praha nebo Brno. Honza vzpomíná hlavně na T-klub, který nebyl určen pro všechny. Návštěvníky vybíral a reguloval vyhazovač („Ten koho chtěl, toho tam pustil“), s kterým se narátor znal, takže pro celou budějovickou komunitu nebyl problém se do T-klubu dostat.

Jednou za měsíc také jezdili na bály do klubu u Mikuláše Dačického, který byl Na knížecí. Budějovická komunita pomáhala s produkcí večírků: „...protože tenkrát z těch lidí v Praze nikdo neměl žádnou zvukovou techniku, tak jsme to tam vozili z Budějic. Já v žigulíku na zahrádce dvě reprobedny, do kufru gramofony, co se poshánělo!“

Narátor popisuje atmosféru podniku jako naprosto uvolněnou „líbali se tam chlapi“ a „parodovali různé zpěvačky“. Večírky byly podle jeho slov naprosto improvizované: „...mikrofon, to bylo z kuchyně síto.“ Proč jejich zábavy během let skončili, narátor nevěděl. Pomalu se ale prý přesunuly do baru U Petra Voka, který ovšem nebyl primárně „gay podnik“. Nicméně tématické večírky u Petra Voka navštěvovali hlavně muži. Atmosféru podniku narátor také popisuje jako uvolněnou. U těchto tématických večírků však vždy figuroval, stejně jako v T-klubu, vyhazovač, který nepouštěl do podniku každého. Honza upozornil i na to, že se tam nikdy nestávaly žádné problémy: „Nikdy se tam nikdo neserval.“ Atmosféra byla vždy přátelská a uvolněná, přestože večírky jezdila pravidelně kontrolovat Veřejná bezpečnost. Tyto společenské akce byly nahlášené jako akce společnosti Československé cirkusy, protože jeden z organizátorů, byl bývalý ředitel cirkusu Humberto. Přestože oficiálně se jednalo o večírek československého podniku, policie věděla, že je to jen zástěrka. Během každého nahlášeného večírku je přijela Veřejná bezpečnost zkontrolovat. Podle popisu narátora to ale byla spíše symbolická návštěva.

Honza vzpomíná i na to, že do těchto podniků chodili i známé osobnosti. Nejčastěji vzpomínal na „buzermámu“ (toto pojmenování používá narátor) Helenu Růžičkovou, která do komunity přivedla mladého režiséra Zdeňka Trošku. Podle vzpomínky narátora si právě tam během jednoho z večírků vybral jednu ze svých postav do komedie Slunce Seno, místního doktora. Kromě tématických večírků se U Petra Voka také pořádali různé diskotéky a půlnoc byla završena pánským striptýzem v humorném stylu.

Praha byla pro narátora v podstatě druhým domovem a s několika přáteli z Českých Budějovic tam trávili celé víkendy. V Praze také dostal od zmiňovaného bývalého ředitele cirkusu přezdívku Zajíčková nebo Učitelská Komenská, kvůli jeho slabosti pro mladší partnery („Protože já jsem sebou pořád tahal nějaký mladý učedníky“). Společenský život a přátelé v Praze během svých vzpomínek narátor klasifikuje jako společenství či komunitu, která držela pohromadě. Homosexuální ženy v rozhovoru vůbec nereflektoval a na přímou otázku podotkl, že byly hlavně v Praze, ale ne v Českých Budějovicích.

Otevřený společenský život narátora a častá návštěva západní Evropy, který se podle svých slov nikdy netrápil otázkou vlastní identity, mu komunistický režim v žádném případě nepromíjel. Policejních výslechů zažil tolik, že je odmítl spočítat: „No a tam jsem byl mnohokrát, mnohokrát, mnoho let. Furt mě tam tahali.“ Narátor identifikoval jeden jediný důvod výslechů na kriminální policii, a to svůj milostný život, potažmo sexuální orientaci. Výslechy byly podle narátora směřované nejčastěji na jeho sexuální život, ale policie chtěla jména jeho partnerů, podle narátora si tvořili seznam homosexuálů.

Je zřejmé, že jeho životní styl a možnost cestovat po Evropě byly aspekty, na které kriminální policie byla zaměřená. Důvodem jednoho výslechu byl i pornografický časopis, který měl narátor údajně ukazovat mladistvým. Narátor doteď neví, jak na toto policie přišla, má takový pocit, že byl na konci komunistického režimu i sledován: „A jak to všechno věděli, to nikdo neví, jestli jsme byli špehovaný. Potom v posledních letech asi i jo.“ Sám vzpomíná na situaci, kdy si na své pravidelné autobusové lince v Táboře všiml auta, z kterého ho pozoroval nějaký muž. Za několik dní si stejného auta všiml i v Českých Budějovicích a od té doby ho začal vídat velice často.

Vůbec nejzávažnější konflikt s tehdejší politickou mocí byl řízený soud: „Byl jsem u soudu, chtěli mě zavřít, že jsem okradl republiku, že jsem nevrátil ty peníze, který jsem vydělal a že jsem ohrozil devizové hospodářství.“ Narátor připustil, že během svých cest po Evropě pašoval často. Kromě alkoholu to byly pornografické časopisy, ale i oblečení a elektrotechnika (přesněji zmínil kožich a magnetofony). Policie zabavila i jeho rodinně veškeré dary z cest, které jim narátor dal. Nakonec žádný trest nedostal, protože shodou okolností pár týdnů před vyšetřováním podal přihlášku do komunistické strany. Odsouzení se nekonalo, protože „kandidát na stranu na tom papíře a straník nesmí bejt souzencej soudem, tak mě zbavili kandidatury“. Honzův trest od komunistického režimu tedy byl takový, že se nesměl stát komunistou.

Druhý závažný moment prožil u výslechu kvůli vraždě homosexuála na brněnské přehradě. U zavražděného se totiž našla narátorova vizitka. V době vraždy se narátor

společně s narátorem Vlád'ou opravdu nacházeli na brněnském nádraží, kde čekali dvacet minut v rychlíku, jenž směřoval do Košic, kam jeli za svými přáteli. Narátor se nejdříve bránil argumentem, že oběť vraždy byl starší muž, proto by mu on sám vizitku nedal, jelikož má raději mladší muže. Nařčení, že by za dvacet minut stihl dojet z vlakového nádraží na brněnskou přehradu, spáchat vraždu a zase se vrátit do vlaku bylo nelogické. Přesto policejní výslechy ustaly až v době, kdy předložil kriminální policii seznam několika svědků, kteří dosvědčili, že vlak do Košic neopustil ani během přestávky v Brně.

Narátor kvůli četným zkušenostem s praktikovanou policejní mocí, popisuje vztah komunistického režimu k homosexuálům jako krutě hierarchizovaný. Přirovnává ho ke vztahu člověka ke zvířeti: „Oni by nás nejrady zavřeli někde do klecí.“ Tehdejší politický režim podle narátora chápal homosexualitu jako nemoc.

Možná proto, aby během vyprávění zahnal pocit bezmoci vůči politickému režimu, jež jeho sexualitu vyhodnocoval minimálně jako nemorální (a před rokem 1961 jako trestnou), popsal i jeho druhou tvář. Kromě již zmiňovaných symbolických policejních kontrol U Petra Voka, to byl i milostný poměr, který zažil se svým vyšetřovatelem. Během výslechu o tom, s jakým mužem byl a co s ním dělal, narátor mluvil ostřeji a nezvykle otevřeně. Všiml si, že muž provádějící výslech během jeho vět rudl: „A tak se mu stal výslech osudným (smích). Na výslechu byl pak u mě.“

Zaměstnání autobusového řidiče mu kromě problémů s kriminální policií také přinesla zážitky, zkušenosti a možnost srovnání životního stylu homosexuálů s jinými zeměmi. V 70. letech dostal od známého možnost pracovní cestovat po celé Evropě, ale potřeboval víza. Vízum mohl dostat jen v případě, že se stal členem komunistické strany. Přestože kdysi jeho rodině zabavili pekařství, narátor tímto návrhem nijak neopovrhoval. Podle jeho slov byl málokdo, kdo ve straně nebyl, a touha podívat se na západ byla větší: „Je tam 80 % lidí, proč bych já měl být divnej. Tak jsem to podepsal, oni mi udělali víza a hned jsem začal jezdit.“ Jak již bylo výše řečeno, podání přihlášky do komunistické strany ho nakonec zachránilo od několika let strávených ve věznicích.

Jeho cesty po zemích Sovětského svazu, kam patřily například Rusko, Lotyšsko, Estonsko, byly spojené s mnoha státními výročími, kam vozil např. pěvecký sbor. Často proto jezdil s narátorem Slávou, který v té době pracoval jako inspektor kulturního výboru. Během cest měl čas poznávat místní muže, jež potkával na klasických místech pro seznamování homosexuálů: holand. Narátor také vzpomíná, že narozdíl od Ruska, bylo k homosexuálům přátelské hlavně Bulharsko a Maďarsko („tam to bylo hodně volný“). Zatímco život polských homosexuálů popisuje jako „hodně utajený“.

Cesta do západních států Evropy, kam se dostal během práce pro cestovní kanceláře Čedok, pro něj byl jedním slovem šok. Hlavně z celkového životního stylu a možností, které Francie či Itálie nabízela obecně, ale i z možností pro homosexuály.

Sám dokonce navštívil i jeden byt v Paříži, kde se scházeli homosexuálové, ale i přístav v italském Janově, který v té době fungoval jako kontaktní místo pro homosexuály. Narátor reflektoval šok z poměrně svobodného života západního světa tak, že se Češi chovali rozdílně, stále na ně ze zvyku žití v komunistickém režimu doléhal strach: „No, jinak jsme se chovali. My jsme se báli. Oni v tom žili, nic, nic, nic, nikdo jim nevyhrožoval.“ Nicméně ani homosexuály v západních zemích nepopisuje jako svobodné osoby, přesto byli podle narátora svobodnější než ti čeští: „Oni se schovávali, ale ne v takový míře jako my.“

Na 80. léta a konec komunistického režimu Honza vzpomínal jako na období, kdy se v místní homosexuální komunitě projevoval strach z AIDS. Mediální a politický skandál okolo epidemie popisuje jako „hon na buzeranty“, protože se na začátku o chorobě ztracené imunity tvrdilo, že ji dostávají jen gayové. Dokonce vzpomíná, že se v komunitě v tom „nejdrsnějším období“, které klasifikuje časem, kdy vyšly články v MF DNES, v komunitě opustilo od nezávazných sexuálních vztahů. Narátor však tvrdí, že i přes jeho promiskuitní životní styl strach z nemoci neměl, argumentuje tím, že šel na testy místní polikliniky. Strach a následné vážné společenské stigma z neznámé choroby však podle jeho mínění ovlivňoval celou komunitu: „Notabene, se nikdo nešel zkontrolovat v té době ani s kapavkou nebo nějakýma blechama, protože by se to rozkřiklo a vyšetřovalo by se to. Najednou by z toho byl AIDS.“

Narátor Honza nepocituje žádný extrémní rozdíl mezi dnešním a komunistickým režimem, co se jeho osobního života týče, za který může hlavně jeho otevřený přístup. V roce 1991 se stal jedním z členů *Jihočeské lambdy*.

4.3 Sláva

Přípravě před rozhovorem s narátorem jménem Sláva předcházelo podrobné čtení jeho (v té době) čerstvě vydaného románu s názvem *Dar života* s podtitulem *Otevřená zpověď bisexuála* (2012). Román vydali tajně jeho přátelé k 70. narozeninám, narátor o tom neměl ani tušení. Vydání knihy podpořila i *Jihočeská Lambda*, protože její část patří mezi přátele narátora. *Dar života* nepatří mezi Slávovy prvotiny, v roce 2009 mu vyšla novela *Proč mě ta holka tak zajímá?*

Přestože i novela tematizuje homosexuální zážitky hlavní postavy, autorův druhý literární počín byl pro přípravu na náš první rozhovor stěžejní. Román s podtitulem *Otevřená zpověď bisexuála* už podle názvu působí autobiografickým dojmem. Narátor se v díle zabývá vývojem identity chlapce a následně muže, během jehož života zachycuje vzpomínky a intimní vztahy s ženami i muži. *Dar života* podle veškerých informací z jeho okolí (ostatní narátoři), je autobiografický román. Tento fakt sice neovlivnil výběr základních otázek k polostrukturovanému rozhovoru, ale pomohl mi k většímu porozumění životopisného vyprávění narátora. Informace a moje vlastní čtenářské pocity z románu v každém případě napomohly k dotvoření doplňujících otázek během rozhovoru, román fungoval jako průvodce narátorovým světem, jenž dokázal odkrýt nejdůležitější etapy a témata jeho života.

Během našeho prvního setkání jsem narátorovi sdělila, že jsem četla jeho knihu a zeptala se přímo, jestli ji mohu chápat jako autobiografickou. Sláva popsal knihu jako potřebu zpovědi poté, co se pokusil o sebevraždu. Na mou první otázku, jestli je psaná podle jeho vlastního života odpověděl kladně: „Takže ty příběhy, který jsou vyprávěny vlastně při plným vědomí, jsou stoprocentní, ty nejsou jako vymyšlený.“ Závěr knihy je podle něj ale vymyšlený: „No a ten závěr se mně hodil, právě, protože to je moje vyznání vlastně. Já nikoho nikdy neznásilnil – přijde sám, když chce. Jsem takovej, tak jsem takovej, hotovo.“²¹

²¹ Narátorův román *Dar života* je psán Er-formou. Hlavní postavu nazývá zájmenem „ON“, které je vždy psáno velkými písmeny. Román začíná JEHO probuzením v nemocnici po sebevražedném pokusu a následné retrospektivě vzpomínek od dětství až po pozdní dospělost, kterou pravidelně doplňují přítomné okamžiky v nemocnici. Zde se seznamuje s dalším pacientem jménem Robert. Pacient je mladší muž a JEHO životní vyprávění obdivuje. Na samém konci románu prožije hlavní postava s Robertem orální sex, a po tomto aktu se zároveň dozrává k tomu, že jeho životní zkušenosti ho dohnaly k pochopení, kdo vlastně je: „...A k té životní zkušenosti, víte od nepaměti je poznání mnohdy bolestivé, někdy víc a někdy méně, a já už dnes vím, že mám ještě mnoho před sebou. Nakonec vy jste toho právě důkazem.“ (*Dar života, Otevřená zpověď bisexuála*, 385 s., 2012)

Narátorův autobiografický román byl sice použitý v metodologické části pro doplňující otázky, ale v analytické části mé diplomové práce zohledňuji pouze analýzu mnou provedených rozhovorů.

Jelikož byl Sláva před rozhovorem obeznámen jaký je můj výzkumný cíl, na úvodní otázku, co pro něj osobně znamená komunismus, odpověděl poměrně stroze. V komunismu vyrůstal, a nijak zvlášť mu nevadil, protože v té době ho jako dítě, které chodí do pionýru „nějaké fronty na banány nezajímaly“. Nejnutnější věci jemu a jeho třem bratrům rodiče, kteří pracovali jako dělníci a byli „přesvědčený komunisti“, ve vysočanské vesnici vždy obstarali.

Sláva během úvodní otázky plynule přešel k jeho prvním vzpomínkám na to, kdy začal vnímat mužská těla jako přitažlivá. Když navštěvoval základní školu, chodil se se svým kamarádem koupat nahý a toto období popisuje spíše jako zvědavost provázenou pokukováním. První intimní zážitek s mužem zažil kolem šestnácti let, kdy byli se svým spolužákem z gymnázia na brigádě v místní sýrárně. Zpočátku se jednalo o náhodný fyzický zážitek, vzájemnou masturbaci bez polibků a objetí: „Ale nechalo to ve mně obrovskéj dojem, protože ten pocit z toho byl nádhernej, no. No a potom to už byl záměr třeba jo.“ Ve třídě na gymnáziu ho fyzicky atakoval jeho jiný spolužák. Narátorovi se chování spolužáka objasnilo až po maturitě, kdy s ním prožil intimní chvíli ve stanu.

Přestože ho do té doby zajímali jen chlapi, moment prvního zamilování Sláva spojuje se ženou. V sedmnácti letech se zamiloval a měl krátkodobý vztah s mladou kantorkou z gymnázia, kde sám studoval. Do té doby neměl žádné zkušenosti se ženami: „A já jsem šel s kamarádem na bál a já jsem úplně zelenal, když jsem je viděl, protože samozřejmě jsem do ní byl zamilovanej, mně se hrozně líbila, byla fajn. A tak jsem s ní šel tancovat.“ Jejich vztah skončil, když narátor nastoupil na vysokou školu.

Slávu od malička bavilo čtení a vyprávění příběhů, krasobruslil, tančil, přednášel a jelikož byl přátelský, byl u svých vrstevníků oblíbený. Na počátky vysokoškolských studií vzpomíná hlavně jako na nezávazné sexuální vztahy se svými spolužačkami.

Nicméně, studium pedagogické fakulty v Jihlavě mu díky angažmá v divadelním souboru otevřelo dveře do gay komunity, protože v roce 1962 zde potkal svého o několik let staršího přítele, režiséra Karla. S Karlem často jezdili o víkendech do Prahy, kde se díky němu setkávaly s intelektuální společností, s hercem Eduardem Cupákem (Karel s Eduardem studoval), ale i malířem Janem Zrzavým, Eduardem Kohoutem. Tito muži patřili do tehdejší intelektuální společnosti homosexuálů, o jejich homosexualitě se veřejně vědělo (Fanel, 2000). Narátor svého přítele Karla nemiloval, ale díky jeho životním

zkušenostem a známostem ho hluboce obdivoval. I přes to byla jedna z prvních konotací související se jménem jeho bývalého partnera negativní:

„...on ale mně to trošinku znechutil, protože jednak byl děsně nenasytný a já na to potřebuju atmosféru a přípravu. A prostě, aby byla dobrá pohoda, a já to nemám rád takový jako přehnout přes tu hlavu... to mě se to nelíbí, prostě to nemůžu.“

Karel byl také iniciátorem jejich společného přestěhování do Českých Budějovic v roce 1963, protože zde dostal práci režiséra v Jihočeském divadle. Narátor, jež v té době začal pracovat jako učitel, popisuje zajímavý moment, kdy ho tehdejší partner Karel vydíral kvůli jeho sexuální orientaci: „Prostě mě začal vydírat, že jakmile nepudu do Budějce, tak že to ohlásí na školským úřadě. Že s nim spím. Že jsem prostě homosexuální a že to se neslučuje s kantořinou.“ V této chvíli, tak nepřímou popisuje první znaky strachu z komunistického režimu ve vztahu ke své sexuální orientaci. Podle narátora komunistický režim popisoval homosexualitu jako vymykání se normálu a nemoc: „Vyhodili by mě. Vyhodili by mě. To bych nesměl učit. To je právě to, že oni byli takhle razantní, komunisti. Tohle to ne, to jako se vymykalo normálu, a to prostě nešlo. Proto to byla nemoc a mělo to to číslo, nemocenský a hotovo.“

Díky partnerovi si rychle našel přátele v baletním souboru Jihočeského divadla. Z počátku si v novém městě dával pozor, aby se nedostal „do řečí“ ve svém pracovním okolí, práce kantora pro něj znamenala všechno. S Karlem bydleli společně v malé garsonce. Přítel svým kantorským kolegům představoval jako svého bratrance, s kterým bydlí. Narátor neměl nikdy potřebu o své sexuální orientaci mluvit veřejně: „Ale říkám, kdyby se mně někdo zeptal narovinu, tak jsem mu řekl, že mám rád obojí.“ Zároveň prožívání vlastní sexuality vždy popisuje zcela jasně, variabilní sexuální zážitky v něm ani během dospívání nezanechávaly pocit zmatenosti. Jak sám říká, v pozdějších letech na to řešit vlastní sexuální identitu prostě neměl čas.

Překvapivě se s prvním křivým nařčením setkal u divadelního souboru, kdy si většina kolegů Karla myslela, že Sláva zapadá do stereotypní škatulky vydržovaného mladíka se starším partnerem. Alespoň tak si divadelní soubor vysvětloval neustálé půjčování peněz. Karel měl však silnou závislost na práškách, které zapíjel alkoholem „a ty stály peníze, že jo“.

V roce 1964 musel narátor odejít na dvouletou vojenskou službu, kterou si podle jeho slov užíval hlavně díky častým sexuálním kontaktům s vojáky: „...to byl ráj (smích). Protože oni neměli úniku, nedostali vycházku třeba, nemohli ven. A to už potom chodili sami: hele,

pojď, půjdem pod sprchu nebo: pojď se mnou do sprchy. No, ty si o to vysloveně říkali sami.“

Po návratu z vojny se Sláva vrátil do Českých Budějovic, přestože neměl kam. Byt, který obývali s Karlem ztratil, protože jeho přítel dostal práci v Uherském Hradišti, kam se odstěhoval. S Karlem už se nikdy neviděli.²²

Sláva dostal v roce 1966 pracovní umístění do Ledenic jako učitel, kde potkal svou budoucí ženu, které říká „paní docentka“. Nebylo to zamilování, ale paní docentka ho svou vlastní cílevědomostí donutila, aby na sobě začal pracovat. Jejich vztah se nesl v duchu soutěživosti. Narátor začal studovat doktorské studium oboru Dějiny umění, s manželkou se vsadili, kdo bude mít první doktorát. Krátce po seznámení se také stali rodiči dcery²³, z níž měl zvlášť Sláva obrovskou radost: „Já sem dítě vždycky chtěl. Já jsem začal ječet a skákat radostí a já nevím co.“ Studium a starání se o dítě bylo tak náročné, že se sexuálních kontaktů s muži na několik let vzdal. Vyhledávat mužskou společnost začal až ve chvíli, kdy se v manželství objevily problémy, protože manželka se místo péče o dceru celé večery věnovala pročítání samizdatů:

„...jí se to dostávalo do ruky, tak prostě všechno pročítala a nic vedle toho neexistovalo. Dítě neditě, bylo jí to jedno. A mně vám tohleto začlo vadit. A začlo mi to vadit tak, že jsem prostě utíkal... Jako na nějaký sex, to jsem se vždycky na něco vymluvil nebo to bylo z musu, že to teda muselo... a už mě to fakt jako... už mě to ne to... a už mi to ani nevstávalo... no na nic.“

Problémy v sedm let trvajícím manželském svazku začal kompenzovat pravidelným docházením do bytu Tety Berty: „...prostě potřeboval jsem v jednom období načáchnout tu gayáckou atmosféru, a to se dalo jenom tam.“ Každý čtvrtek pravidelně dojížděl do sídlištního bytu, kde potkal spoustu známých a mladých milenců. Společnost okolo Tety Berty využíval spíše k seznámení a zábavě, na jejich jiné společenské akce jako např. silvestry na chatě nejezdil. Vadily mu typy mužů, které Tetu Bertu navštěvovaly: „...to byl velkej salón, jo... takže některý lidi jsem vůbec neznal. A některý, který jsou jako hodně přepísklí a zženštlí já nemám rád. A Berta, bohužel, kolem sebe pár těch lidí měla... a to já odcházím středem.“ Sláva se nikdy necítil, že plně patří do takového společenství. Cítí, že ho společnost okolo Tety Berty nikdy řádně nepřijela, o čemž měl i s narátorem Markem rozhovor: „On povídá: prosim tě, Ty jsi biknedlík. A já povídám: já vím, protože vy jste mně nikdy mezi sebe pořádně nevzali. Rozumíte, já... jako já jsem trochu mimo. Já nejsem

²² Náhlý rozchod si narátor vysvětluje hlavně ztrátou důvěry kvůli zmiňovanému vydírání a neslučitelným sexuálním potřebám.

²³ Jediný potomek narátora

čistej.“ Pojem „biknedlík“ používá narátor jako škatulku pro označení sebe samého v homosexuální komunitě, ale i pro muže, kteří žijí tzv. dvojí život.

V době manželských problémů začal pracovat na českobudějovické radnici (tehdejší Národní výbor) v odboru školství a kultury, poté tři roky pracoval v Praze na Ministerstvu zahraničí, kde se připravoval na roli kulturního ataše v Bonnu. Práci v zahraničí nakonec nepřijal, protože komunističtí pohlavárové mu nejspíše ze strachu z možné emigrace, nedovolili vycestovat s dcerou. Během práce v Praze však naplno obnovil kontakty se známými, které získal během vztahu s Karlem.

Znovu začal navštěvovat známou vinárnu Těčko, hlavně ale intelektuální salony jako u Eduarda Koháka: „Tam to bylo nádherný, Petro... Tam je to zvláštní, že tam se setkávali všichni. Ať to byli lesby, gayáci nebo prostě heteráci, to bylo úplně jedno. Prostě lidi, který si měli co říct.“ Za rodinou dojížděl do Českých Budějovic o víkendu a po konečném návratu z Prahy přijal funkci inspektora kultury Národního výboru, kde také potkal svou druhou ženu. U ní se plně rozhovořil o lásce a zamilování, které vždy zažil jen s ženami, vztahy s muži popisuje jako silné přátelství, muže nikdy nemiloval.

Zatímco první žena se na Slávovu orientaci nikdy nezeptala (stejně jako dodnes jeho dcera), i když podle narátora tušila, s druhou manželkou o svých potřebách nikdy nemluvil, ale také se jimi nikterak netajil: „A když jsme byli v nejlepším, tak ona z té ložnice do toho obýváku přišla. Teď mezi dveřma nás tam vidí oba s holejma zadkama a já jí říkám: pojď se přidat, prosím tě. A ona se otočila a odešla (smích).“

Práce v kulturním odboru mu dovolala často cestovat a navazovat tak milostné vztahy s cizinci. Spolu s narátorem Honzou, který pracoval jako řidič autobusu, s uměleckými sbory navštěvovali hlavně země Sovětského svazu, ale třeba i takové Švédsko. I přes jeho funkci se ho dotklo i policejní vyšetřování. S Veřejnou bezpečností tváří v tvář měl co dočinění jen jednou, ve chvíli, kdy ho anonym nahlásil, že obtěžuje studenta v kabinkách na plovárně.

Sláva byl v té době svými nadřízenými zvolený jako vhodný nástupce místostarosty Českých Budějovic. Tlak v práci (jeho kolega se oběsil) a hlavně dlouho nestrávený potrat druhé manželky pro něj měly devastující dopad. Začal se potýkat s depresemi, které po jedné manželské hádce vyústily v již zmiňovaný pokus o sebevraždu. Omámeného spolykanými prášky ho našla manželka. Narátor sebevraždu vysvětluje jako „momentální úlet“, který byl nakonec hnacím motorem pro sepsání románu.

I přes hluboký vztah s druhou manželkou, s kterou žije dodnes v jednom domě, se po patnácti letech manželství rozvedli. Narátor zmínil, že jeho žena se trápila mimojiné i

kvůli jeho potřebě být s muži: „Ale musím vám říct, že po rozvodu s Lucií, jsem vám už nikdy s žádnou ženskou nebyl, vždycky jen s klukama.“

Tíživá pracovní atmosféra na Národním výboru ho donutila rychle změnit práci. Jako doktor filosofie a kunshistorik nastoupil jako ředitel Jihočeské galerie. Pro symbolické opuštění „staré (politické) struktury“ byl nucen své zaměstnání po roce 1989 opustit. I v důchodu se živil jako kantor výtvarné výchovy a cizích jazyků na gymnáziích a učilištích. Narátorův profesionální mluvený projev a výborná znalost cizích jazyků ho předurčila i ke spolupráci s *Jihočeskou Lambdou*, kde od jejího začátku až dodnes tlumočí.

4.4 Marek

Profese narátora Marka přinesla do životopisných vyprávění nový rozměr, téma armády. Marek je od patnácti let voják z povolání, ale také od sametové revoluce aktivní v gay a lesbickém hnutí v České Republice. Deset let byl předsedou hnutí *Jihočeská Lambda*.

Rozhovor začal v dětství, které pro něj bylo šťastné. Vyrůstal na vesnici u Jindřichova Hradce mezi samými dospělými. Jeho matka pracovala v zemědělství, ale otec do narátorových šesti let pracoval v Plzni ve fabrice firmy Škoda, často se neviděli. Narátor sám reflektuje fakt, že do šesti let vyrůstal hlavně mezi dospělými (ženy: matka, babička a sestra), což ho ovlivnilo, protože jeho socializace s ostatními dětmi proběhla o něco později. Když se v šesti letech kvůli nové práci otce přestěhovali do Českých Budějovic, byl to pro něj šok: „Tady těch dětí pro mě bylo úplně neuvěřitelně moc, až jsem to skoro jakoby nezvládal, že prostě, jo, tolik kamarádů, tolik možností a tolik toho, takže to, prostě byla pro mě velká změna.“

Ve škole sám sebe popisuje jako „typicky hodné homosexuální dítě“, které učitelky milovaly. V deseti letech se od své matky dozvěděl, že otec, který ho vychovává, není jeho otcem. Ačkoliv Marek tvrdí, že matčino oznámení přijal bez problémů, že svého nevlastního otce chápal jako biologického, během rozhovoru bylo vidět, že o otci mluví nejistě. Až v jednom z doplňkových rozhovorů se během vášnivé debaty s narátorem Vládou rozmluvil o tom, že mu mužská role v dětství velice chyběla, jako malý chodil sledovat zedníky při práci: „Takhle sem visel na plotě, jo, takhle sem na toho chlapa koukal. Až mu to nedalo a říká: Co čumíš? Tak sem mu říkal, já chci vidět zabíjet ty hřebíky (...) Já sem doma nikoho neměl takhle. Jenom ženský, bába, matka, ségra. Našel sem si mužský vzory, ty lítaj někde jinde.“

Marek začal svého otce vídat častěji v šesti letech, ale vztahu otce a syna si příliš dlouho neužili. V patnácti letech Marek nastupoval na internátní vojenskou střední školu, domu jezdil sporadicky. Už ve svých třinácti letech měl jiné zájmy než vrstevníci, zajímal ho sex. Kolem osmé třídy si už byl jistý svou sexuální orientací, kterou v té době chápal jako jinakost („jsem jinačí, než ti kamarádi vedle mě“). Přesto v patnácti letech před odjezdem na internátní školu prožil „dobrodružství“ s dívkou, jež pro něj bylo spíš nejistotou než čímkoliv jiným.

Přestože Marek vyrůstal prakticky jen s ženami, s kterými má doteď skvělé vztahy (s matkou je nejlepší přítel), tak k ostatním dívkám měl často negativní postoj, v dětství je chápal jako elementy, které narušují klučičí partu. Pobyt na internátní střední škole, kterou

si Marek vybral mimo jiné i ze zjištěného důvodu: kvůli chlapcům, k jeho vztahu k ženám také nijak nepřispěla, vídal je sporadicky. Společenský život totiž začal žít až na vysoké škole.

Zkušenost mladého muže na vojenské škole, který inklinuje k mužům, popisuje právě jako příjemnou, protože vztahy na všech úrovních se mezi spolužáky, děly celou dobu. Už v tento moment, se Marek vyjádřil o vojenském sledování každého z mladých vojáků. Jejich sexuální vztahy ovšem velitelé chápali jako pubertu: „...že to prostě přecházeli nebo se to prostě bralo, že to je jako puberta, dětské nápady...“ Období na střední škole také přičítá k naprostému ujasnění své sexuality. Dokud jako osmnáctiletý muž nepotkal na záchodcích na brněnském nádraží staršího gaye, nevěděl o homosexualitě nic. Zkušenosti na vojenské škole s homosexuálním chováním jeho spolužáků („v podstatě nebyl žádný, kterej by víceméně přede mnou uhnul, když jsem ho chtěl, v uvozovkách, když jsme si sexuálně vyšli vstříc“) mu nepoložily žádnou odpověď. Zatímco už v té době mu byla známa místa, kde by v Praze nebo v Brně mohl zažít sex s mužem, fakt, že by mohl mít s muži partnerské vztahy, ho ani nenapadl. Dosavadní preferenci mužů nechápal jako konečnou: „To, že je to na furt, jsem poznal až v těch osmnácti.“ Oči mu otevřel až starší muž, který ho zavedl do jednoho z brněnských bytů, kde se homosexuálové scházeli. Marek zjistil, že není jediný, kdo je „jiný“ a to ho donutilo hledat více informací: „...pak jsme se jako bavili, a on říká, ale takovej jako jseš, tak už to budeš pořád jo. A teprve od té doby jsem začal jakoby hledat nějaký další informace.“

Informace našel v sexuálních příručkách, narátor jmenoval Dr. Hynie *Dospíváme v muže*, kde se dozvěděl pouze to, že homosexualita je nenormalita, která by se měla léčit. Homosexualita popisovaná v sexuální příručce vytvořila Markovi pocit, že je společensky neakceptovatelný psanec: „Psanec. Psanec, protože já to přece cítím vnitřně úplně jinak, než oni to tady píšou. Ano, to všechno, co píšou, takhle já to pociťuju, ale ne s tím, že jsem vinej, že to je špatně, já nikomu nechci ublížit.“

Období ve vojenské škole nesouviselo jen s uvědoměním si Markovo sexuální identity, narátor popisuje svoje specifické středoškolské vzdělání jako výcvik, jak se stát z chlapce mužem „jsme z dětství pokročili do dospělosti“. Velitelé tohoto docílili podle narátora „psychologickými experimenty“, kdy velitelé dali mladíkům zodpovědnost, kterou podpořili povinným nošením uniforem a úkoly. Všechny tyto aspekty pak na Marka a jeho spolužáky působily reálně, proto pro něj nástup na vojenskou základní službu nebyl žádný šok.

Tlak na splnění úkolů celé čety podle Marka vytvářela pevná mužská přátelství „jako z filmu“. Kolektivní tresty působily jako „utuzovací mechanismy“, jež dovedly celou četou přimknout k sobě. Každý jedinec byl důležitou součástí celku, byla na něj vyvíjena zodpovědnost za celou skupinu.

Jedním z důvodů proč narátor zvolil střední vojenskou školu (kromě společnosti mužů), byla i sociální jistota. Jako voják z povolání dostal vždy byt. Jeden byt se na konci vojny uvolnil ve Staré Boleslavi, kde následně narátor dva roky sloužil. Během své vojenské služby měl několik sexuálních vztahů se svými kolegy. To, že se v jeho okolí vědělo, že je gay, mu paradoxně usnadnilo svádění: „Když jsem se někde ohomejtnul a byl tam sám, tak už jsem dobře věděl, jestli bude chtít nebo ne, protože to mi bylo jasné, jak se tváří. To se to jen zjednodušilo.“ Během své služby ve Staré Boleslavi se kolem roku 1986 také dozvěděl, že se o jeho sexuální orientaci zajímá kontrarozvědka a jeho velitelé. Jelikož měl ve svém životním stylu narátor jasno a netajil se tím, vyřešil situaci po svém. Aby předešel problémům, nechal se poslat od vojenského lékaře na vyšetření do sexuologického ústavu v Praze, kde měli lékaři sepsat zprávu, jestli je jako voják – homosexuál stále schopný služby. Místo vyšetření, měl narátor přátelský rozhovor se sexuologem, s kterým prožil kdysi sex: „Rozhodující je, jestli chceš sloužit, já říkám, já sloužit chci, oni mě nevadí (smích). Říkal, tak já to napíšu.“

Narátora nevyloučili hlavně proto, že politický režim „byl dávno načatej. Bylo jasné, že už to taky dál nepůjde a tohleto se tam hodně uvolňovalo už i v té době“, ale i proto, že se oženil. Marek tvrdí, že homosexualita v armádě znamenala nepřijatelnou verzi pro kariérní postup. Jako profesionální voják potkal několik mužů, kteří svou homosexuální orientaci skrývali. S diskriminací se nicméně setkával neustále: „Vždycky, když se vyšetřovala rozkrádačka v armádě, (...) tak všichni tam měli napsáno, co ukradli, a já jsem tam měl napsáno, že jsem homosexuál (smích).“

Manželství s o čtrnáct let starší partnerkou, s kterou se potkal během studií na technické vysoké škole, pro něj bylo hlavně „zástěrkou“. Potřeba skrýt svou homosexualitu manželstvím nezapříčinila jen jeho profese, ale i narátor se domnívá, že i první články MF DNES o AIDS. Další velkou roli hrál fakt, že se chtěl zcela osamostatnit a novomanželé dostávali nové byty: „Čím dřív byl ten člověk ženatej, vlastně, tím dřív ten byt mohl dostat.“ K manželskému svazku se odhodlal i proto, že věděl, že manželka nemůže mít děti, které by mu zabránily vztah kdykoliv ukončit. Manželství chápal nejen jako sociální výhodu, ale i výhodu pro homosexuála: „Přece jenom tím, že jsem takovej vztah měl a to manželství, jsem mohl ovlivnit i to jakým způsobem budu dál existovat.“ Starší manželka

jako poměrně „bohémská“ osobnost narátora, jenž byl zvyklý na monotónní vojenský režim, ho také naučila sociálním dovednostem:

„... Přesně velmi mi dobře ukázala ty společenské vztahy, jak se chodí na návštěvu, že jo, jak se má člověk kde tvářit, chovat, s kým kamarádit, jak kamarádit.“ Vývoj vztahu s manželkou popisuje jako „přirozený“, manželka o jeho homosexuální orientaci věděla, ale snažila se ho „napravovat“.

Po dvou letech však narátor začal znovu vyhledávat vztahy s muži. S vážně nemocnou manželkou se přestěhoval do Českých Budějovic, protože zde dostal práci. Ve svých třiceti letech se také zde potkal se svým životním partnerem Ivanem, s kterým je dvacet sedm let. S Ivanem se seznámil na plovárně, s ním pak udržoval několik měsíců sexuální vztah, který se po smrti manželky prohloubil do partnerského vztahu. Marek se podle svých slov poprvé zamiloval a jejich vztah byl bouřlivý. Dokonce si nechali šít i stejné modré obleky, které si ovšem brali jen na akce „našinců“. Jelikož Ivan pocházel z Českých Budějovic, seznámil Marka s místní homosexuální komunitou. V té době ho vztahy v homosexuální komunitě zcela okouzly, přál si mít organizaci, která by spojovala lidi se stejnou sexuální orientací, což se mu po sametové revoluci s *Jihočeskou Lambdou* nakonec víceméně splnilo.

Kamarád Ivan ho zavedl i do pražských bytů, kde se Marek vyptával, jak homosexuální komunita vůbec funguje, během svých otázek byl stále upozorňován, že je všechno tajné. Jako nejmladší z narátorů vzpomíná hlavně na atmosféru období těsně před Sametovou revolucí. Upozorňuje na fakt, že homosexuální komunita zahrnovala i intelektuální společnosti, jež s komunistickým režimem nesouhlasila, a to bylo pro veřejnou bezpečnost důležité. Sledování pražské homosexuální scény podle něj probíhalo spíše z povzdálí, podniky, kde se scházela homosexuální komunita, byly policií trpěné z jednoho jediného důvodu. Marek vysvětluje, že sloučená komunita na veřejném místě představovala pro policii snadnější dohled, než kdyby se komunita scházela v utajených salónech (a bytech), jak tomu bylo dříve.

V Českých Budějovicích se podle narátora chodilo do baru, který byl na náměstí v Hotelu Slunce. Nicméně, Marek se svým partnerem navštěvoval hlavně byt Tety Berty a akce (silvestry, chaty) spojené s jejich známými, kteří vesměs patřili do okolí Tety Berty. Komunita u Tety Berty podle něj byla sktriktně uzavřená před heterosexuály (pokud nefungovaly jako sexuální objekt) a ženami lesbami, které narátor vnímá jako naprosto jinou skupinu lidí, jež s homosexuály nemá nic společného. Narátor také tematizoval přezdívky, které byly pro komunitu příznačné. Narozdíl od Tety Berty nebo Doktora,

dostal přezdívku ženského tvaru jeho jména. Přezdívky byly většinou ženského rodu a narátor uvedl hned dva důvody, proč tomu tak bylo. První důvod byl utajení před heterosexuálním okolím v běžné praxi rozhovorů na veřejnosti: „... když třeba jsou dva kamarádi v hospodě a ona ta Jiřina, ona ti říká, že s ním šukat nebude, no když to poslouchá heterák, (...) No, o kom se bavíte?“ Znalost pouhých přezdívek byla zapotřebí hlavně během policejních výslechů, kdy byla neznalost jmen výhodou.

Se všemi narátory také jezdil do zmiňovaných pražských podniků a bytů. Vzpomíná, jaké překvapení zažil, když s ostatními narátory poprvé navštívil podnik U Petra Voka: „Chlapi se tam normálně líbali. To byl pro mě šok.“ Poznávání pražské homosexuální komunity a budování té českobudějovické byl pro Marka důležitým momentem v jeho životě, protože vždycky chtěl mít takovou společnost okolo sebe. Homosexuální komunitu chápe jako společnost gayů, kteří spolu tráví čas: „... ty různé intelektuální nebo i neintelektuální skupiny lidí, který se někde scházely, pravidelněji, vlastně se znaly, mnohdy teda jenom přezdívkami, ale znaly se nebo znají se dodneška a navazovaly ještě jiné vztahy, třeba jely na výlet.“

Anonymní muže, kteří se scházejí jen na veřejných místech (parky, veřejné toalety atd.) pro sexuální dobrodružství indikuje hlavně jako heterosexuály, manželé od rodin, kteří v sobě mají „přetlak“.

S životním partnerem přišlo i na otázku coming-outu. Jak už bylo řečeno, narátor se minimálně ve svém profesním prostředí tím, že je homosexuál netajil, v rodině se stejně jako u všech narátorů o tomto nemluvalo. Ačkoliv rodiče narátora jeho partnera Ivana znají, na nic se neptali a jeho přítomnost berou jako daný fakt: „Toho Ivana, když jsem tam přivedl, tak už to vlastně zůstalo a nakonec si zvykli i oni.“ I když narátor přiznává, že speciálně jeho matka musí mít v jeho sexuální orientaci zmatek hlavně kvůli jeho předešlému manželství.

Marek je odjakživa společensky angažovaný v různých spolcích. Kromě *Jihočeské lambdy* byl například patnáct let předsedou spolku na darování krve. O tom, že je homosexuál se spolek dozvěděl až po deseti letech: „Myslím si, že daleko lépe strpěli vždycky to (...) že žiju s Ivanem, když už jsem vlastně tím předsedou byl 10 let a viděli, že to myslím spíš s klubem dobře a že pro ně něco dělám.“

Jak sám reflektuje, společnost se vždy dozvěděla o jeho sexualitě až po nějakém úspěchu, naopak by to podle narátora nebylo možné. Marek sám sebe během rozhovoru popsal jako „vnitřně přesvědčeného komunistu“, pro kterého komunismus znamená šťastné období, které ovšem v této zpovědi nehodnotí jako politický režim, nýbrž jako období

svého života: „Všechno, dětství, rodinu, (...) šťastný období. Žádná starost o práci. O nic, jen o zábavu.“

4.5 Tomáš

S pátým narátorem Tomášem, bývalým vysokoškolským profesorem, byl rozhovor na téma jeho zkušeností jako homosexuálního muže během komunismu, jeden z nejtěžších. Přispěl k tomu i fakt, že se Tomáš narodil v roce 1938, a tak patří mezi nejstarší narátory. Narátor žije dlouhou dobu sám a rozhovor se odehrál u něj doma. Bylo zřejmé, že cizí návštěvy mu jako staršímu člověku nedělají dobře a znervózňují ho. Narátor se do roku 1989 výrazněji aktivně nepohyboval mezi českobudějovickými či pražskými komunitami homosexuálů. Svůj život zasvětil povolání kantora, jenže oproti ostatním narátorům nežil (v rámci možností) otevřený život homosexuála. Dalo se tedy čekat, že na některé otázky nedostanu odpověď.

Tomáš má jako jeden z mála i poměrně široké vzpomínky na dění během druhé světové války. Vyrůstal jako jedináček dvou starších rodičů ve vesnici deset kilometrů od Klatov. Svoje dětství prožil ve druhé světové válce v pošumavském pohraničí a popisuje jej jako radostné dětské hry, protknuté historickými okamžiky, které v té době nechápal.

„V době Heydrichiády se jednou rozrazily dveře do chalupy, kterou můj táta zedník sám postavil, tak takhle najednou do kuchyně rozrazili dveře vojáci. Já jsem nevěděl, kdo to je, co až pak později mi to rodiče vysvětlili, ale bylo to děsivé. S bajonetama začali všude píchat takhle, jestli tam náhodou nejsou nějaký zbraně.“

Život na vesnici během světové války byl podle něj daleko jednodušší než život ve městě. Hlavně proto, že lidé na vesnici byli zemědělsky soběstační a dodržovali určitou „společnou morálku“. Městský život byl podle něj o dost náročnější: „...i když na té vesnici se žilo především dobře. Protože si tam lidé vypěstovali věci, zabíjelo se načerno a tak dále. Ale ve městech, tam byla hrozná bída, na ty jejich potravinové lístky nedostali vlastně nic. Takže vím, jak najednou všichni příbuzní objevili své venkovské příbuzné (smích).“

Otec Tomáše byl válečný invalida z první světové války, na vesnici se živil jako zedník. Rodiče nebyli nikdy politicky aktivní. Matka byla od jeho raných let vážně nemocná. Když bylo Tomášovi jedenáct let, zemřela na srdeční chorobu. Tomáš se svým otcem zůstali sami v chalupě. Ženské práce tedy museli zastat oni sami, i když zpočátku jim jezdily pomáhat sestry matky, které ji na smrtelné posteli slíbily, že ho nenechají „padnout“. Jak Tomáš vzpomíná, veškeré domácí práce se učili s otcem společně.

Jako žák základní školy, kam dojížděl do města, byl komunikativní a přátelský. Jeho snem od mládí bylo stát se učitelem. Během začínající puberty také vzpomíná na první

znaky toho, že se mu líbili chlapci. Tomáš stejně jako ostatní narátoři si svých pocitů začal všimnat během hodin tělocviku, kdy viděl odhalená těla svých spolužáků.

Jako jedináček zapadal do nepsaného pravidla na vesnicích, tzv. posledního dědice. Pravidlo posledního dědice mělo i svůj genderový rozměr – poslední syn musel zůstat v hospodářství. Nicméně, Tomáš nastoupil na „jedenáctiletou“ střední školu. V období dospívání si také čím dál tím více uvědomoval svou rozdílnost. Vlastní sexuální identitu rozpoznával v rámci heteronormativních společenských rituálů. Tím byl třeba společenský tanec, stejně jako partnerství s dvěma ženami, s kterými během středního věku prožíval vztahy: „... nic o tom nevíte, že jo, a najednou si uvědomujete, že prostě, ty děvčata a jak jsme tancovali, a pak jsem najednou viděl, že to není to, co člověk cítí.“

Svoji sexuální orientaci na rozdíl od většiny narátorů vnímá jako potřebu rozumět si s někým emociálně, sexuální vzrušení je pro Tomáše druhotná věc. Homosexualita byla pro Tomáše neznámý pojem do doby („venkov o nějaké homosexualitě nic nevěděl“), dokud se neodstěhoval do města. Narátor reflektuje, že jeho život jako homosexuála by byl daleko těžší, kdyby žil na vesnici.

Po maturitě chtěl studovat pedagogickou fakultu, hlavně český jazyk a literaturu, ale kvůli finanční náročnosti („musíš jít tam, kde na tebe ten táta nebude muset vynaložit peníze“) si nakonec vybral zdravotnické učiliště. Tomáš dostal kapesné, uniformu a ubytování, takže si otec nemusel dělat starosti. Po dvou letech Tomáše převelili na vyšší zdravotnickou službu, kde se staral v rámci své vojenské služby o vojáky na vojně. V této službě pracoval sedm let. Zatímco ostatní narátoři vlastní vojenskou službu popisují jako jednu z nejlepších dob v jejich životě, která skýtala hodně sexuálních zážitků s ostatními muži, Tomáš byl v jiné pozici. Během své práce si nejvíce rozuměl a stýkal se s manželkami jeho nadřízených. Právě tak se mimo jiné dozvěděl o místech, kde se v Praze homosexuálové stýkají:

„Kdo mi to řekl? Já jsem tehdy také byl v té armádě (...). Tak jsme se tam bavili. Vím, že jsme se tam bavili s těmi občanskými zaměstnankyněmi, to byly manželky těch oficírů a dodneška si máme co povídat. Tak oni to tak braly, že si ještě vybírám.“

Tomáš postoj svých kolegyň k jeho vlastní sexualitě nijak nepodněcoval ani nevyvracel. O své homosexualitě se nikdy nerozšiřoval, ale podle jeho slov se s ní také nikdy extrémně netajil. Nicméně si byl vědom, že je v armádě kolegy sledován. Sledování neprobíhalo v rámci státního zájmu Státní bezpečnosti ani Veřejné bezpečnosti, ale z pouhé lidské zvědavosti.

Částečnou ochranu před nepříjemným státním zájmem mu zajisté zaručil i vstup do Komunistické strany Československa, když bylo narátorovi osmnáct let. Taková záštita však nebyla jeho prvotním úmyslem, proč se do strany přidat. Narátor to popisuje jako logický krok chlapce z chudé rodiny, tak naráží na základní marxistickou myšlenku komunismu. K dalšímu důvodu patřil i fakt, že se komunisté k jeho otci jako válečnému invalidovi chovali vždy „slušně“. Narátor nalézal ve svém okolí několik případů lidí, kteří do strany vstoupili, a proto se nemusel ani rozhodovat. Je důležité zmínit, že Tomáš během socialismu neprožil žádné vyšetřování ze strany státu na rozdíl od ostatních narátorů. S ideologií socialismu však během své kantorské práce bojoval poměrně často, jak se budu zmiňovat později.

Změnu zaměstnání Tomáš spontánně označil jako svůj životní zlom. Práce ve vojenské službě ho sice bavila, nicméně v té době stále přemýšlel nad povoláním učitele. Zrušení jeho zaměstnanecké pozice v armádě (tyto pozice se rušili kvůli finančním škrtkům v armádě z důvodu šetření) pro něj bylo prvním krokem ke svému vysněnému povolání. Když se jeho zaměstnání rušilo, dostal nabídku, aby navázal na své dosavadní zdravotnické zaměření a šel studovat do Bratislavy farmacii a medicínu. Tomáš chtěl studovat civilní vysokou školu a rozhodl se pro pedagogickou fakultu obor filosofie.

Jeho osobní neproblematický vztah k tehdejšímu politickému „režimu“ napomohl faktu, že Tomáš mohl v poměrně pozdním věku (narátor vzpomíná, že mu bylo okolo sedmadvaceti let) studovat dálkově svoji vysněnou profesi. Komunistický státní aparát dával prostor k tomu se v rámci svých ideologických možností rekvalifikovat a rozvíjet svoje vědomosti:

„... že když se člověk zdokonaloval v profesi, která byla stejná, tedy pedagogicky orientovaná – ne, že bych třeba šel na nějaký strojnictví, já jsem kantořinu dělat chtěl, že jo, češtinu – tak jsem se zrekvalifikoval, zdokonaloval a měli jsme třeba na zkoušky dva dny volna, jo. Pak na státnice půl roku, abychom se stihli připravit. Rozumíte, to tehdy ten systém umožňoval, chtěl, aby lidi asi opravdu získávali kvalifikaci, a to jsem nebyl sám, to využívali všichni, kdo mohli a kdo potřebovali. Takže já jsem vystudoval dálkově.“

Po dokončení magisterského studia dostal nabídku učit na stavební průmyslové škole občanskou nauku a dějepis. Jelikož v té době žil stále na ubytovně, jeho přání bylo najít si byt. Volné byty k nastěhování měly v Prachaticích, kam z tohoto důvodu také nastoupil na místní gymnázium jako pedagog.

V tomto období také poprvé výrazně popisuje svoji mocenskou pozici učitele v rámci tehdejšího režimu, kdy musel psát posudky a doporučení studentům na vysoké školy. Tomáš vzpomíná, že jednou musel napsat nepravdivý posudek dceři disidentů.

Zároveň upozorňuje na fakt, že aplikovaná ideologie ve školství byla poměrně subjektivní záležitostí. Záleželo hlavně na osobním postoji ředitele školy, který buď dbal na oficiální ideologické povinnosti vzdělávacího ústavu v roli dalšího mocenského nástroje státu, nebo naopak. V každém případě apolitičnost prachatického ředitele se nakonec příliš nevyplatila:

„Stále se učila ideologie, ale záleželo také na té škole, na tom řediteli, který tam byl celkem solidní pán, takže to mě bavilo a byl jsem tam spokojený. Bohužel, ten pán, co tam byl, byl z Vodňan a těm Prachaticákům nevyhovovalo, že jim tam nechodil na různé oslavy večer – oslavy města a kraje a takhle nějak ta ideologie do toho pořád vstupovala.“

Daleko zajímavější prostor pro učitele (nejen ve vyjednávání s politickou ideologií) se mu otevřel s nabídkou učit na pedagogické fakultě Jihočeské univerzity, kde studenty seznamoval s filozofií. V debatních kroužcích těch nejlepších studentů zažíval perné chvíle zvláště na konci 80. let (nejvíce kolem roku 1989). Jako kantor se snažil v této intelektuální sféře společnosti vyvažovat svoje hodiny povinnými politickými osnovami s debatou o skutečném politickém dění v tehdejší Československu. V těchto momentech si uvědomoval, že ohrožuje hlavně svoje postavení:

„A bylo hrozný to, že oni pochopitelně chtěli ven. Necháпали, proč to nejde. Oni se mě neptali jen na filozofii, ale proč tohle nejde a podobně. A z těch jejich argumentů jsem poznal, že poslouchali Svobodnou Evropu a útočili na mě, ale pak říkali, že jsem měl pravdu. Já jsem neměl pravdu, já se jen snažil, abychom nešli do konfliktu a abychom tam pořád jen pitomě nedeklamovali Usnesení dvanáctého sjezdu a třináctého sjezdu. Tak jsme spíš diskutovali a bylo štěstí, že mě třeba nepráskli.“

Takový způsob vedení hodin mu způsoboval větší strach než fakt, že „by mohl přijít do žašti“ jako homosexuál ve svém okolí, ale i ve státě, který systematicky potlačoval subjektivní vyjádření identity, jež se jakkoliv vymykala heteronormativnímu řádu společnosti. S překvapivou odvahou se ve svých vyučujících hodinách několikrát zmínil i o homosexualitě, kterou se studentům snažil přiblížit v rámci esencialistického pojetí sexuality. Jeho záměrem bylo vcítění se do situace člověka, jež si svou sexualitu nemůže vybrat, ale rodí se s ní: „Je fakt, že když jsme se náhodou dostali na tuhle otázku, v té historii, ale té v té filozofii, tak jsem upozorňoval na to, že je třeba jaksí chápat ty lidi, že jo. Nejprve trochu pochopit, co byste třeba dělali, když se tak narodíte.“

Povolání učitele chápal Tomáš jako svůj „úděl“, ke kterému patří „určité chování“, proto se o vlastní homosexualitě během své pedagogické činnosti nevyjadřoval, nedával ji na odiv, zakládal si na profesionalitě a striktně odděloval svůj soukromý život od pracovního. Paradoxně jeho práci výrazně neovlivňovala jeho sexualita, ale gender. Jako

pedagog – muž si dával pozor na možné obvinění studentky ze sexuálního obtěžování, což se stalo jeho kolegovi.

Po roce 1989 kvůli nepříjemné atmosféře na univerzitě způsobené politickými změnami odešel a živil se tři roky jako vychovatel, poté se na univerzitu znovu vrátil.

Pedagogická profese do jeho osobního života během komunismu zasahovala velkou měrou. Během celého rozhovoru bylo zřejmé, že kantorství Tomáše zcela pohltilo a bylo pro něj smyslem života. Pedagogické zkušenosti neustále zapojoval do většiny odpovědí na položené otázky, stejně jako velice často udával příklady slavných českých osobností, které veřejně promluvili o životě českých homosexuálů. Téma jeho životního poslání, které viděl ve své profesi, mu však také umožňovala se během našeho rozhovoru vyhýbat tématům jiným, pro něj nepříjemným. Bylo zřejmé, že rozvádění témat týkajících se jeho osobního života pro něj bylo nepříjemné, narátor se tvářil, že tato témata jsou v podstatě nedůležitá. Je pravděpodobné, že jeho počínání mohl ovlivňovat stud. Ten mohl sehrát roli také v profesním výběru narátora. Tomáš roli učitele chápal jako poslání být společenským vzorem „správného člověka“ s pevnými morálními zásadami. Pevné přesvědčení o vlastním životním poslání s důrazem na morálku, která se rozhodně neslučuje se stereotypním obrazem tehdejšího homosexuála, mu možná pomohla vytvořit si strategii přežití. Tomáš poněkud vytěsnil svůj osobní život a nahradil ho pracovním.

Možná proto Tomášovi dělal rozhovor na téma prožívání jeho osobního a intimního života větší problémy. Na některé typy otázek často odpovídal neurčitě a vyhýbavě, v jiných případech se snažil obecně poukázat na příklady komunity. Narátora jsem do tohoto typu konverzace, který mu byl viditelně nepříjemný, nenutila, proto se může zdát rekonstrukce jeho osobního života poměrně strohá. Tomáš sám refleктоval, že v přijmutí své sexuální orientace mu pomohl i fakt, že žil ve městě. Anonymita města mu pomáhala se s tím vypořádat, hlavně proto, že zde mohl najít komunity lidí s podobným znakem:

„... že jsem byl mimo vesnici, to je třeba si uvědomit, kdybych byl na té vesnici tak je to daleko všechno horší, komplikovaný a tak dál. Že jsem se podíval do určitých těch vzdělaných míst, taky v těch městech jako je Praha, Budějovice, zase to nejsou malinká města a mají svoje ty komunity jo. Tak tohle všechno má ohromnej význam. Tohle jsem si uvědomoval čím dál víc.“

Během období vysokoškolského studia v Praze začal poznávat místa, kde se scházeli homosexuálové. Jako nejdůležitější místo setkávání uvádí místní lázně. Nicméně, první setkání s homosexuálním chováním zažil v Praze na veřejných záchodech. V pražské komunitě měl i několik vztahů, které byly spíše platonické. Jedním z důležitých

faktorů, proč chodil na místa, kde se scházela homosexuální komunita bylo to, že je nikdo jiný nepozoroval. Podniky mu vyhovovaly i proto, že bylo vysoce nepravděpodobné, že by zde potkal svoje studenty:

„To už pak na takzvaných holandách v té Praze, kde jsem tehle svět poznal. Nikdy jsem s nikým nežil, ale samozřejmě jsme měli vztahy, ale s takovými lidmi, se kterými jsem si mohl ještě o něčem jiném povídat, ne jenom si lehnout do postele. Takže tehdejší svět Prahy a téhle komunity byl vlastně, kde byly parní lázně. Tam se ty lidi setkávali a pak byla U Petra Voka a takový speciální restaurace a kavárny i u Václavského náměstí byla, už nevím, jak se to jmenovalo. Tam se ty lidi setkávali a mohli si povídat, aniž by se museli pořád dívat, jestli je někdo nepozoruje.“

Rozhovor s narátorem se od ostatních lišil hlavně v tom, že nezmiňoval žádné partnery. Během podrobnějších otázek bylo zřejmé, že v životě zažíval hlavně platonické vztahy či pevná mužská přátelství. S muži ho muselo pojit něco víc než touha po stejném pohlaví, důraz kladl hlavně na porozumění, komunikaci a podobné zájmy. Vztahy s muži navázal až po příjezdu do Prahy okolo dvacátého sedmého roku života a popisuje je jako rovnocenné solidní partnerství: „Byl jsem schopen spíš komunikovat a taky jsme navázali vztahy až později, ale seriózní, solidní. Ne za úplatu. To nikdy nemá žádnou kvalitu. To je erotika, sex. Sex můžete zaplatit, ale nezaplatíte vztah. Takže jsem měl své přátele, kamarády z téhle oblasti, ale také ne jenom z ní. Oni věděli, že se se mnou můžou bavit o té historii, chodili jsme do divadel, kde se člověk také seznamoval. A pak jsme si třeba řekli: ano, já jsem tehle. Takže tímhle způsobem.“

Zájem o kulturní život a dojíždění za kulturou do Prahy ho spojuje i s ostatními narátory (s těmi se však v té době ještě neznal). Tomáš rád navštěvoval divadla a umělecké galerie. V období, kdy studoval a pracoval v Praze a poznával komunitu, však navázal vztah se ženou. Ve chvíli, kdy došlo na téma budoucích plánů s partnerkou, Tomáš vztah opustil. I když kolem třiceti pěti let silně toužil po dítěti, svoji sexualitu, jež ho podle něj biologicky předurčuje k bezdětnosti, chápal jako „úděl a víru“, jež nechtěl měnit. Takové vztahy se ženami, které měly i sexuální charakter, během života zažil dvakrát. Jako pedagog však ze stran svých kolegyň, stejně jako narátor Sláva, často zažíval pokusy o flirtování.

Přestože Tomáš během komunismu navštěvoval místa v Praze, kde se homosexuálové scházeli a je členem *Jihočeské lambdy*, společensky otevřený život homosexuála nikdy nežil. Částečně za to může absence partnera, částečně i potřeba „nevykřikovat to do světa“. Společenský život, který neobsahoval skrývání před heterosexuální společností, zažil až v době uvolnění režimu, narátor ho datuje kolem roku

1989. V tomto období už reflektuje homosexuální komunitu v Českých Budějovicích, což byl vznikající spolek *Jihočeské lambdy*, kam ho přivedl známý. Oficiální komunita a tolerantnější společnost v rámci konce komunismu a větší informovanosti, mu také dodala odvahu žít otevřeně společenský život: „A Budějovice už měly právě tu svojí komunitu. To už byla ta situace jiná, prostě ano bralo se, že jsou tady tito lidi, u nás víte, že ta nenávist nebyla taková všeobecná.“ Tomáš dodnes navštěvuje společenské akce *Jihočeské lambdy*, přestože v momentální době žije v seniorském domě čtyřicet kilometrů od Prahy.

5 Analýza

5.1 Společenský život homosexuálů během komunistického režimu

Jedním z prvních autorů, který se věnoval zmapování sociálního života homosexuální menšiny v socialistickém Československu, byl Fanel ve své knize *Gay historie*. Je však nutné podotknout, že středem jeho výzkumného zájmu se stal život homosexuálů v Praze. Okrajově se zmiňuje o Brně a společenský život homosexuálů reflektuje i na maloměstech (uvádí příklad Litvínova a společnosti okolo J. Haška).

Na Fanela navazuje zevrubně Schindler ve své studii *Život homosexuálních mužů za socialismu*, která vyšla v roce 2013 v knize „*Miluji tvory svého pohlaví*“. Schindlerovi se díky vedeným rozhovorům s pamětníky povedlo přesně popsat možnosti sociálního života homosexuálů v Praze. Jelikož Schindlerův vzorek narátorů pocházel převážně z Prahy, je pochopitelné, že už výrazně nereflkuje sociální vztahy homosexuálů na maloměstech. Přesto uvádí citaci Jiřího Hromady, který se zmínil o „rodinných společnostech“ v Českých Budějovicích, Brnu a Ostravě (Schindler, 2013: 323). Stehlíková a kol. naopak s „homosexuálními komunitami“ počítají pouze v Praze (Stehlíková a kol., 1995: 13).

Pojem rodinná společnost používá Fanel jako jeden ze čtyř způsobů společenského života homosexuálů, který se „vytříbil“ až kolem sedmdesátých let. Za ten mohla uvolněnější atmosféra ve společnosti (samozřejmě hlavně pro homosexuály), způsobená reformou trestního zákona z roku 1961. Zavedený § 244 přestal zakazovat homosexuální styk se stejným pohlavím v případě, že obě dvě osoby byly starší osmnácti let. Jenže mlhavé ustanovení, že se trestu nevyhne ten, kdo bude pohlavním stykem s osobou téhož pohlaví budít veřejné pohoršení, dávalo státnímu aparátu možnost volné interpretace, která byla v případě potřeby vždy po ruce (Fanel 2000, Schindler 2013, Sokolová, 2012).

Fanel rozděluje čtyři způsoby společenského života, které dostaly formu v sedmdesátých letech: zmiňované rodinné společnosti, intelektuální salóny, lázně a bary klubového typu (Fanel, 2000: 446).

5.1.1 Holandy

I přes dekriminalizaci homosexuálního styku, neumožňovaly společenské poměry tehdejšího Československa oficiální vznik míst, na kterých by se homosexuálové mohli stýkat a seznamovat. Kontaktní místa před rokem 1961, ale i po něm se nejčastěji tvořila ve veřejném prostoru. Tabuizace a negativní postoj k homosexualitě nedávaly homosexuálům jinou možnost, než vytvářet sociální kontakty ve formě promiskuitního sexuálního chování

(Janošová, 2000, Schindler, 2013). Janošová dokonce mluví o nízké úrovni homosexuálních projevů: „Byly vytlačeny do nočních parků, na veřejné toalety a měly charakter anonymního dobrodružství, což bylo také příčinou nesčetných psychosociálních problémů těchto lidí“ (Janošová, 2000: 14).

Stehlíková a kol. zmiňují jako kontaktní místa kromě veřejných toalet také parky a noční kluby (Stehlíková a kol. 1995: 12), zatímco Fanel popisuje rozmanitější šance k seznámení či navázání sexuálního kontaktu. Nicméně, nejobvyklejší a nejrychlejší způsob, jak navázat kontakt, byly právě veřejné záchody. Fanel je nazývá bludným kruhem, protože se homosexuál pohyboval pouze v jakýchsi „anonymních ghettech“:

„...pokud neměl kolem sebe okruh stejně založených přátel...nemohl najít spřízněnou osobu než pokradmu a většinou nakrátko, v příšeří nevábných míst, jakými byly veřejné záchodky, nádražní kouty a vůbec obecně známá kontaktní místa ve městech, jímž se říkalo „holandy“, a kam mnozí chodili až po setmění.“ (Fanel, 2000)

Slangové slovo „holanda“ zahrnovalo všechna veřejná místa, která homosexuálové využívali k sociálním kontaktům: veřejné záchody, lázně, parky a popřípadě jednotlivé ulice (jako např. „homosexuální korzo“ na Václavském náměstí). Kromě toho, že slovo holanda mělo usnadnit komunikaci, tzn. zkrátit popisování všech vyjmenovaných míst, mělo i krycí funkci. Umožnilo homosexuálům mluvit v heterosexuálním prostředí o svých zážitcích. Anonymní sex, který se na holandách objevoval, nebyl podle Schindlera ani Fanela prvotní motivací. Hledání partnera pro homosexuály bylo v heteronormativní společnosti problematické, protože muži neměli zdání, jestli má dotyčný stejnou sexuální orientaci. Proto si v těchto podmínkách vytvořili svou vlastní strategii, jak partnera hledat. Právě veřejné toalety, lázně a prostory plováren jsou místa rozdělená podle pohlaví, kde se schází mužská společnost. Jelikož na tato místa chodí i heterosexuální muži, nejsou ani podezřelá. Kontaktů nahrává i architektura uzavřených prostor bez oken, které jsou mimo dohled soudící společnosti. Schindler upozorňuje i na erotickou atmosféru v těchto prostorách, kdy návštěvníci mohou vidět obnažená mužská těla, a kde letmé fyzické kontakty neznamenají nic zvláštního (Schindler, 2013: 314).

Pro většinu homosexuálů představují veřejné záchody nejkontroverznější místo k setkání. Odpor, kromě často nehygienických podmínek, vyvolávají s toaletami spjaté tabuizované tělesné potřeby.

Během rozhovorů se ukázalo, že všichni narátoři reflektují negativní konotaci holand včetně veřejných záchodů, které přímočaře spojují s rychlým anonymním sexem. Co se děje na veřejných toaletách, bylo všeobecně známé, proto se sem uchýlovali i nezkušení muži, kteří chtěli zažít své první sexuální zážitky.

„Já vlastně jsem věděl, že takovýhle lidi se potom scházej, nějaký ty záchodky a to... To se samozřejmě ke mně taky dostalo a taky jsem se postupně, přesně... Věděl jsem, že v Praze si můžu zajít tam a tam určitě něco najdu. Ale byl to jednorázovej sex na 3 minuty, nazdar babi a odchod, nikdy z toho nic se dál ani nic neočekávalo, já si od toho nikdy nic nesliboval teda.“ (Marek)

Čtyři z pěti narátorů však veřejné záchody za tímto účelem několikrát během svého života navštívili. Narátor Honza je navštěvoval pravidelně hlavně v Praze a během svých cest po celé Evropě, protože veřejné toalety fungovaly (a fungují) jako kontaktní místo pro homosexuály všude. V cizím městě to byla pro Honzu vždy jistota, jak potkat ostatní homosexuály.

Používání veřejných míst k anonymnímu sexu či seznamování v Sovětském svazu reflektuje Gessenová, která takový způsob využívání popisuje jen u určitých společenských tříd. Mašruty²⁴, veřejné záchody a lázně navštěvovala hlavně nižší třída a dělníci. Tato veřejná místa byla často pod dohledem policie (Gessenová, 1999: 57). Společenský rozdíl ve využívání holand čeští autoři a autorky výrazně nepopisují, nicméně Fanel a Schindler reflektují problematiku homosexuálních známých osobností, jako byl Václav Krška či Eduard Cupák, kteří si tento způsob sexuální chování nemohli v žádném případě dovolit. Fanel jmenuje spisovatele Ladislava Fukse, který byl coby známá osobnost snadno zranitelný a obtížně si hledal partnery, proto mu blízcí známí zprostředkovali „návštěvy“ až do jeho bytu.

Veřejné toalety byly pro rychlé sexuální vybití ideální pro všechny ženaté muže, kteří si nemohli dovolit, aby jejich homosexualita vyplula na povrch, což potvrzuje i Marek.

„Ty hajzlíkový a ta skupina těch náhodnejch sexuálních kontaktů, to je daný, tam je spousta heteráků právě, v uvozovkách jo. S nějakou chutí tu tam zaexperimentovat, tak si tam zaběhnou, ví, že to je rychlý, zdravý a hospodárný. Tak jako si od manželky odběhne na pivo, tak si zaběhnou si tam udělat dobře a zase zmizel a staral se o děti a je vzornej manžel jo.“ (Marek)

²⁴ turistické třídy ve městech

Kromě rychlého uspokojení potřeb měly veřejné záchody i další výhody jakou byla například hustá síť toalet rozmístěná po celém městě, nenápadnost, bezplatnost a nepřetržitý provoz. Schindler počítal na třicet veřejných toalet, které homosexuálové v Praze využívali. Tím nejslavnějším byl „Rudý ďábel“ na Hlavním nádraží, ale zmiňuje i tzv. „malý a velký okruh“. Záchody v centru Prahy na obou březích Vltavy mezi Čechovým a Palackého mostem homosexuálové nazývali malým okruhem. Velký okruh označoval všechny veřejné toalety poblíž dnešní magistrály. Návštěva těchto prostor nebyla díky otevírací době nijak omezena, podle Schindlera tak hlavně během nočních hodin mohly plnit i určitou sociální funkci, kdy se homosexuálové dávali do řeči, a poté si mohli domluvit i další schůzku (Schindler, 2013). To se stalo i Slávovi, který sex na veřejných záchodcích vždy odsuzoval. V pozdních hodinách k němu na veřejné toaletě přistoupil muž a sexuálně ho vzrušoval, Sláva ho přerušil a nabídl mu sex u něj v bytě.

Většina záchodů zmizela v sedmdesátých letech, kdy v Praze probíhala výstava metra a po roce 1989 byly zavřeny hlavně kvůli nedostatku financí (Schindler, 2013). Proslulost pražských veřejných toalet měla pro homosexuály často až patetický význam. Honza vzpomíná na slávu záchodů u hotelu Slovan:

„A dole byly záchody taky a tam byla hajzlbába. Taková velká ženská, ale naše kámoška. Zrovna tak jako Helena Růžičková, to byla taky buzer máma. A ta nám děsně fandila a vždycky když jsme se s někým sčuchli na tom záchodě, tak jsme šli do toho Slovanu a vona nám tam dělala „patěru“. A když se to potom bouralo, tam jezdili tramvaje kolem nádraží. A když se to bouralo, že se tam bude dělat magistrála, no tak samozřejmě, že se zbouraly i ty záchody. A takovýty hvězdy, co tam nechali půl života, pražský, tak ty si úlomky těch dlaždiček vezli domu.“ (Honza)

V takovém počínu můžeme najít znaky hrdosti na životní styl, který si homosexuální muži v rámci tehdejšího (nejen) pro ně politicky nepříznivého režimu budovali. Zatímco by se dalo očekávat, že komunistický režim potlačí veškeré neheterosexuální vyjádření identity, vytvoří jedince, kteří se z důvodu vychýlení z politické a medicínské normy, stanou ustrašenými individui s pocitem studu. Orální historie může přinést příběhy lidských osudů, které měly odvahu žít podle svého (Sokolová, 2012). Takovým příkladem je i narátor Honza, který se svou homosexualitou a promiskuitou nikdy netajil, přestože mu jeho otevřený postoj působil problémy se zákonem, o kterých se zmíním v kapitole *Homosexualita a praktikování státní moci*.

Jeden z příkladů velké kuráže uvádí Sokolová ve svém výzkumu, který se zabýval státním přístupem k homosexualitě a neheterosexuálním identitám v Československu.

Sokolová podává výpověď lesbické ženy, která veřejné toalety na Letné cíleně využívala se svými přítelkyněmi k sexuálním dobrodružstvím. Sex pro ně znamenal nezávaznou relaxaci a zábavu, které se oddávaly i přesto, že je několikrát přichytili policisté. Sokolová tak ve výpovědi své narátorky vyvrací mýtus pasivní ženské sexuality, stereotypního přisuzování veřejných queer prostor jen mužům a interpretace některých historiků/historiček, kteří v rámci komunistického režimu automaticky přisuzují absenci sexuálního chování nenormativních sexuálních identit (Sokolová, 2012).

Důvod, proč jsou veřejné „teplé“ prostory připisovány automaticky mužům, můžeme najít v genderovém stereotypu, kdy je mužská sexualita popisována jako aktivní a je spojována se samotným sexuálním aktem, zatímco ženská sexualita je naopak charakterizovaná jako pasivní a privátní, spojována s emocemi (Rupp, 2001, Sokolová, 2012, Katz, 1995). S tím souvisí i pojetí veřejné a soukromé sféry, které přináší další genderovou nerovnost. Mužům je vyhrazeno místo ve veřejné sféře (což zahrnuje sféru placené práce, politiky atd.), ale i prostor, kde mohou prožívat své sexuální životy (v tomto případě holandy), zatímco ženám přísluší soukromá sféra, v které prožívají své (milostné) životy. Havelková upozorňuje, že vztah mezi veřejným a soukromým determinuje společenské role obou pohlaví, ale zároveň platí, že společenské chápání genderových rolí je jedním z hlavních „strukturotvorných elementů“ (Havelková, 1995: 26). Genderový řád utvářený nerovnostmi plynoucí z dichotomie veřejné a soukromé sféry, jež je reflektována od vzniku tzv. moderní společnosti, však prošel v době československého socialismu změnou. Tlak státu na zapojení žen do pracovního procesu je vtěsnil do veřejné sféry, zatímco muže zrušením soukromého podnikání a nomenklaturním systémem zbavil obsazování řídicích pozic, jakékoliv možnosti kariérního růstu, pokud nebyli politicky angažovaní (Havelková, 1995, Vodochodský, 2007, Wagnerová, 1995)

Sokolová popisuje, že akceptování policejní přítomnosti její narátorkou je vnímána jako žitá normalita, která ne vždy oplývá dostatečnou vymáhací silou. Schindler naopak zmiňuje silně pocíťovaný strach mužů, že jsou holandy sledované policií.

Narátoři v mém výzkumu explicitně takový strach nevyjádřili, nicméně tři z nich přiznali, že měli vždy strach z fyzického násilí, pokud by svoje záměry mylně artikulovaly špatnému objektu. Tak se dosvědčuje i existující homofobie, která je v té nejjednodušší podobě interpretována jako strach z homosexuálů (Badinter, 2005, Sokolová, 2006). Jiří dokonce vzpomíná, že v Českých Budějovicích se pohyboval muž, jehož cílem bylo homosexuální muže sexuálně vyprovokovat, a pak je napadnout.

„Vim vo tom, že třeba tady chodil jeden chlap, kterej to byl vyloženě takovej provokatér, kterej vždycky předstíral jako že by měl zájem, a potom když jako někam zalezli, tak on ho tam zmlátil. A vyloženě tohle dělal jako s oblibou, no...No a už jsme o něm věděli, takže jsme si ho všický ukázali a tomu se vyhejbejte, to je vůl.“ (Jiří)

I když se žádný z narátorů s fyzickým násilím kvůli své sexualitě nesetkal, stejně ze strachu z napadení holandy nevyhledávali často. Kromě veřejných záchodků a přilehlých parků byly holandy i v jiných temněších místech. Marek zmínil též vlaková a autobusová nádraží, Honza v rámci cestování během sedmdesátých a osmdesátých let poznal několik jiných míst.

„No to byl šok, samozřejmě. Když jsme tam přijeli i v těch našich věcech. Tam těch podniků a toho všeho. V Paříži, Moulin Rouge a tak, tak to bylo jiný předělaný. Tam byly keře, to bylo živý všechno!...Byty, bary. Taky jsem byl v jednom bytu v Paříži. A v Itálii v Janově v přístavu. Všude to bylo. (Honza)

Francie a Itálie byly na konci sedmdesátých let plně otevřeny tzv. gay kultuře, která přišla s americkým „gay hnutím“, jež ze svého slovníku vyškrtlo slovo „homosexuální“, aby se vyhnulo zjednodušujícímu označení sexuální či medikalizované gay identity. Hnutí podporovalo celou LGBT komunitu a jeho cílem bylo přimět společnost tolerovat komunitu se všemi rozdílnostmi, kterými se odlišovala od heterosexuální společnosti. Hnutí se z Ameriky rozšířilo do Anglie, poté do Francie a Itálie. Gay hnutí dalo vzniknout barům, restauracím, obchodům a novinám speciálně pro LGBT komunitu (Miller, 1995).

5.1.2 Lázně

Stejně jako veřejné toalety byly po celém Československu oblíbené i lázně²⁵, které v době socialismu plnily hlavně hygienické a zdravotní funkce, zatímco pro homosexuály znamenaly další kontaktní místo. Lázně splňovaly nároky na diskrétní sexuální dobrodružství, jež se odehrávala nejčastěji v pronajatých kabinkách určených k odložení oblečení nebo odpočinek. Další možnost k sexu představovala různá lázeňská zákoutí, sauny a páry. Lázně však nefungovaly jen jako místo pro anonymní sex, ale homosexuálové si tu mohli domluvit i schůzky.

V Praze patřily mezi nejnavštěvovanější Karlovy lázně u Karlova mostu a lázně Koruna na Můstku, o něco méně navštěvované, ale stejně oblíbené Žižkovské lázně, které se po roce 1989 staly komerční gay saunou. Schindler uvádí, že hlavně do Karlových lázní chodily významné homosexuální osobnosti, jako byl herec Eduard Kohout a malíř Jan Zrzavý (Schindler, 2013: 359-367). Podle Fanela byly lázně oblíbeným prostorem i proto,

²⁵ Schindler do lázní zahrnuje i veřejné bazény, které homosexuálům dopřávaly v podstatě podobné možnosti.

že zde často pracovala i homosexuální obsluha. Zajímavý je i fakt, že oba dva autoři se shodují na tom, že heterosexuální společnost o zdejším setkávání homosexuálů tušila, což potvrzuje i Tomáš, který se o parních lázních jako místě setkávání homosexuálů dozvěděl od manželek svých nadřízených během práce v armádě. Intimní pointu lázní pro homosexuální návštěvníky dokresluje i výpověď Jiřího, jež ve svých patnácti letech v lázních ve Vodňanech zažíval své první intimní okamžiky s třicetiletým mužem. Specifikum lázní, jež Fanel přiřazuje k holandám, které se vyznačují hlavně anonymním sexem, dokazuje i fakt, že Jiří se i přes několikaleté setkávání v lázních, nikdy nepokusil s místním učitelem o jakýkoliv jiný kontakt („A to ne, vůbec nic, žádný takovýhle citový vztahy. Nic. Jenom sex, nic víc.“).

Dalším veřejným místem, kde se homosexuálové mohli potkávat, bylo tzv. korzo, tedy místo, kde se kdysi potkávala měšťácká společenská vrstva s jediným cílem: vidět a být viděn. I takové extrovertní místo využívali tehdejší homosexuálové k seznámení. Nejznámější korzo bylo pražské Václavské náměstí, hlavně jeho dolní část od kavárny Evropa až k Můstku, protože tam byly podniky, kde se homosexuálové koncentrovali. Korzo podle některých pamětníků fungovalo už od první republiky. Podobně jako veřejné záchody, tak i korzo bylo široké veřejnosti známé jako jedno z míst pro setkávání homosexuálů, proto zde navazování známostí probíhalo vyměňováním pohledů a frázemi typu: „Nemáte oheň?“ Výhoda vysoké anonymity, kterou hlavní město dopřávalo, pro homosexuály v menších městech nebyla důvodem, proč nevytvořit takové korzo i v malých městech. Pamětníci kupříkladu vzpomínají na městská korza v Ústí nad Labem (Schindler, 2013: 345).

5.1.3 Podniky

Kromě lázní, korz a veřejných toalet samozřejmě existovala i kultivovanější místa pro seznamování a stýkání homosexuálů v Praze. Fanel označuje generaci mladých homosexuálů v sedmdesátých letech jako „lázeňskou“, v osmdesátých letech mladé homosexuální komunity, jež se chodí bavit, pojmenovává jako generaci „diskotékovou“ (Fanel, 2000: 450)

Schindler jde ve vzpomínkách pamětníků o něco hlouběji do československé historie.

Ještě v padesátých letech přežila válku malá vinárna U kupců ve Štěpánské ulici, kde vystupoval transvestita „Dlouhá Tóna na krátké vlně“. Do čtyřicátých let se držela i vinárna Orient na Ovocném sadu a podnik Lověna u stanice metra Hradčanská, který

organizoval hlavně plesy, kam se chodila bavit kromě heterosexuální většiny i tehdejší pražská homosexuální komunita.

Jedním z mála pražských podniků, o kterém heterosexuálové mluvili jako o místě, kde se setkávají homosexuálové, byla kavárna Evropa ve stejnojmenném hotelu, která před znárodněním nesla jméno Šroubek podle svého majitele. Místo, kde se potkávali různé národnosti a chodili do něho i heterosexuálové, dodávalo homosexuálům, kteří žili dvojitým životem pocit bezpečí před prozračením. Kavárna měla dvě patra, první patro většinou obsadili homosexuálové a druhé patro bylo smíšené. Množství homosexuálů, kteří kavárnu Evropa pravidelně navštěvovali, tak dalo vzniknout i přátelstvím. Luxusní umístění kavárny v centru města a tomu odpovídající ceny si samozřejmě nemohl dovolit každý, přesto se Evropa kolem padesátých a šedesátých let stala elitním místem pro setkávání homosexuálů. Nejen vysoké ceny, ale hlavně úzká společnost homosexuálů, kteří se mezi sebou dlouho znali, vytvořily uzavřenou komunitu, do níž nebylo lehké se dostat (Schindler, 2013: 330-335).

Do kavárny zavítali při návštěvě Prahy narátoři Tomáš a Jiří. Jiří o její pověsti sice nevěděl, ale do kavárny ho zavedla skupina lidí, které odhadl jako homosexuály:

„No normálně. Na Václaváku – hele, tyhle lidi couraj semdle. Tak tam jdu taky. V tomhle já jsem zase drzej. Já vlezu všude. Co se mi může stát, nanejvýš mě odtud vyhodí. No a tak jsem sem zašel – jo tak tadydle, tak jsem si tam šel dát kávičku, on si někdo přised, no a...No a pak jsem zjistil, že to horní patro, že je teplý (smích). Dolu chodili Arabové a nahoru chodila tahle společnost, no.“ (Jiří)

Schindler poukazuje i na jinou formu společenské hierarchie v místní komunitě gayů. Dvě patra kavárny rozdělovala i samotnou komunitu, protože na galerii do druhého patra chodili spíše ti „odvážnější“, kteří byli rádi viděni a jejich chování bylo ostatními návštěvníky klasifikováno jako výstřední. Galerie byla nakonec uzavřena mimo jiné i z důvodu, že se tam začala objevovat mužská prostituce. Jak konstatuje Schindler, atmosféra podniku byla uvolněná a kavárna v době, kdy homosexuálové měli možnost k seznámení jen ve vinárnách a na veřejných toaletách, byla nejlepší společenskou alternativou na úrovni.

Noční volbou společenského života se mezi padesátými a šedesátými lety stal podnik Globus v ulici 28. října, který byl vyhlášeným „homo-podnikem“. Jako jeden z prvních už také dokládá vrátného, který mohl ovlivňovat vstup heterosexuálních návštěvníků. Kromě baru podnik nabízel i restauraci, kam většina homosexuálů chodila i

na večere. Globus, stejně jako Evropu, uzavřel ředitel Restaurací a jídelen kvůli čím dál častější prostituci (Schindler, 2013: 334-338).

Fanel uvádí, že po zániku Globu vznikl další podnik s korigovaným vstupem díky vrátnému. T-club na Jungmannově náměstí se nazývá barovým klubem. Stejně jako Globus byla klientela T-clubu závislá na systému zvonku. Místní vyhazovač se podle Schindlera rozhodoval nahodile, jaké gaye pustí do baru. Absence oficiálních pravidel dávala vyhazovači a hlavně majiteli podniku moc nad návštěvníky, kterou se nebáli využít. Do „Téčka“, jak klub familiárně nazývali narátoři, jezdila skupina, do které patřil Honza, Jiří a Marek společně s dalšími muži pravidelně jednou za měsíc. Známost s vyhazovačem Honza hodnotí jako výhodu.

„To byl jedinej podnik vlastně tenkrát. U..jak se to jmenovalo. V Téčku, T- club na Jungmanovým náměstí. A to nebylo, že kdo přišel. To mělo malou kapacitu. Hrál se tam na housle a klavír, většinou. U brány tam byl celý leta obrovskej chlap, jmenoval se Ivan, hlas měl zvonivej. Ten koho chtěl, toho tam pustil. A my, protože jsme tam vždycky přijeli parta z Budějovic, jsme tam byli známí. Spousta dobrých kamarádů po Praze. Dostali jsme se tam ve většině případů bez problémů.“ (Honza)

Provozovatel T-clubu, O. Košťál, vycítil možnost podnikání v komunitě, jež si na praktiky jeho vedení nebude stěžovat. Podle pamětníků bral vyhazovač drobné úplatky (za vpuštění dovnitř) nebo obsluha nevracela drobné. Námitky na praxi místní obsluhy či vrátného nepřipadaly v úvahu, protože mohly místního homosexuála zdiskreditovat tak, že by mu již do tohoto nočního podniku nebyl umožněn přístup. T-club fungoval hlavně jako seznamovací místo s tanečním parketem a navštěvovala ho hlavně starší generace. Sláva popisuje T- club jako místo k seznámení, kde se příliš netancovalo, ale aktivně seznamovalo. Klub k tomu měl podle Slávy speciální vybavení, které nezmiňuje Fanel ani Schindler.

„...tam žádněj striptýz a takovýhle kraviny nebyly. A v tom Téčku to fungovalo tak, že na každým stole byl telefon, a tam se chodilo lovit. A vybrala jste si, třeba, a tak jste si podle toho čísla stolu zavolala toho dotyčnýho. To fungovalo jenom vevnitř. A prostě se domluvili. A udělali si to na záchodě nebo prostě ven.“ (Sláva)

T-club fungoval do konce osmdesátých let, přestože provozní O. Košťál odešel, aby založil další podobný podnik na Smíchově, vinárnu U Mikuláše Dačického z Heslova. Fanel i Schindler popisují vinárnu v souvislosti s homosexuální společností jako místo, kde se konaly tematické plesy a karnevaly.

Překvapivým zjištěním v rozhovorech byl fakt, že narátoři, ačkoliv žili v Českých Budějovicích a do Prahy se jezdili bavit sice pravidelně, ale jen jednou, maximálně dvakrát do měsíce, také participovali na tvoření zábavy v rámci těchto klubů. Honza a spol. pro karnevaly a bály zajišťovali zvukovou techniku.

„Jojojo. A tam jsme začali dělat takový bály. Jednou za 14 dní nebo za měsíc. Já nevím. Ale protože tenkrát z těch lidí v Praze neměl žádnou zvukovou techniku, tak jsme to tam vozili z Buděj. Já v žigulíku na zahrádce dvě reprobedny, do kufru gramofony, co se poshánělo. A vezli jsme tam zesilovač. My jsme jen vozili techniku. Organizovali to pražský kluci.“ (Honza)

Večery ve smíchovské vinárně byly podle výpovědí narátorů o dost uvolněnější než ty T – klubu, Marek vzpomíná, že ho naprosto šokovalo, že se tam muži otevřeně líbali. Honza vedle této skutečnosti také zmínil, že se tam konaly transvesti show.

„Chlapi se líbali, spousta z nich jich bylo převlečených za baby, samozřejmě. A teď se parodovaly různé zpěvačky a tak dále. Tenkrát nebylo nic. Takže mikrofon, to bylo z kuchyně sítko, na to se přivázal provázek a to byl mikrofon. A do toho se pouštěla muzika. Různý lidi tam chodili, včetně Jirky Korna.“ (Honza)

První transvesti show potvrzují ve výzkumu i Schindler a Fanel, kteří uvádí, že se ve vinárně objevilo jedno z prvních vystoupení „Lady Pitchworkové“ (Fanel 2000, Schindler 2013). Takové večírky byly často tematické, Jiří vzpomíná na kloboukové bály, ale i večírky, kdy návštěvníci chodili jen v plavkách.

Když se uzavřela vinárna na Smíchově, narátoři začali navštěvovat velmi oblíbený bar U Petra Voka. Tento podnik se také nacházel na Smíchově a vznikl ve stejných prostorách jako poválečný bar Na Bělidle, kde se tehdy také stýkala homosexuální klientela. Podnik měl však „skoro“ výlučně homosexuální klientelu, kterou stejně jako v T-clubu vybíral vrátný. Podnik otevřel O. Košťál, muž, který vlastnil T-club. Zatímco Schindler popisuje, že toto zařízení navštěvovali hlavně homosexuálové, Honza toto tvrzení vyvrací. Reflektuje ho jako místo, kde se spíše konaly pravidelné speciální večírky pro homosexuály.

„Tomu šéfoval nějaký Ota Košťál, takovej velikánskej silnej chlap. A já nevím, co měl ještě na starosti. On měl na Smíchově ten... U Petra Voka. Tam už dělal, ale nebyl to gay podnik. Tam se to přesunulo. A když přijeli policajti a ty přijeli po každý, protože ono to bylo oficiálně nahlášený. A oficiálně to bylo nahlášený, to ještě, dej mu pán bůh dobré

nebe, Richard Krejší, teta Lia, bejvalej ředitel cirkusu Humberto, tak ten leta pracoval u firmy Československé cirkusy a varieté. Tam teda měla nahlášenou akci firma Československé cirkusy a varieté a tam my jsme si mohli dělat, co jsme chtěli.“ (Honza)

Příklad podnikatele O. Košťála vyvrací stereotypní předpoklad, že se pod autoritativní státní mocí nedalo podnikat v odvětvích, která stát oficiálně perzekvoval. Jak píše Sokolová, i v takovém politickém režimu měly poslední slovo hlavně individuální přístupy jedinců, kteří ve svých vedoucích pozicích establishmentu dokázali subverzivně uplatňovat státem svěřenou moc (Sokolová, 2012). Paradox pravidelných sobotních večírků pod hlavičkou státní firmy, které měly oslavovat konec cirkusové sezóny každý měsíc, tak dokresluje záměrnou slepost státního aparátu, která sice vysílala pravidelné policejní kontroly, nicméně se jednalo jen o oficiální splnění úkolu.

Proti T- clubu měl bar U Petra Voka výrazně větší prostor otevřený mladším zákazníkům. Na příkladu smíchovského baru Schindler dokládá věkové rozdělení pražské homosexuální komunity, jež měla v oblibě jiný typ zábavy. Zatímco starší homosexuálové navštěvovali přes den kavárnu Evropa a večer T-club, mladší generace se stýkala v restauračním zařízení Rostov, které po desáté hodině večerní zavíralo, a následně se přesunula do baru U Petra Voka.²⁶

Narátoři bar popisují spíše jako diskotéku, kde se po půlnoci dělal i mužský striptýz. Stejně jako Fanel a Schindler dokládají proslulost baru i tím, že ho často navštěvovaly významné osoby na poli kultury, jako byli známí herci a tanečníci (Schindler, 2013: 325-345).

I přes malý výběr podniků byla jejich role pro homosexuální komunitu jasná. Bary, vinárny a restaurace umožňovaly komunitu vůbec vytvořit. V těchto místech se homosexuálové potkávali, seznamovali, navazovali sexuální kontakty, partnerské vztahy, ale i přátelství.

5.1.4 Rodinné společnosti a intelektuální salóny

Jak již bylo řečeno, Fanel rozděluje čtyři způsoby společenského života českých homosexuálů. Kromě lázní a klubových barů, reflektuje existenci tzv. rodinných společností a intelektuálních salónů. Na rozdíl od veřejných míst k setkávání plnila tato místa daleko bezpečnější funkci k navazování kontaktů.

²⁶ Schindler zmiňuje Rostov jako restaurant na Václavském náměstí, kam mladší homosexuálové chodili na víno.

Rodinnou společnost Fanel popisuje jako drobný okruh přátel, který se společně stýká během víkendů na různých večírcích a oslavách, kde si jeho členové připravovali soukromý zábavný program. Na rozdíl od intelektuálních salónů tato společnost nepatřila mezi elitní. Do rodinné společnosti se s nadsázkou mohl dostat každý homosexuál, aniž by patřil do uměleckých či intelektuálních kruhů. Jednalo se hlavně o přátelství, které dávalo v povědomí, že „vydědenci“ nejsou vydáni všanc pouze své samotě a strachu z opovržení“ (Fanel, 2000: 446). Stehlíková, Procházka, Hromada tyto formy gay komunit popisují jako „muže v malých komunitách“. Rodinné společnosti byly zasazeny hlavně do menších měst než je Praha (Fanel, 2000; Stehlíková, Procházka, Hromada, 1995; Schindler, 2013).

Schindler ve svém výzkumu zveřejnil úryvek výpovědi z rozhovoru s Jiřím Hromadou, který tyto maloměstské rodinné společnosti potvrzuje (například v Českých Budějovicích, Brně a Ostravě, Fanel vzpomíná i Litvínov). Vedle kulturních komunit, které vznikaly v oborech showbyznysu, jako byl balet či herectví, však Hromada reflektuje i společnosti „obyčejných“ lidí:

„...prostě dycky se kolem nějakýho kluka, kdo měl trochu větší byt, tak se začali scházet tak jako, ale né na sex jako. Seznámení do toho nějak vstoupilo, ale především, že ty lidi věděli, že už jednou za tejdén můžou někam přijít.“ (Schindler, 2013: 323)

Fanel do rodinných společností zařazuje i tzv. kulturní salóny, jednalo se hlavně o přátelské kontakty uměleckých osobností, podnikatelů a právníků. Schindler dodává, že tyto kulturní salóny mohly vzniknout hlavně ve chvíli, kdy lidé měli finanční a prostorové možnosti, protože vznikaly neoficiálně v domech, bytech či na chalupách.

Pro taková jména jako byl malíř Jan Zrzavý, herec Eduard Kohout, Eduard Cupák, či režisér Václav Krška a spisovatel Ladislav Fuks byly kulturní salóny nejen místem, kde se scházeli s přáteli, ale i možnou alternativou, jak se seznámit s partnerem. Jak již bylo řečeno, jejich společenské postavení vylučovalo, aby se seznamovali na veřejných toaletách či kavárnách, přestože se o sexualitě těchto osob veřejně vědělo.²⁷ Zatímco Fanel salónům přikládá přívlastek kulturní, tedy pojednává o tom, že měly funkci hlavně společenskou (tj. setkávání se s přáteli, probírání kultury atd.), Schindler o kulturních salónech mluví daleko střízlivěji a vyzvedá jakési elitářství v rámci těchto spolků. Popisuje je jako úzké kruhy osob, do kterých měli přístup jen známí, talentovaní a hlavně krásní muži (Schindler, 2013).

²⁷ Přestože Karlovy lázně navštěvoval Eduard Cupák a malíř Jan Zrzavý (Fanel, 2000, Schiller, 2013).

V rámci výpovědí narátorů jsem se setkala s obdivným vyprávěním o těchto kulturních salónech, i když většinou pocházely jen z doslechu. Čtyři z pěti narátorů se do takovéto společnosti nedostali. Dostat se do kulturního salónu znamenalo pro mladého homosexuála čest a potvrzení výjimečnosti.

„Lidi prostě ty společensky angažovaný nemohli, nechodili do podniků, který byly vyhlášený to znamená do toho Téčka, do toho Voka. Chodili jen po takovejhle uzavřenejch partách, společnostech, chatách a tak. To když slyšíte vyprávět i o takový ty společnosti těch herců. Edáček jo, Cupák ne, tak to k němu na chalupu, kdo byl pozvanej, tak si toho vážil, takže ta vyšší třída těch homosexuálů, intelektuálů, herců, tak ty prostě chodili na chalupu, ty nechodili do nějaký špeluňky ke kamarádovi na byt.“ (Marek)

Všichni narátoři mají dodnes obrovský obdiv k herci Eduardu Cupákovi, o kterém familiárně mluví jako o „Edáčkovi“. Tomáš se s Eduardem Cupákem potkával v lázních, ale nikdy neměl odvalu se s ním seznámit.

„Znal jsem o tom, že jsem to věděl všechno, ale neznal jsem ho někde, že bysme se tak setkali osobně (smích), jak byly ty páry a takový a parní lázně tam jsem potkával samozřejmě Edáčka Kohouta, že jo a takovýhlety jako už starýho pána, no... Takže víte, já jsem nikdy, to byly jiný kruhy, tam byli taky malíři Laštůvka nebo jak se jmenoval, měl takovej ateliér a tam se shromažďovali, ale.. Tam já jsem nepronikl, helejte, možná bych tam pronikl jako mladej kluk...“ (Tomáš)

Mládí, krása a známosti byly nutnou vstupenkou pro mladého homosexuála, který se chtěl do vybrané společnosti dostat. To všechno splňoval narátor Sláva, který měl jako přítele divadelního režiséra. Ten ho seznámil s Eduardem Cupákem a jeho společností. Cupák ho pozval i na svou chalupu, kde zažil nejedno sexuální dobrodružství.

Kvůli ochraně soukromí se velmi dbalo na to, kdo tyto salóny bude moci navštívit. Účastnili se jen ti, kteří měli osobní pozvání nebo byli známí pozvaných (Schindler 2013). Jednu z výhod takových spolků, bylo i tvoření přátelských sítí, které si v případě potřeby navzájem vypomáhaly a podporovaly se. Zmiňuje to Jiří Hromada ve výzkumu Schindlera, ale i Fanel a Putna. Na provázanost těchto vztahů upozorňují na příkladu blízkého přátelství herce Eduarda Kohouta a režiséra Václava Kršky. Ten zároveň objevil herecký talent Eduarda Cupáka, stejně jako kdysi Kohout potkal na malé vísce divadelního ochotníka Kršku. Schindler toto dokládá i na faktu, že se podle pamětníků v Krškově společnosti vždy objevovali mladí muži, kteří chtěli pracovat ve filmové branži. Řada této mužské společnosti se v jeho filmech objevovala jako komparz (Schindler, 2013: 319). Vytváření sociálních sítí byla jedna ze strategií homosexuálních mužů. V heteronormativní společnosti jejich maskulinita není považována za hegemonní, v homosexuální komunitě

mají dominantní postavení. Během komunismu přistoupili na strategii, která byla výhodná pro všechny homosexuální jedince. Kimmel říká, že většina mužů - jednotlivců mocí neoplývají, jako skupina však moc vytvářejí (Kimmel, 1999). Homosexuální muži svoji společnou moc využívali k tvoření sociálních sítí, které se mohly hodit během hledání práce atd.

Vzájemnou výpomoc v těchto kruzích reflektuje významně i Sláva, zároveň společnost okolo Eduarda Cupáka dokresluje jako nehomogenní skupinu v rámci neheterosexuálních identit.

„...jak mě tam Edák vzal, tam mezi těma mladejma klukama byl Vítek Olmer, byl tam Zdeněk Troška, no prostě kluci - tenkrát mladý kluci. Oni studovali, Kraška jim dělal, vím já, odbornýho poradce nebo co a zaměstnával je, protože je obsazoval do rolí a oni se u něj hrozně věci naučili, třeba jo. Ale oni byli tak bezprostřední, fantastický a přitom řada z nich je ženatejch, jsou to biknedlíci, ale když byli v tom houfu, tak byli obrovský.“ (Sláva)

Fanel salóny rozděluje ještě na jeden typ, jenž se od těch kulturních lišil ve své otevřenosti a společnosti, která jej navštěvovala. Jako příklad intelektuálního salónu zmiňuje ateliér malíře Karla Laštovky a ateliér na Malostranském náměstí architekta Tomáše Frágnera. Zatímco se u rodinných společností, kam Fanel zařazuje i kulturní salóny, scházelo stejné jádro lidí, intelektuální salóny byly v podstatě otevřené komukoliv, nejen homosexuálním mužům, ale i lesbám, stejně jako heterosexuálně zaměřeným jedincům (Fanel, 2000: 448).

Schindler otevřenost společenství, které navštěvovalo intelektuální salón, nalézá hlavně v neexistenci osobních pozvánek: „Spíše se ústně rozšířilo, že se koná oslava a lidé, kteří se to dozvěděli, mohli přijít.“ (Schindler, 2013: 321). Fanel dodává, že nový návštěvník musel být uveden někým, kdo už salón navštěvoval a musel za něj tak ručit. Samozřejmě, že existovaly i rozdíly mezi vyjmenovanými intelektuálními salóny. Ateliér Karla Laštovky fungoval jen občas a scházeli se tam lidé všech sexuálních identit (Fanel i Schindler zmiňují zpěvačku Hanu Hegerovou), ateliér volnomyšlenkářského Tomáše Frágnera byl otevřený „nonstop“ a potkávala se zde hlavně homosexuální společnost (Schindler, 2013: 321). Jak je zřejmé, do těchto společností chodili hlavně lidé, kteří se pohybovali v divadelním a výtvarném oboru, aby zde mohli „popíjet, debatovat a odpočívat“. Salón Frágnera a Laštovky byl jeden z posledních salónů v osmdesátých letech (Fanel, 2000: 448).

5.2 Homosexualita a praktikování státní moci

Komunismus byl k homosexuálním mužům a ženám v Československu v podstatě stejně nevlídný jako režimy v západní Evropě, ve většině těchto zemí byla homosexualita trestná. Přesto Seidl, Sokolová či Rupp dokládají, že komunistický režim byl v mnoha ohledech k homosexualitě tolerantnější než na první pohled emancipovaný Západ (Sokolová, 2013, Seidl, 2012, Rupp, 2001).

Ačkoli se před druhou světovou válkou stalo Německo jednou ze zemí, kde se rozvíjel výzkum lidské sexuality a homosexuality vůbec (Katz, 1995; Bullough, 1994), perzekuce homosexuálů v Německu pokračovaly i po konci druhé světové války, kdy stále platil § 175 trestního zákona, jenž v podstatě postihoval všechny formy fyzického styku mezi osobami stejného pohlaví.

Fašistická totalitní vláda odsoudila na padesát tisíc homosexualů (Oosterhuis, 1997), od roku 1938 byli v Německu posíláni do koncentračních táborů, kde byli na nejnižší příčce společenské hierarchie. Šikanovali je nejen dozorcí, ale i vězni (Steakley, 1974). Grau dokonce mluví o tzv. homocaustu, jenž měl vyřešit „otázku homosexuálů“. Fašisté je považovali za „ztělesnění morálního úpadku“. Šikanu a otrěsné zacházení dokládá i to, že záměrem fašistů nebylo homosexuály likvidovat, ale „převychovat“ (Miller, 1995). Mnoho z nich bylo v té době vykastrováno nebo se nuceně podrobovali léčbě, která je měla zbavit homosexuality.

Paragraf 175 trestního zákona platil v Německé demokratické republice (NDR) do roku 1967, ve Spolkové republice Německo (SRN) do roku 1969. Zákon byl platný bez souvislosti s nacistickým režimem, což znamenalo, že pokud byli někteří homosexuálové odsouzeni během druhé světové války, museli si odsedět zbytek trestu také ve vězení (Miller, 1995). Až komunistická strana Německé demokratické republiky (NDR) se pokusila zákon zrušit ve spolupráci s lékařem a sexuologem Magnusem Hirsfeldem (spolupracovala s ním již před druhou světovou válkou). Nakonec se podařilo prosadit pouze na méně represivní verzi, protože NDR byla pod vlivem výrazně „antihomosexuálního“ Sovětského svazu. Po nástupu vlády Chruščova NDR veřejně oznámila, že tento paragraf nebude využíván. Homosexuály začala v těchto letech výrazně podporovat nezávislá východoněmecká protestantská církev (1976), první registrované skupiny vznikaly od roku 1982 (Miller, 1995).

Zatímco v Itálii nebyla homosexualita trestná ani v období druhé světové války a Velká Británie od padesátých let všemi kroky směřovala k dekriminálnímu řešení homosexuality (v roce 1967 se to povedlo Anglii a Walesu, v roce 1980 Skotsku), dosud

tolerantní vztah Francie se po druhé světové válce změnil. Vláda tehdy předválečnou homosexuální komunitu označila za jedno z dekadentních společenství, které nacismu pomohlo k moci. Miller uvádí, že francouzská společnost se k homosexuálům začala chovat s předsudky a homosexuálům bylo zakázáno pracovat ve státní správě (Miller, 1995).

Trestnost homosexuality měla v Československu dlouhou tradici. Zákon č. 117/1852, jehož § 129 platil od doby Rakouska-Uherska až do první republiky, trestal zločiny smilstva proti přírodě, což zahrnovalo smilstvo se zvířaty, ale i s osobami téhož pohlaví. V roce 1950 došlo k důležité změně s novým zákonem č. 86/1950 Sb., jenž vešel v platnost 1. 8. 1950. V § 241 byl nově upraven trestný čin pohlavního styku s osobou téhož pohlaví. Zahrnoval styk dvou dospělých osob stejného pohlaví s maximálním trestem odnětí svobody až na jeden rok, styk s osobou mladší osmnácti let nebo styk za úplatu. Za něj odsouzeného čekal trest odnětí svobody až na pět let. Pokud se jedinec nabídl k pohlavnímu styku osobě stejného pohlaví za úplatu, mohl odejít s trestem odnětí svobody v délce šesti měsíců až tři let. Ke změně kvalifikace homosexuálního styku došlo až v roce 1961. Nový § 244 platil od roku 1962 až do roku 1990. Za trestné činy byly již považovány jen pohlavní styk osoby starší 18 let s osobou téhož pohlaví mladší 18 let a homosexuální prostituce nebo pohlavní styk s osobou téhož pohlaví, který vzbudil veřejné pohoršení.

Přístupem komunistického Československa, který by se dal označit jako striktně heteronormativní, byly omezeny veškeré možnosti vytvořit legální komunitu (Sokolová, 2013, Fanel, 2000; Schindler, 2013, Procházka, Janík a Hromada, 2003). Když v roce 1950 vstoupil v platnost nový trestní zákoník, který v paragrafu 241 odsuzoval homosexuální akt bez ohledu na věk zúčastněných, českoslovenští homosexuálové nemohli navázat na předválečnou subkulturu, kterou vytvořili. Proto se homosexuální kontakty smrskly na rychlé návštěvy veřejných toalet a vznikaly pouze veřejnosti utajené komunity (Schindler, 2013: 281).

Sokolová upozorňuje, že tzv. státní moc aplikovaná na všechny občany (nejen na homosexuály) v komunistickém režimu nebyla celistvá, ale bylo to „uskupení různých mocenských diskurzů a aktérů“, kteří svůj vliv aplikovali v různých formách a často velice rozdílně (a někdy i v rozporu s oficiálním stanoviskem státu). Kromě oficiálních zákonů týkajících se trestnosti a medikalizace homosexuality či transsexuality je nutné reflektovat postoje policie, tehdejších médií a literatury a v neposlední řadě i osobní praxe ze

zaměstnání. Přístup státu k homosexualitě ve velké míře záležel na konkrétních a individuálních přístupech a názorech jedinců, kteří určitý druh státní moci vytvářeli (Sokolová, 2013).

K udržování státní moci měly přispět složky Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnost. Restrikce policejního státu pomáhaly omezovat vyjádření lidské individuality, a tím v zásadě udržovat normativní rámec společnosti. Forma aplikované moci Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnosti spočívala hlavně ve výsleších, pravidelných razíích na místech setkávání homosexuálů a nucení poskytovat osobní údaje nejen o sobě, ale i o blízkých osobách. Získávání informací bylo pro státní aparát jedním z nejdůležitějších nástrojů, jak moc udržet a dál ji budovat. Schindler, Sokolová a Fanel dokladují dohled státu existencí seznamů, v nichž policie shromažďovala jména homosexuálů (Sokolová, 2012, Schindler, 2013, Fanel, 2000). Praxe tvoření seznamů nebyla pro československou policii žádnou novinkou, Seidl uvádí, že takové seznamy vznikaly i během první republiky (Seidl, 2012: 156).

Seznamy homosexuálů byly sepisovány nejen v Praze, ale například i v Českých Budějovicích. Policie se na konci šedesátých let dostala k notýsku muže, který v něm měl zapsané kontakty:

„No, to už bylo po šedesátém osmém, zjistili i přezdívky. Protože ten jeden pitomec – oni si ho zavolali, já už nevím kvůli čemu, si ho zavolali na policii na Mariánském a on tam jde a nervózní z toho a on si s sebou vezme zápisníček s telefonními čísly a oni si ho opsali, celý zápisníček, to tam rozsypal na stůl, jak hrabal cigarety, tak rozsypal tu kabelku pánskou, jak se tenkrát nosily, tak mu ho hned sebrali a opsali. Oni se neptali, byli drzí. Dneska přijdou policajti jenom sem, k prášku. Máte povolení k prohlídce? Nemáte. Tak jenom sem, k prahu. Tenkrát? To za váma šli do bytu a nikoho se neptali...“ (Jiří)

Kromě Tomáše se všichni narátoři nějakým způsobem dostali do kontaktu s policií, která je prošetřovala kvůli jejich homosexualitě, a to z rozličných důvodů. Na Slávu někdo zavolal policii na veřejné plovárně, kde měl obtěžovat chlapce („Dědek záviděl.“). Jasně důkazy, že je i jihočeská komunita sledována, dal Jiřímu policista, který si s ním sjednal schůzku u něj v bytě. Opatrně se vyptával na „chalupu“ pražského majitele, kam pravidelně jezdila československá komunita. Chtěl slyšet jména všech, kdo tam jezdí, a na závěr dal Jiřímu doporučení, které hraničilo se zastrašováním:

„No, musíte být opatrní, protože sou všelijaký lidi, který vás můžou napadnout nebo něco udělat... Takovej starostlivej byl, víš! Tak sem mu řek všechny jména, který už tam byly. Ani jedno jméno navíc neslyšel!“

Trestání homosexuality se opíralo o § 241 a později o nový § 244, jenž svou nejasností – obtížně vymežitelný pojem „veřejné pohoršení“ – pomáhal policii trestat „nemorální jednání“ homosexuálů. Nejbohatší zkušenosti s takovým vyšetřováním má Honza, který byl na policii velice často. Nejčastějším důvodem byly jeho milenecké vztahy:

„A to bylo takovýhle: Tak pojd'te, pane Martínek, víte, proč jste tady? No, to nevím, pro kristapána. Tak vy jste támhle a vy jste támhle s tím. Vzpomínáte, znáte ho? No, to já nevím, jestli se jmenuje takhle, ja vím třeba, že se jmenuje Honza.“ (Honza)

Během těchto vyšetřování narátorům hodně pomáhala strategie používání přezdivek v homosexuální komunitě, kdy se buď mohli nepravdivě vymluvit, že znají pouze „jeho“ přezdívku, nebo ji doopravdy neznali. Téma přezdivek reflektuji v samostatné kapitole.

Stát svou moc nad životy československých homosexuálů aplikoval dvojitým způsobem. Za prvé oficiálním ve smyslu trestu odnětí svobody, za druhé využíval strachu z veřejně „neviditelného“ vydírání, vyšetřování a vyslýchání k tomu, aby rozšířil své informace. Tyto informace pak používal kdykoli, kdy mu to přišlo vhod (Sokolová, 2012; Schindler, 2013). Schindler poukazuje na případ politického zlikvidování ministra spravedlnosti (1948–1950) a národní obrany (1950–1956) Alexeje Čepičky, který byl zetěm Klementa Gottwalda. Po smrti prezidenta byl Alexej Čepička zbaven vysokých funkcí a zároveň na něj byl nasazen homosexuální agent „provokatér“. Přistižení Čepičky s údajným homosexuálem způsobilo, že byl tehdy už bývalý ministr zbaven všech ostatních funkcí a donucen odejít do penze (Schindler, 2013: 283–284). Odlišná sexuální orientace než heterosexualita většinou policii k zahájení vyšetřování nestačila. Sokolová i Schindler se shodují, že homosexualita byla druhotným důvodem, ale pokud byla potřeba, využily ji státní orgány k vydírání a získávání dalších informací (Sokolová, 2013: 12; Schindler, 2013: 285). Což dokazuje i případ narátora Honzy, jenž byl sice nejčastěji předvoláván kvůli homosexuálním vztahům, nebyl to však jediný důvod, proč se o něj tajná policie tak dlouho zajímala. Jeho pravidelné cesty po Evropě (pracoval jako řidič autobusu) musela být dalším silnou motivací k neustálému sledování a prošetřování. Nakonec Honza skončil u soudu kvůli pašování věcí ze Západu. Porušování zákona sexuální orientací však nebylo jediným faktorem, který ovlivnil vydíratelnost homosexuálů:

„V podstatě stačil strach z toho, že je stát mohl zkompromitovat před rodinou, známými či před veřejností. Homosexuálové v této situaci mají v porovnání s heterosexuálními občany jedno zranitelné místo navíc a případně mohli být lehčeji disciplinováni.“ (Schindler, 2013: 285).

Stereotypní obraz neheterosexuálních jedinců utlačovaných státní mocí však zcela podřívá zkušenost Slávy. Poukazuje na to, že vydírání praktikovali vůči neheterosexuálům i samotní neheterosexuálové. Případy vydírání umožněné novým zněním zákona z roku 1961 reflektuje i Brzek ve své knize *Třetí pohlaví?* (Brzek, Pondělíčková–Mašlíková, 1992). Slávu vydíral jeho vlastní partner:

„No ale mě to znechutil hlavně tím, že prostě mě začal vydírat, že jakmile nepudu do Budějce, tak že to ohlásí na školským úřadě. Že s nim spim. Že jsem prostě homosexuální a že to se neslučuje s kantořinou.“ (Sláva)

Jednou z činností tehdejší policie bylo sestavování kartoték. Předcházely mu výslechy, odebírání otisků prstů a fografování „podezřelého“. Jednou ze záminek výslechů byla vražda třicetiletého gaye z Jižního Města na začátku osmdesátých let, kvůli které byla předvedena v podstatě celá pražská homosexuální komunita. Výslechy se však prováděly až do roku 1989 (Fanel, 2000, Procházka, 1997, Sokolová, 2012). I Honza byl vyšetřován kvůli vraždě staršího homosexuála v Brně, protože se u mrtvého našla jeho vizitka. Shodou okolností se v době vraždy nacházel na brněnském nádraží s Jiřím, jeli za přáteli do Košic. Honza musel sehnat několik svědků, kteří potvrdili, že nevystoupil z vlaku.

Během osmdesátých let získávala Státní bezpečnost informace i jiným způsobem než osobními výslechy. Policie využívala schůzek homosexuální komunity v pražských podnicích a systematicky pořádala razie. V praxi však šlo spíše jen o návštěvy, jež měly doplnit seznamy o nová jména. Pamětníci Schindlera upozorňují na zajímavý fakt, že dané podniky spolupracovaly se Státní bezpečností. Vyhazovač T-Clubu měl spolupracovat se Státní bezpečností, stejně jako barman U Petra Voka. Jiří, Honza a Marek tyto návštěvy reflektovali, vnímali je však jen jako nutné plnění policejních povinností:

„...no ale pravidelně vždycky přišli policajti. Dva. A Lady Pičvork, v černejch šatičkách, bílou zástěrku, blond'atou paruku, čelenku krajkovou, dlouhej kouř, že jo, a přišli policajti a: Je tu pan vedoucí? Ten kouřil dál, nepromluvil na ně slovo, ale taky ty policajti věděli prd, že to není ženská, že to je chlap. Oni zalezli do kuchyně, tam dostali

nažrat, nachlastat, byli tam hodinu, za hodinu odešli a byla provedená kontrola a hotovo. Vyřízeno.“ (Honza)

Marek laxní postoj policie k těmto klubům a barům vysvětluje tak, že zde měla daleko lepší přehled, co se děje. Děni v soukromých bytech neměla tolik pod kontrolou: „Byly trpěný právě, že věděli, že maj dva (kluby), a nemuseli hledat, kde maj ten třetí schovanej, protože jinak se jim začali scházet v bytech.“

Státní bezpečnost noční podniky sice využívala k tvorbě seznamů homosexuálů, ale Schindler jejich počínání popisuje takto:

„Bezpečnostní orgány měly zájem se dozvědět, kdo je homosexuál. Nechtěly nutně dotyčné osoby kvůli jejich sexuální orientaci doopravdy postihovat, ale informace tohoto druhu vyhledávaly, aby je ve vhodném okamžiku mohly zneužít.“ (Schindler, 2013: 339).

Jinou zkušenost s vyšetřováním a spoluprací pražských podniků zmiňuje Fanel. Činnost „tajného“ policisty ve službě popisuje takto:

„Rozložil aktovku s papíry na podlahu před šatnou a bez obav, že jej slyší ještě někdo další, se rázně otázal portýra: ‚Tak koho tu dneska máme?‘ A tázaný začal hned vyjmenovávat.“ (Fanel, 2000: 451)

Zatímco policejní razie v Československu probíhaly naprosto klidně, v USA padesátých a šedesátých let měly takové kontroly daleko brutálnější podobu. Obzvláště v padesátých letech, kdy byla americká společnost masírována negativním postojem k homosexuálům vládou a médii²⁸. FBI shromažďovala informace o gay barech, hledala informace v novinových článcích o homosexuální subkultuře a využila evidence lokálních policejních stanic, které někdy zatkly osobu, jež svými činy porušovala společenskou morálku. Rupp zmiňuje, že v roce 1953 bylo během jedné policejní akce zatčeno ve městě New Orleans šedesát tři žen (Rupp, 2001: 146). První gay hnutí označované jako „homofilní“ vzniklo v USA už v roce 1950 v rámci působení tzv. Mattachinské společnosti, která chtěla změnit chápání homosexuálů jako nemocných (homosexuálové se od normativní společnosti liší jen svou orientací). V roce 1955 vznikla v San Francisku první lesbická skupina Dcery Billitisu. I tyto organizace byly pod kontrolou FBI. Radikalizace gay hnutí v šedesátých letech (inspirovaná úspěšným bojem za práva

²⁸ Miller uvádí, že v období tzv. mccarthismu se stali terčem homosexuálové ve státní správě a v armádě. Vláda pod vedením tehdejšího senátora Wherryho v podstatě nerozlišovala mezi homosexuály a komunisty, prezentovala je jako pro americkou společnost stejně nebezpečné skupiny. Homosexuálové byli podle Američanů snadným cílem vydírání, a tak se mohli stát ideálními adepty pro špionáž. Nejdříve se mluvilo o seznamech homosexuálů z Hitlerova Německa, pak padlo podezření na sovětské Rusko, kde se měl po roce 1945 do Stalinových rukou dostat seznam homosexuálů vhodných ke špionáži (Miller, 1995: 255).

Afroameričanů) během vlády prezidenta J. F. Kennedyho a dekriminizaci homosexuality v několika státech však podle Millera nebyly hlavními hybnými silami úmírnění diskriminace homosexuálů. Největší dopady měly policejní razie v barech a klubech. Nejslavnější případ zásahu policie se odehrál 17. června 1969 v newyorském hotelu Stonewall. Tato akce je považována za mezník v boji za práva homosexuálů (Miller, 1995). Několikatýdenní demonstrace poté nastartovaly tzv. gay revoluci, která se v sedmdesátých letech rozšířila i do Evropy.

Zatýkání a vyšetřování homosexuality se v USA týkalo nejen mužů, ale i žen (kvůli početnější a viditelnější subkultuře homosexuálů). V komunistickém Československu Sokolová uvádí, že policii většinou zajímali jen muži, což dokazují i svazky Státní bezpečnosti (Sokolová, 2012).

Ačkoliv genderové uspořádání socialismu hrálo podle Vodochodského druhotnou roli (Vodochodský, 2007), Havelková poukazuje na změnu rolí mužů a žen danou posuny ve veřejné a soukromé sféře. Nulový občanský život a ztráta profesní prestiže za socialismu způsobily, že se muži a ženy více uchýlovali do soukromé sféry, kde mohli žít takřka bez diktátu státní ideologie. Lidé při znárodnění přišli o majetky, možnost podnikání i šanci profesně růst a často se stávali terčem politického vydírání (Havelková, 1993). Ztratili zdroj vlastní dominance, proto jsou popisováni jako slabí, zlomení a nepraktičtí (Wagnerová, 1995). Wagnerová vykresluje i obraz funkcionáře, který podle ní nemohl být zdrojem jakékoli autority, popisuje ho jako „slabého otce“. Přístup k muži, který spolupracuje s politickou mocí, dosvědčuje i zážitek Honzy během jednoho z policejních vyšetřování. Byl tehdy dotazován, kdo ho nejčastěji vyšetřoval. Kromě toho, dokládá i fakt, že na takové moci se podíleli hlavně muži, což je stále udržuje v hierarchii hegemonního mužství (Connell, 1995).

„Chlapi, určitě. Dokonce s jedním policajtem, když jsem mluvil ostřeje, otevřeněje, tak on vždycky zčervenal. Pak jsme si potykali a do dneška se známe, zdravíme. To už je let. A bylo mu to osudným, policajtovi... Pak byl na výslechu on (smích).“ (Honza)

Tato výpověď poukazuje na velký význam pozicionality, která se může v kontextu situace i v patriarchální společnosti měnit. Heteronormativita, která vytváří zásadní binaritu mezi heterosexuální a homosexuální, se v rámci žitého kontextu zdá poměrně nereálná (jak se ještě několikrát můžeme ze zkušeností narátorů přesvědčit). Honza využil absence autority, viditelné přítomnosti studu a aplikovanou moc obrátil proti policistovi.

Dalším paradoxem, který neguje obraz homosexuálního muže jako pouhé oběti politické moci, je zkušenost Slávy, který byl svým partnerem vydírán. Vyhrožoval, že prozradí jeho sexualitu, což by pro Slávu znamenalo ztrátu zaměstnání učitele. Je tedy zřejmé, že politická moc nebyla užívána jen v rámci dominantní skupiny mužů k mužům, kteří byli v mužské společnosti na nejnižších společenských pozicích. Byla využívána i mezi muži, kteří byli na první pohled na stejné příčce společenského žebříčku.

Přehlížení neheterosexuálních žen vysvětluje Rupp, jenž vznik „sexuálního systému“ odlišné ženské (pasivní) a mužské (aktivní) sexuality datuje do 19. století. Neviditelnost ženské sexuality vždy nahrávala tzv. romantickým přátelstvím mezi ženami. Nebyly tudíž společností obviňovány z homosexuality (Rupp, 2001). Mužská sexualita se však stala v 19. století předmětem vědeckého bádání, které ji začalo vnímat jako zjevnou součást lidské identity. Ve chvíli, kdy nezapadá do heteronormativního rámce, je nazývána deviantní a je třeba ji trestat (Katz, 1990).

Fenomén romantického přátelství mezi ženami zmiňovali všichni narátoři. Většina tak vysvětlovala neviditelnost lesbických identit během komunismu. („Když se dvě ženský na ulici drží za ruce, jsou to přece kamarádky.“) Zároveň ji chápala jako výhodu, protože tyto ženy mohly alespoň částečně projevovat svoje emoce i veřejně. Zajímavá byla reakce Slávy, který na otázku, jak ho ovlivnily tehdejší společenský diskurz a přístup státní moci, zmínil právě projevování citů na veřejnosti, které bylo v té době zvláště pro homosexuální muže nebezpečné: „Maximálně jsem se musel zdržovat, protože jsem třeba měl chuť někoho vzít kolem krku nebo mu třeba dát pusu, anebo prostě ho pohladit nebo takhle. Takže dřív v tomhle tom, v tom projevu, něžným.“

5.3 Topografie kontaktních míst v Českých Budějovicích

Všech pět narátorů spojuje fakt, že vyrůstali na vesnici. Všichni se shodují, že jim přestěhování do větších měst usnadnilo život, přesněji anonymitu, ve které se mohli ztratit a současně najít jedince či komunity se stejnou životní zkušeností. Výpověď Tomáše zároveň naráží na pevně udržovaný heteronormativní a genderový řád.

„Tak jsem to přijmul no, ale jako to, že jsem byl mimo vesnici, to je třeba si uvědomit, kdybych byl na té vesnici, tak je to daleko všechno horší, komplikovaný a tak dál. Že jsem se podíval do určitých těch vzdělaných míst, taky v těch městech, jako je Praha, Budějovice, zase to nejsou malinká města a mají svoje ty komunity, jo. Tak tohle všechno má ohromnej význam. Tohle jsem si uvědomoval čím dál víc.“ (Tomáš)

Giddens vysvětluje, že anonymita města dává prostor jedincům, kteří jsou společností označeni jako deviantní (Giddens, 1999). Narátoři však ani České Budějovice nevnímali jako velké město, které by neheterosexuálním jedincům mohlo nabídnout prostor pro společenský kontakt lidí se stejnými zájmy. Proto odjížděli často do Prahy, která jim anonymitu zajistila, stejně jako společenské dění homosexuálních komunit v barech, kavárnách a vinárnách. Neheterosexuální touha po společenském kontaktu či sexu tak dělala i z Českých Budějovic prostor, kde se z původně „neviditelné menšiny“ stala menšina viditelná pro ty, kteří vidět chtěli. Podle obyvatel jihočeské metropole se muži scházeli hlavně v městském parku Na Sadech. Částečná viditelnost těchto mužů vyvolala i vřelý zájem místní kriminální policie, o kterém pojednávám dále.

Atmosféru města pro neheterosexuální jedince nastínil Honza: „Tady v Budějicích to bylo hodně utažené. Za prvé se lidi báli, tedy jsme se báli. A za druhé tu nebylo tolik možností. Spíš žádná možnost.“

I v Českých Budějovicích fungovaly holandy. Narátoři zmiňují hlavně nádraží, toalety v městském partu Na Sadech a samotný park, který lemuje centrum města. Tento park podle výpovědí narátorů měl a stále má podobnou funkci jako korzo na Václavském náměstí. Jiří tuto skutečnost potvrzuje: „No, v parku, že jo. Tam se brousilo, že jo, takhle na procházku, že jo, no a tam se to balilo, no. No, Budějovice byly malé, tady bylo málo lidí.“ K seznamování místním homosexuálním mužům sloužily všechny veřejné prostory, které jmenuje i Schindler (2013). Zvláště plovárny a sauny (na plovárně se potkal Marek se svým životním partnerem).

Jiří odhaduje, že v Českých Budějovicích mohlo být okolo padesáti aktivně žijících homosexuálních mužů, se kterými se potkával, poznával je, případně se s nimi míjel. Na rozdíl od Prahy neměly České Budějovice žádný bar, jako byl např. ten U Petra Voka. Narátoři se scházeli v Hotelu Slunce, který byl na náměstí, tam ale chodili i heterosexuálové. Nedostatek veřejných míst, kde by se narátoři mohli scházet, řešily rodinné společnosti. Kromě kavárny U Tety Berty narátoři vzpomínají na společnost kolem tanečnicků Jihočeského divadla Jindry a Oldy, kteří jsou pro místní homosexuální komunitu symbolem lásky a věrnosti, protože spolu žili padesát let. Podle Fanelova rozdělení rodinných společností byla skupina okolo tanečnicků spíše kulturním salonem, protože se v ní scházeli nejen homosexuální muži, ale i heterosexuálové obou pohlaví. Jiří tuto společnost popisuje jako více „kulturní“. Po návštěvě v bytě se poté šlo okolo šesté rovnou do divadla, proto není divu, že taková společnost spojovala muže a ženy, kteří měli zájem o divadlo a kulturu obecně. V salonu se potkávali jihočeští intelektuálové. Jindru s Oldou

chodila navštěvovat dokonce i Slávova žena. Povědomí určité komunity a s ním spojený pocit sounáležitosti a přátelství potvrzuje i fakt, že se Marek se o baletní pár staral až do jejich smrti.

5.3.1 Kavárna U Tety Berty

Vzorek narátorů a jejich dlouhotrvající vztahy mi v mé diplomové práci poskytly jedinečný pohled na chod jedné z rodinných společností, která vznikala přes dvacet let u Jiřího, jednoho z narátorů. Biografické rozhovory mi pomohly najít důvody vzniku „rodinných společností“ a odkrýt základní předpoklady k tomu, aby taková rodinná společnost mohla vůbec vzniknout a vytvořit si vlastní pravidla.

Podle Fanela právní reforma trestního zákona z roku 1961 uvolnila atmosféru mezi homosexuály alespoň do té míry, že umožnila rozvoj jejich společenského života. Autor hovoří o jakémisi vytříbení společenského života gayů v sedmdesátých letech (Fanel, 2000: 441). Zkušenost narátora Jiřího dokládá, že různá společenství existovala již mnohem dříve. Jiří svou slavnou společnost, které se říkalo kavárna U Tety Berty nebo také Ledová chýše, datuje od roku 1962, tedy od doby, kdy přišel z vojenské služby do Českých Budějovic. Narátoři používají obě pojmenování. Kavárna vznikla hlavně proto, že se u Jiřího pořádaly sešlosti u kávy, které naplňovaly komunikační potřeby účastníků:

„To byly spíš takový kávový dýchánky, že se u toho probraly drby, poslouchala hudba a takový, no.“

Přestože se v diplomové práci zabývám pouze touto společností, neznamená to, že v Českých Budějovicích fungovala jen jedna. Rodinné společnosti tvořil obvykle úzký okruh lidí, hlavně přátel či známých, které spojovala neheterosexuální identita. Vznikaly hlavně v soukromé sféře, aby nepoutaly veřejný zájem. Cíleným scházením v soukromí však fixovali svou neviditelnost nejen před státním aparátem, ale i těmi, kdo by se třeba rádi připojili.

Fakt, že se o uzavřených společnostech během komunistického režimu nemluvílo, a tudíž jsou informace o nich jen kusé a útržkovité, dokládají i narátoři. Marek, Jiří a Honza připouštějí, že bytů, kde se českobudějovičtí homosexuálové scházeli, muselo být více. Marek dokonce připouští, že v Českých Budějovicích určitě existovaly rodinné společnosti, o kterých dodnes neví. Přestože už díky paragrafu 244 nebyl trestný sexuální kontakt se stejným pohlavím, homosexualita byla stále vnímána jako nežádoucí. Proto nebyly podporovány ani jakákoli organizace homosexuálů. Zatímco jiné státy západní Evropy měly po dekriminizaci homosexuality možnost vytvářet gay subkultury,

československým homosexuálům to socialistický režim nedovolil (Schindler, 2013; Miller, 1995; Fanel, 2000; Seidl, 2012). O rodinné společnosti bylo nutné se nejdříve dozvědět a poté dostat pozvání od někoho, kdo ji navštěvoval.

Nejmladší narátor Marek vzpomíná, jak se jako teenager poprvé setkal s rodinnou společností v Brně. Do té doby věděl jen o obecně známých místech, kde zažít sex (holandy). Představa, že se někde scházejí homosexuálové nejen kvůli sexuálnímu kontaktu, pro něj byla zpočátku nepochopitelná:

„To mi nebylo ještě osmnáct let a jel jsem vlastně ze školy domu k rodičům a zastavil jsem se tam v Brně na nádraží a tam jsem se samozřejmě s nějakým chlapcem zapovídal u mušle a ten řekl: ‚Pojď, přespíš u nás, jo.‘ Při té příležitosti jsme došli až na filozofická témata, protože tam já jsem poprvé viděl, že on mě přivedl do party, no party, prostě do bytu, kde těch lidí bylo víc. Já jsem vždycky viděl jen jednoho. Jednoho na pět minut a ahoj a to je všechno. Tak mě taky vyhovovalo ahoj. Dobře, ale tam jsem viděl. Říkám, co oni dělají? To tady spolu žijete? On povídá: ‚Ne, ty dva žijou spolu a já s nima nežiju a s tím spát nesmíš, s tím nespi.‘ “ (Marek)

Byty, ve kterých se scházely rodinné společnosti, byly v menších městech jedinou možnou formou určité organizovanosti a budování homosexuální komunity, jež měla uvolněnější atmosféru. Existence rodinných společností v maloměstech autoři většinou vysvětlují tak, že nahrazovaly chybějící kavárny, kluby a restaurace (Stehlíková, Procházka, Hromada, 1995; Schindler, 2013). Což dokládá i odpověď Slávy na otázku, kde se mohli v Českých Budějovicích scházet:

„V bytech, já už jsem vám to říkal, jinak ne. Jinak nebylo kde... No, maximálně šli na pivo do hospody, ale rozumíte, to bylo takový, jako když jdou chlapi z práce na pivo. Tam nebylo žádný přeskočení jiskry a takovýhle voloviny, prostě nic. Protože, rozumíte, tam to nešlo. Jako si šáhli nebo se vzali kolem krku, to neexistovalo. V ten moment je vypískali, vím já.“ (Sláva)

Kavárna U Tety Berty fungovala od začátku šedesátých let, kdy se narátor Jiří přestěhoval do ledového podnájmu (bytu se říkalo Ledová chýše) v Resselově ulici v centru Českých Budějovic, protože dostatek prostoru je samozřejmě jedním z předpokladů vytvoření společnosti, která má být utajena veřejnosti (Fanel, 2000, Schindler, 2013). Je však nutné dodat, že společenství okolo Tety Berty nebylo spjato pouze s jedním prostorem. Klíčové pro rodinnou společnost bylo to, že byla tvořena tím, kdo ji hostil, většinou majitelem bytu či podnájmu. Postava hostitele byla rozhodující autoritou, do značné míry charakterizující dané uskupení. Když se proto narátor Jiří odstěhoval po

patnácti letech na Pražské sídliště (o několik ulic dál), přátelé ho navštěvovali tam. Žil zde několik let a byl stále velmi blízko centru. Na začátku osmdesátých let se přestěhoval na sídliště na okraji Českých Budějovic. Narátoři včetně Jiřího si nevzpomněli přesně, do kdy rodinná společnost fungovala, odhadovali to na konec osmdesátých let. V roce 1990 se zapojili do vznikající organizace Jihočeská lambda.

Jiří ve svém bytě v Resslerově ulici pravidelně hostil okruh osmi homosexuálních přátel: „My jsme byli nějakých osm kamarádů, tak na střídačku, ne všichni najednou, ale někdy se to tam sešlo taky všechno najednou. Tak jsme se tam slezli.“

Schůzky rodinných společností byly jednou z mála možností setkávání homosexuálů v menších městech. Zde se vytvářely přátelské vztahy nebo se hledali partneři. Fanel je popisuje jako „víkendové večírky“, Schindler pravidelnost i početnost takových přátelských setkávání vnímá jako individuální (Fanel, 2000; Schindler, 2013).

Vzpomínky narátorů na počet účastníků setkání se liší, což může být způsobené i tím, že je každý z nich navštěvoval v jiném období. Zatímco Jiří alias Teta Berta mluví o návštěvách zhruba osmi lidí, Sláva popisuje kavárnu U Tety Berty grandiózněji – jako „průchozí dům“. Slávovy pocity byly nejspíš dány tím, že byl Jiřího byt otevřený v podstatě denně, kromě víkendů, kdy Jiří odjížděl za rodiči.

Množství rozhovorů dokázalo také odkrýt důvody konce komunity Tety Berty a zmapovat je. Na dotazy ohledně oficiálního zániku „kavárny“ jsem nikdy nedostala přímou odpověď, což je naprosto pochopitelné. Narátoři tyto změny neregistrovali, překryly je jiné události v jejich životě. Nicméně výpovědi poukázaly na několik faktorů, které způsobily rozpad rodinného společenství. Ve výpovědích se narátoři hodně rozcházejí. Zatímco Jiří vidí jako jednu z prvotních příčin svůj přesun z centra na samý okraj Českých Budějovic (Vltavské sídliště), Sláva nikoli. Rodinné společenství totiž začal navštěvovat až na Vltavském sídlišti a jeho chod popisoval jako velkolepý. Změnu z excentrického člověka milujícího zábavu na „morouse“ Honza vysvětluje takto:

„No jo, on byl známej všude. Oni tě lidi otráví, když jich máš hodně kolem sebe, a to on měl, tak se pak stáhneš. Možná aby si zklidnil ten svůj život osobní. Už byl vyblbnutej z mládí.“

Jiřího zapšklost byla jediný důvod, na kterém se ostatní narátoři shodli. Příčinou však byl i fakt, že muži ve společenství stárli, měnili se jim priority a našli si životní partnery, se kterými chtěli trávit co nejvíce času. I Jiří, majitel bytu, si ke konci

osmdesátých let našel o dvacet let mladšího partnera, který se k němu nastěhoval. Žijí spolu dodnes.

Během rozhovoru s Honzou jsem však narazila ještě na jeden subjektivní pohled na konec tohoto rodinného společenství. Patnáct let jezdila tato parta přátel na chalupu do jedné jihočeské vesnice, většinou jednou týdně. Konaly se večírky a zároveň se pražskému majiteli, který byl také homosexuál, pomáhalo s údržbou chalupy. Když se jednou ztratilo červené víno, většina se usnesla, že je ukradl Honza, protože podle nich potřeboval peníze. Vztahy ochladly, Jiří dokonce poznamenal, že ho všichni dlouhá léta nesnášeli. I narátor Jiří se na tento konflikt během druhého rozhovoru rozpomněl (místo ukradeného vína mluvil o ukradených penězích) a identifikoval ho jako důvod „rozhašení celé party“: „No už se nechodilo domů, nanejvýš tak někde v kavárně, že jo, v hospodě, nebo když jsme se potkali, ale prostě už to všechno šlo do háje.“

5.3.2 Komunita, kterou spojuje stigma

Kromě každodenních dýchánek, kdy se pila hlavně káva a poslouchaly opery, se v bytě v Resslerově ulici konaly i silvestry. Podle výpovědí narátorů si uzavřená společnost mužů, která se v podstatě denně setkávala, vytvářela vlastní svět. Mezi ledovými zdmi podnájmu mohla zapomenout na politický režim, jenž v neheterosexuálních jedincích vyvolával pocity studu. Neviditelný tlak režimu, podněcující strach nenormativní sexuální menšiny z otevřeného žití, dokládá i Marek. Každodenní návštěvy Tety Berty popisuje jako „takový myšlenkový pohodlí a možnost přestat hrát dvojí život“.

Během rozhovorů se ukázalo, že většina narátorů chápe společenství u Tety Berty jako komunitu. Podle Ruppů vznikaly první americké homosexuálních komunity a subkultury již na začátku 20. století. Spojuje je spojuje s místy, kde se homosexuálové scházeli. Zároveň však komunity chápe jako hledání něčeho víc, než je jen sexuální partner (Rupp, 2001: 113).

Marek v jedné z výpovědí používá slovo „rodina“. V jeho chápání však nemá s biologicky svázanými mezilidskými vztahy co do činění. „Rodina“ funguje jako společnost, v níž mohou její členové žít svou reálnou identitu, svěřit se s každodenní praxí homosexuála:

„Pro mnohý to byla vysloveně ta jejich rodina. To byla ta rodina, protože jinou neměli. V rodině ve vlastní, jestli to byl manžel nebo jestli ještě bydlel třeba u rodičů, tak tohleto říct nikdy nemohl, ale tam si přišel popovídat, s kým chodil, jestli se mu líbí ten a ten kluk a v práci máme takovýho a tohleto. Prostě, vypovídat se z toho, být chvíli svůj,

nemuset to hrát ten druhý život, prostě tam jakoby si to odehrát, aby se to vyrovnalo zase. Ty tlaky, aby se vyrovnaly.“ (Marek)

Marek oceňuje na komunitě hlavně přátelství a její rozvíjení chápe jako společné trávení času. Sláva vzpomíná na komunitu homosexuálů jako na společnost lidí, které pojila loajalita daná jejich nenormativními sexuálními identitami. Právě stigma založené na sociální identitě homosexuála v komunistickém režimu a nutnost jeho utajení drželo komunitu pohromadě:

“To fanatistický bylo, že ty lidi držely obrovsky při sobě. To, co dneska není. Ale jenom proto, že potřebovali konspirovat. Byla řada lidí, který to potřebovali utajit. Nemohli

s tím na veřejnost. Něco jinýho bylo třeba v divadle, kde se všichni znali a všechno o sobě věděli. Ale to zůstávalo v té komunitě, dál to nešlo. Ale něco jinýho je, když on je v některý službě nebo já nevím co, v nějakým postu, kde by mu to vadilo. Tak se to muselo utajit...

A to je to, co sdružovalo, co je drželo pohromadě. A když měl nějaký problém, tak oni se mu snažili pomoci, třeba, rozumíte mi?“ (Sláva)

Goffman homosexuály kategorizuje jako tzv. zdiskreditovatelné, protože jejich stigma není na první pohled vidět. Na rozdíl od diskreditovaných, jejichž stigma je viditelné, se zdiskreditovatelní mohou rozhodnout, jestli své stigma vyjeví, nebo schovají. Jedinci, kteří jsou nuceni nebo dobrovolně odkryjí své stigma, jsou následně společností označováni jako deviantní (Goffman, 1995). Jedinci, kteří mají stigma, procházejí dvěma fázemi pojetí sebe samých. První fáze socializace znamená, že si jedinec osvojuje názory společnosti na různá stigmata, v druhé začíná poznávat, že sám stigma má.

V režimu, který uznává jedině heterosexuální identity, se samozřejmě nebylo třeba ptát, jestli svou sexuální identitu tajit.

Goffman vysvětluje komunitu jako seskupení osob s konkrétním stigmatem i důvody potřeb kontaktu stigmatizovaných. Podle něj existují dvě skupiny soucítících. První jsou sami stigmatizovaní. Dokládá to příkladem: Jedinci, kteří spadají do určité stigmatické kategorie, se často nevyhnou pojmenovávání stigmatizovaných slovem „skupina“ nebo jejím ekvivalentem, např. „my“ nebo „našinci“. Takové pojmy používala většina mých narátorů, což svědčí o jejich reflexi kolektivní identity, jejíž základní stavební kámen tvořilo právě stigma. Druhou skupinu tvoří často rodina či přátelé a známí, kteří jsou se stigmatem obeznámeni a se stigmatizovanými soucítí.

Označení společnosti homosexuálů jako „našinců“ používá hlavně Marek, jenž má silného aktivistického ducha. Označení „my“ používal narátor Jiří, který popisoval vztahy v komunitě Tety Berty tak, aby dokázal, že nebyly hierarchizované:

„Ne, ne. Pokud by se nějaký takovej vyskytnul, tak jsme mu dali najevo, že o něj nestojíme, a on přestal chodit a bylo to.“

Možnost zdiskreditování homosexuála drží neheterosexuální společnost, která spadá do stejné kategorie stigmat, pospolu. Klíčovým vztahem stigmatizovaného je vztah k neformálnímu společenství a formálním organizacím jeho kategorie (Goffman, 1995).

Speciálně na tehdy třicetiletého Marka mělo rodinné společenství u narátora Jiřího inspirativní vliv. Rozvinulo jeho organizační talent a smysl proaktivní životní styl, protože se mu líbila myšlenka komunity, kterou mimo jiné chápe jako kontakt lidí se stejnou sexuální orientací:

„Intelektuální nebo i neintelektuální skupiny lidí, který se někde scházeli, pravidelněji, vlastně se znali, mnohdy teda jenom přezdívkami, ale znali se nebo znají se dodneška a navazovali ještě jiné vztahy, třeba jeli na výlet.(...) To mě vždycky lákalo mít něco, tuhleto partu, která vlastně byla jenom taková vždycky na chvílku, se vždycky potkávali různě (ehm) v nějakým omezeným okruhu, tak jsem říkal, vždyť by to bylo hezký, kdyby měli svoje, kde by se mohli scházet, a jestli to jednou bude, tak budu předseda.“ (Marek)

Marek využil příležitosti a v roce 1990 se stal předsedou *Jihočeské lambdy*. Aktivismus je jedním ze způsobů, jak si vydobýt ve společnosti svou kolektivní identitu. K vytvoření komunity a následnému prosazování práv určité skupiny je nutná existence kolektivní identity a zároveň aktivita a schopnost formulovat své požadavky, stát se aktivními subjekty (Habermas, 2001; Baršová, 2002).

Přestože by se mohlo zdát, že komunistický režim represemi zcela zahnal myšlenky na aktivistická hnutí a emancipaci, Seidl uvádí, že se takové myšlenky – lépe řečeno zájem o ně – objevovaly v pražském homosexuálním společenství. Aktivistická scéna byla na konci osmdesátých let provázána sexuologickými kruhy, které měly nejvýraznější vliv na zlepšování tehdejší situace homosexuálů (Seidl, 2012: 331). První psychologické skupiny pro gaye a lesby vznikly při Sexuologickém ústavu v Praze (1988). I rychlé založení homosexuální organizace *Lambda Praha* dává tušit, že kolektivní identita tvořená v československé homosexuální komunitě opravdu existovala, stejně jako aktivistické záměry. Jihočeská lambda se od svých počátků aktivně zapojovala do boje za

homosexuální práva v hlavním městě. Myšlenky na společenskou emancipaci však hranice Prahy nikdy výrazně nepřekročily.

5.3.3 Hledání identity v rodinné společnosti

Informační embargo a absence písemné historie týkající se homosexuálního života odkazovala homosexuály k pouze ústnímu předávání informací a zkušeností (Schindler, 2013). I to byla jedna z důležitých funkcí rodinné společnosti. Ačkoli narátor Jiří nejprve uvedl, že do kavárny U Tety Berty chodili většinou stejně staří muži, během druhého rozhovoru si postěžoval, že si občas připadal jako „psychologická poradna“. Návštěvy mladších mužů, o kterých říká, že je „odchoval“, se často týkaly rad, jak žít jako homosexuál, nejčastějším tématem otázek byl coming-out.

„A to bylo v podstatě furt to samý, takový ty problémy doma a takovýdle, no. Mám to říct, nemám to říct a todleto. Podle mejch zkušeností to většinou bejvalo – neříkej jim radši nic, nepřidělávej jim starosti. Protože většinou se ty vztahy v tý rodině zhoršily, když se to ty rodiče dozvěděli. Některý kluci měli takový tendence se svěřovat mamince nebo někomu a nakonec, když se to dozvěděl táta, tak z toho bylo zle akorát, protože tátové vyskakovali jako čert ze škatulky a vztahy se zhoršily.“ (Jiří)

Mladší muži se podle teorie Goffmana chodili radit a svěřovat se svým trápením starším mužům, protože měli stejné stigma. Zkušenosti je naučily strategii, jak se stigmatem v praxi nakládat. Do skupiny stejně stigmatizovaných se mladší muži uchýlovali také kvůli morální podpoře a pocitu útěchy. Chtěli se cítit mezi svými, uvolnění a přijímaní jako kterýkoli jiný člověk (Goffman, 1995: 30). Na zkušenosti a názory se starších mužů kdysi ptal i Marek, který se dostal do jednoho z pražských bytů, tedy další rodinné společnosti:

„Dali jsme kafe, oni vyprávěli, přesně, jako se vyptáváte vy, tak já jsem se vyptával jich, jak to dělali, co studovali, co ve škole, co rodiče. Jak je to možný. To bylo ještě v době, kdy ještě všechno fungovalo postaru. Ještě před revolucí, takže „né, že to budeš někde říkat“. (Marek)

Marek hledal hlavně odpověď, kdo vlastně je. Zároveň dostával rady, jaké životní strategie může jako homosexuální muž v komunistickém Československu používat, aby žil podle svého. Taková touha však znamenala žít v subverzi.

Znovuobjevování vlastní identity v komunistickém Československu s jasným právním a společenským postojem vůči homosexualitě, nebylo překvapivě pro většinu narátorů tak obtížné, jak by se mohlo zdát. Naprostá absence osvětových materiálů kvůli informační

cenzuře dotvářela a tabuizovala stud v rámci jiné sexuality než heterosexuální (Warner, 1999) . Stejně tak chyběly i viditelné homosexuální komunity, které by jedince mohly oficiálně informovat či inspirovat.

Narátoři v dětství pocit jinakosti zaznamenali, většinou však jako intuici či prvotní pocity fyzické přitažlivosti chlapců. Dětství homosexuálů je podle autorek Bayley a Zucker mnohdy charakterizováno genderově atypickými zájmy i chováním. Časté jsou například hry s děvčaty, na domácnost, vyhýbání se sportu. Tito chlapci se podle autorek během dospívání a socializace stávají terčem útoků okolí, jelikož se jejich chování vymyká tradiční, tedy mužské genderové roli (Bayley, Zucker, 1995).

Přestože se v Jiřího výpovědi objevilo oblíbené šití šatiček a Marek vyrůstal v raném dětství pouze se ženami („držel se máminy sukně“), ani jeden z nich nezapadá do stereotypních popisů tichých dětí, které jsou v kolektivu pro svou rozdílnost různými způsoby utlačovány. Narátoři byli mezi vrstevníky naopak oblíbení. U Jiřího, Honzy a Slávy můžeme dokonce mluvit o potřebě bavit společnost.

V každém případě bylo zajímavým zjištěním, že prvotní uvědomění své sexuality zažívali tito muži zásadně při sexuálním kontaktu s chlapci. Pozvolně rostoucí počet sexuálních zkušeností se stejným pohlavím u nich vyvolal dojem „přirozeného“ uvědomování si vlastní sexuality. Důraz na sex jako spouštěč takového uvědomění byl cizí jedině Tomášovi, který svou jinakost zaregistroval ve chvíli, kdy se pokoušel o vztah s dívkou. Za Tomášovou snahou zařadit se chozením se ženami do genderově-sexuálního řádu (Harding in Šmausová, 2002), stojí koncepty jako jsou heterosexismus a povinná heterosexuality, které fungují jako mechanismy moci, kontroly a útlaku (Herek, 1986; Ondrisová, 2002). Pokusy navázat heterosexuální vztah však během dospívání a dospělosti proběhly u většiny narátorů (kromě Jiřího a Honzy).

Fanel vztahy v rodinných společnostech popisuje jako přátelské pouto (Fanel, 2000: 446). Schindler si různých typů vztahů v komunitách všímá podrobněji a přichází se zajímavým postřehem ze skupiny svých narátorů. (Ve svém výzkumu jsem tento jev rovněž zaznamenala.) Ze všech Schindlerových zkoumaných kolem sebe vytvořili rodinnou společnost pouze dva narátoři. Oba však při popisování vztahů v takovýchto komunitách zdůrazňují nedůležitost sexuálních kontaktů ve skupině. Schindler to vysvětluje dvěma způsoby. Buď se narátoři vymezují vůči stereotypní představě promiskuitních homosexuálů, nebo tento jev můžeme vysvětlit tak, že většina jejich tehdejších dosavadních

sociálních kontaktů byla opravdu založena jen na sexu kvůli kriminalizaci a společenskému postoji k homosexualitě (Schindler 2013: 323–324).

Je pochopitelné, že se narátor Jiří během biografického rozhovoru snažil (možná nevědomky) vykreslit své okolí v pozitivních barvách. Proto se o komunitě mužů vyjadřuje jen jako o přátelské. Tento fakt nelze opomenout, protože o silném mužském přátelství založeném na loajalitě a důvěře vyprávěl i Marek: „Tam to bylo prostě silný. Tam byly ty vztahy natolik, jako že to bylo kamarádství už velký, jo... No, důvěra, loajalita.“

Sexuální vztahy v komunitě Tety Berty se odrážejí i ve výpovědích tří dalších narátorů. Zatímco Jiří zábavu ve svém bytě popisoval jako pravidelné popíjení kávy a poslouchání oper, Honza popisuje komunitu jako nespoutanou zábavu:

„Tam se děly věci všelijaký. Tam se hodně pilo, kouřilo, to bylo jak v krčmě Santa Puelo. No, a pak se povídalo. Tak si každej mohl povídat o těch našich věcech otevřeně. Kdykoli s kýmkoli. Občas se někdo ztratil. Ve většině případů to byli dva. Ty přišli za chvíli, když se něco semlelo, a pokračovalo se dál. My jsme nikoho nerušili, nikoho jsme neobtěžovali. To bylo jak tam, tak tady u mě, leckde. Na tyhle návštěvy v těch bytech si lidi, který tam chodili, určitě nemůžou stěžovat. Nehledě na to, že ve většině případů chodili i lidi, který přišli jen tak, na návštěvu, dostali nachlastat, nažrat, zábavu, ještě sex a bylo všechno v pohodě.“ (Honza)

Marek společnost Tety Berty zřetelně odlišuje od anonymních návštěvníků veřejných toalet a parků, kam často zavítali i heterosexuální ženatí muži, kteří vyhledávali většinou jen „jiný“ sexuální kontakt. Schindler ve své studii reflektuje, že tito muži v jisté míře mohou za obraz bující homosexuální promiskuity, neboť k ní na veřejných prostranstvích bez debat docházelo (Schindler, 2013). Marek rovněž zmiňuje heterosexuální muže, kteří se v rodinné společnosti sporadicky objevovali, ale vyjadřuje se o nich a jejich návštěvách až pejorativně. Zájmy a potřeby homosexuální komunity nadřazuje pudovému sexu s heterosexuály.

„Ale zase jako bylo to dobrý místo, že lidi se tam potkávali, řekl bych na úrovni. Že to byla už právě ta úroveň. Tam nepáchli ty hátečka, anebo, když jo, tak maximálně proto, že byli zneužitý. K tomu tam šli, že jo. K tomu tam byli přitažený. A někdo si s nima užil a kluk si ho leštil, tak ho pujčili ještě dalšímu, no. Ale z toho nic nebylo, ten prostě ráno odešel a už se tam třeba nikdy neobjevil. Kdežto ta parta se tam scházela a řešila zase ty svoje otázky, který jinde řešit nemohla. Nemohla v práci řešit s kamarádama, s rodinou, s nikym, ale prostě tam, tam se to dalo jakoby dopovídat, že jo.“ (Marek)

Tento příklad také dokresluje celou společnost u Tety Berty. Na první pohled se jeví jako homogenní, plná homosexuálních mužských identit. Přestože se zde z vůle

komunity striktně neobjevovaly heterosexuální ani homosexuální ženy („Né, nikdo. My jsme se jim vyhýbaly.“), návštěvy heterosexuálních mužů, kteří zde figurovali jen jako sexuální partneři, nebyly ničím výjimečným. Přístup narátorů k heterosexuálům, kteří dobrovolně navštěvovali rodinné společenství za účelem sexu, je důkaz, jak důležitá je pozicionalita, která se mění v různém kontextu žitých identit. Zatímco společenská realita ukládá heterosexuálním mužům dominanci doloženou tzv. hegemonním mužstvím (Connell, 1995), svět, kteří si vytvořili narátoři, měl jiná pravidla. Rodinné společenství přistupovalo k heterosexuálním mužům jako k podřízené submisivní skupině.

Vydělování z dominantní skupiny zažil i Sláva. Rodinnou společnost začal pravidelně navštěvovat na konci sedmdesátých let. Svou identitou „biknedlik“ narušil homogenní společnost mužů a jasně danou binaritu mezi heterosexuálním a homosexuálním. Celý život má pocit, že ho mezi sebe ostatní nepřijali, argumentuje i označením „biknedlik“, které dostal kvůli svým nevyhraněným sexuálním preferencím.

„Já nevím, to je můj pocit, jako že, víte – já nejsem čistej. Marek byl sice taky ženatej, ale prostě... Já si myslím, že oni to tak vnímaj, že já nejsem čistej gayák. Já když přijde situace, tak můžu obojí.“ (Sláva)

Kavárnu U Tety Berty začal navštěvovat, když měl neshody s manželkou. Kombinace výchovy dcery a práce ho poté na několik let donutila zapomenout na sexuální kontakty s muži. V určité životní fázi však podle svých slov potřeboval „načáchnout tu gayáckou atmosféru, a to se dalo jenom tam“. Znovu se tedy objevuje motiv úniku a potřeby komunity, již spojuje stejné stigma.

Z případu Slávy je zřejmé, že si komunita ovlivňovaná heteronormativním diskurzem společnosti, která předpisovala, jak by měla vypadat zdravá a správná sexuální identita, vytvářela normu, jak by měl vypadat „čistý“ homosexuál. Podle většiny narátorů měl „mít prostě rád (jen) chlapy“. Rodinné společnosti a jiné formy setkávání homosexuálů oficiálně definovaly kolektivní identitu velice homogenně. Tímto postojem marginalizovaly jiné menšiny, v daném případě bisexuálního Slávu.

Téma „gay mainstreamu“ dobře zmapovala Jagose. Upozorňuje, že definování kolektivní identity vytváří sice svébytnost nově vznikající kultury, ale také pomáhá definovat homosexuální menšinu homogenně. Vytvářením tzv. gay mainstreamu mohla tehdejší americká kultura definovat například „správný“ lesbismus²⁹ (Jagose, 2004: 7).

²⁹ Lesbický feminismus se tak vymezoval od žen bisexuálních, sadomasochismu, identity transgenderu a roli butch-fem.

Komunita okolo Tety Berty si vytvořila svůj „gay mainstream“ a heterosexuálům, kteří se do ní na chvíli dostali, přisoudila podřízenou roli. Sokolová tento fenomén zaznamenala i v dnešní společnosti jako strach z genderové a sexuální rozmanitosti obecně. Homosexualita je stále tolerována zejména kvůli svému binárnímu postavení vůči heterosexualitě.

Je zajímavé, že narátoři rodinnou společnost nijak významně necharakterizují jako prostor k seznamování. Ač ani jeden explicitně nevytkl seznámení a hledání nových partnerů jako jeden z důvodů, proč komunita vůbec vznikla, seznámení byl jeden z hlavních argumentů, proč Sláva každý čtvrtek kavárnu U Tety Berty navštěvoval. Kromě přátelských vztahů zde pěstoval i sexuální kontakty se svými někdejšími partnery.

„Ty poslední roky, tak možná od šesti sedmi let holky, už měla jiný zájmy, jsem chodíval každé čtvrtek pravidelně k Bertě. Ale pravidelně. A to už bylo jasné, to jsem se vypařil a prostě seděl jsem. A tam jsem potkal spoustu známých, spoustu i milenců, se objevili. (Sláva)

Rodinná společnost byla pro Slávu příležitostí potkávat partnery. Jako ženatý muž v poměrně vysoké politické funkci nemohl pravidelně navštěvovat veřejná místa, kterými byly holandy, proto strategicky zvolil jako bezpečnější „loviště“ rodinnou společnost. Ostatní narátoři však mluví o svých sexuálních kontaktech ve skupině jakoby mlhavě, jako kdyby zde nic takového nikdy neprovozovali. Což samozřejmě může znamenat, že nemluví pravdu z důvodů studu či v zájmu ochrany svého soukromí. Případně jejich zkušenosti vyplynuly ze vztahů blízkých přátel, kteří své přátelství nenarušili sexuálním kontaktem, ovšem s širší společností okolo Tety Berty neměli v tomto směru problémy. Čemuž by nasvědčoval i výrok narátora Jiřího, který se zmiňuje o absenci sexu v „partě“, zároveň však tvrdí, že si většina jeho přátel na akce na chalupě, kam společnost jezdila, přivezla své partnery: „Ale to bylo spíš takový, že jsme byli kamarádi. Ne jako citový vztahy nebo milenci. A každé někoho si sehnal. Kde, kdo, koho si splášil.“ (Jiří)

Tématu erotiky v mužských spolcích se věnuje Hans Blüher, kterého Putna označuje za misogynního autora, zároveň ho však cituje (Blüher in Putna, 2011). Blüher tvrdí, že v mužských spolcích hraje mužská erotika významnou roli, ale je v různých typech spolků realizována různými způsoby. Nejtypičtěji erotismus přechází tam a zpět mezi přátelstvím a láskou, mezi emocionalitou a sexualitou (Blüher in Putna, 2011).

Komplikovaná pozice outsidera mi však nedovoluje tak niterní vztahy mezi narátory analyzovat.

5.3.4 Pravidla rodinné společnosti

Velikost takového společenství a poměrně otevřený přístup hostitele si samozřejmě vyžádaly určitá pravidla, která se v malém bytě musela dodržovat. Jak silná musela být společnost okolo Jiřího, potvrzuje i to, že se u něj přátelé scházeli v podstatě každý den hned po práci. „Když jsem byl doma, tak se dozvonili, a když jsem někde šmejdil, tak se nedozvonili. Tak jsme se potkali třeba v tom parku (smích).“

Pokud chtěli návštěvníci dovnitř, museli zazvonit, a aby Jiří nemusel pokaždé chodit k hlavním dveřím, spouštěl z okna na provázku kyblíček s klíči. Otevřenost komunity, kterou dokládají ostatní narátoři, když o ní vyprávějí jako o „velkém domě, salonu“, však rozhodně nebyla taková, aby mohl vstoupit každý. Dostat se do „drobného okruhu přátel“, jak rodinné společnosti popisuje Fanel, nebylo pro „nováčky“ nic lehkého. Stejně jako v intelektuálních či kulturních salonech v Praze potřeboval uchazeč kontakt, který se za něj zaručí a představí ho ostatním (Fanel, 2000; Schindler, 2013). Tak tomu bylo i u tehdy třicetiletého Marka, kterého přivedl do společnosti Tety Berty jeho partner, jenž zde byl častým návštěvníkem. Slávu uvedl narátor Honza, kterým se s ním znal z folklorních autobusových zájezdů. Tomáš Jiřího byt nikdy nenavštívil.

Jenže i „prověření“ nováčkové se mohli stát problémem. Honza vzpomíná na konflikt z dob, kdy se v bytě na Vltavském sídlišti ještě scházel hojný počet návštěvníků. Ztráta kuchyňského nože dokázala vytvořit naprosté dusno³⁰. Jinak však v komunitě panovala důvěra, obzvláště ze strany Jiřího. Pokud byl unavený, nechal společnost bez obav o samotě. „Pět šest lidí třeba sedělo, pilo se kafe, řekl, jsem unavenej, já táhnu spát a poslední zabouchne. A hotovo.“ (Jiří)

V případě, že chtěl mít majitel bytu soukromí, tedy ve chvílích, kdy měl v bytě partnera, dal ostatním znamení – vyvěsil červené trenky.

„No když jsem tam někoho měl a nechtěl jsem být rušen, tak se vyvěsily – tam byl takovej uměleckej secesní rámeček, tak se na něj pověsily trenýrky. Když tam visel červenej hadr, tak nezvonit – nerušit.“ (Jiří)

³⁰ Narátor Jiří místo kuchyňského nože uvádí ztrátu „voňavky“.

Trenýrky se tak staly veřejným důkazem sexuálního života jedinců, které státní aparát komunistického režimu oficiálně potlačoval. Narátor navíc paradoxně použil barvu panující politické ideologie. V pozdějších dobách byly červené trenky vyměněny za červenou lampičku:

„No, to bylo právě to, od toho byly ty znamení, jak jsem měl potom tu červenou lucerničku, tu lampičku na noční stolek, takovou hnusnou, bakelitovou, a já ji měl strčenou za televizi a tam byla ta uřízlá červená váza vlastně, tak to když se rozsvítilo, tak celá záclona svítila červeně, a navíc nebylo vidět dovnitř do bytu, což mi bylo jedno, protože já jsem měl proti vlnům tělocvičnu, tam stejně nikdo nebyl.“ (Jiří)

Nepsaným pravidlem komunity, které Sláva chápal spíše jako slušnost, bylo přinést menší dárek. Není náhoda, že Schindler kromě dostatku prostoru k vytvoření rodinné společnosti poukazuje i na nutnost dostatku financí. Protože „společenský program“ u Tety Berty stál samozřejmě hlavně na Jiřím, který měl „otevřeno“ denně, musely být tyto aktivity nesporně finančně náročné.

„To byl průchozí dům, já jsem tam jako kdykoli... To je zase. Ona (Teta Berta) byla naštvaná, když někdo přišel a přišel s prázdnějma rukama, nic nepřinesl. Jo, takže vždycky dostal kafe nebo dostal prcka a nic nepřinesl, ale byli tací, který chodili jenom vyžírat, to je pravda. A já jsem se tomu bránil a vždycky jsem přišel aspoň s kafem nebo s něčím, jo.“ (Sláva)

Přestože se společnost okolo Tety Berty setkávala denně, přinést něco hostiteli se považovalo za slušnost.

5.3.5 Přezdívky

Jedním z dalších znaků rodinné společnosti jako komunity byly přezdívky, jejichž téma se kupodivu v Schindlerově výzkumu vůbec neobjevuje³¹. Přestože je v přípravných rozhovorech narátor Marek uváděl jako důležité konspirační nástroje vůči represivnímu režimu. Používání přezdívek jako další strategie přežití v komunismu má u homosexuálních mužů zajímavé genderové aspekty. Ačkoli se striktně vyhýbali společnosti žen, k zakrytí informací o svém životním stylu používali ženská jména. Důvody vysvětluje Marek:

„Fungovaly ty přezdívky, to, že si říkali Jiřino a Berto a to. To mělo hned dva významy, já jsem si myslel, no jo, tety si to musely poženštit, no, to tak není. Ono to je, když třeba jsou dva kamarádi v hospodě a ona ta Jiřina, ona ti říkala, že s nim šukat

³¹Rozebírá pouze tzv. „gay řeč“ (například používání ženských koncovek), na kterou se ptá svého narátora. Ten její používání vnímá jako nikterak ustálené, občas zaznívala např. v kulturních salonech. (Schindler, 2013: 317)

nebude, no, když to poslouchá heterák. (...) No, o kom se bavíte? No tak to byl první důvod a druhý důvod, to bylo to utajení, no. Znali se všichni, říkám, já znám všechny, který tam byli, a vyjmenuju je, ale jenom přezdívkami. Vlastně jménem neznám nikoho.“ (Marek)

V tomto případě je nutné položit si otázku, kdo měl právo dávat ostatním homosexuálním mužům přezdívky. Jak se ukázalo v rozhovorech, většinou je vymýšlel majitel bytu, který měl podle Marka v komunitě rozhodující slovo. Většinou šlo o silné a oblíbené osobnosti. Přezdívky narátorů byly založené hlavně na výrazném osobnostním rysu dotyčného, nebo třeba na jeho profesi či vzdělání. Honza se s přezdívkami setkal i v pražských kruzích:

„Buď Zajíčková nebo Učitelská Komenská. Protože já jsem s sebou pořád tahal nějaký mladý učedníky (smích). To mi dal Richard Krejčí, ten ředitel (cirkusu).“ (Honza)

Sláva dostal přezdívku Doktor podle svého vzdělání. Přezdívka Teta Berta narátora Jiřího vypovídá o spojení dvou faktorů: Jeho smyslu pro dramatičnost a zálibě v operách. Jeden z tanečníků z Jihočeského divadla na něj vždy volal: „Buď zdráva, drahá švagrová, Berta, ty pěkně vypadáš!“ Inspiraci k přezdívce našel v operetě P. Burkharda Ohňostroj. Teta Berta je jednou z postav. V pozdějších dobách Jiří začal dávat přezdívky ostatním:

„To já jsem byl pověstnej. Většinou, co měli přezdívky, tak je měli ode mě, víte? Dostali přezdívky ode mě. A seděly a držeť je dodneška. Ono už se to nepoužívá, takže se to zapomene trošku, ale když se někomu nějak jinak řekne, tak má většinou přezdívku ode mě. Protože já jsem vždycky na ně vymyslel nějakou trefnou a tu si vždycky pamatovali.“ (Jiří)

Díky přezdívkám přestaly být rozhovory na veřejných místech – zvláště v menších městech – pro homosexuály nebezpečné. Přezdívky snížily možnost neustále hrozící společenské diskreditace a zároveň homosexuálům umožnily mluvit o svém soukromém životě poměrně otevřeně. Je však více než zřejmé, že hlavním argumentem pro jejich používání byl strach z policie, jejíž všudypřítomnost vnímali:

„To bylo schválně. To bylo ovšem, když se někdo zapomněl, a řekl: ‚No, to potom Eliška, když přišel po vojně...‘ Tak to je ujížděák, že jo. Eliška po vojně těžko (smích). Protože když se takhle bavili o někom, tak i když by to někdo poslouchal, protože hospody byly plný tajnejch, že jo, tak věděli prd, o kom se bavíme. Než zjistili přezdívky. A to se taky stalo. Zjistili je.“ (Jiří)

Jak již bylo řečeno, českobudějovická policie se dozvěděla o přezdívkách homosexuálů po roce 1968³². U předvolaného homosexuálního muže s přezdívkou Eliška našli příslušníci zápisník s kontakty. Zabavili jej a všechny přezdívky i s uvedenými telefonními čísly si opsali. Zápisník samozřejmě obsahoval především jména členů českobudějovické komunity, ale také spřízněné pražské kontakty. Podle čísla do práce či domova policisté zjistili adresy a proběhlo několik výslechů. Narátora Jiřího vyšetřovatel kontaktoval v práci a oznámil mu, že ho navštíví:

„No a za chvíli zvonil. Jak zjistil, kde bydlím? No a začal mě zpovídat, a tohle a támhle... No a už tam předtím měl tu Elišku, no, tak sem říkal, já mu řeknu jenom ty lidi, který už tam měl, protože tři čtyři kluky už tam měli, to sme si samozřejmě navzájem už dávno řekli, že jo, musíme se informovat.“ (Jiří)

Během rozhovorů se ukázalo, že se nárátoři snažili neprozradit víc informací, než už policie měla. Pomohly jim přezdívky. Narátor Honza, který absolvoval značné množství výslechů, uvádí, že se často vymluvil, že zná jen přezdívky, a ne pravá jména. Je samozřejmě jasné, že nejužší okruh rodinné společnosti svá pravá jména znal. U širšího okruhu méně pravidelných návštěvníků to však pravidlem nebylo.

5.3.6 Charakteristika Tety Berty a kritéria vzniku rodinné společnosti

Jelikož se většina rozhovorů s náratory dotýkala tématu rodinné společnosti Tety Berty a jejího fenoménu, jímž bezpochyby v českobudějovických kruzích byla, je logické zeptat se, jaká kritéria muselo takové seskupení splnit, aby se stalo rodinnou společností.

Kromě drobného okruhu přátel s potřebou pravidelně se stýkat, musel mít dotyčný místo, kde by se mohli potkávat. Jiří Hromada je specifikuje jako „nějakýho kluka, co měl trochu větší byt“ (Fanel, 2000). Jak se nárátor Jiří zmínil, rodinné společnosti nejčastěji vznikaly v bytech v centru. Z jednoduchého důvodu – pro snadnou dostupnost. K Tetě Bertě se chodilo denně a hned po práci.

„To bylo taky někde ve městě, no. Aby to nebylo daleko. Vždycky se to drželo spíš okolo toho centra, protože tam se vždycky ty lidi sešli, když šli z práce. Pak se šlo do biografu, pak se šlo do kina, takže se to tam takhle jako...“ (Jiří)

Z výpovědi Jiřího je patrné, že se muži nestýkali pouze v bytech, ale společně vyráželi na různé kulturní akce. Jak Jiří vzpomíná, díky přátelství se dvěma tanečnický z Jihočeského divadla navštěvovali často i představení. Jiří se stěhoval třikrát a pokaždé do

³² Přesný rok si už nárátor nepamatoval, ale podle všeho jde o konec šedesátých let.

čím dál vzdálenější lokality. Sám zaznamenal, že vzdálenost od centra měla na návštěvnost značný vliv.

Podobu společnosti, která se v komunitě vytvoří, měl podle Marka na starosti hlavně hostitel. Fanel charakterizuje rodinnou společnost jako seskupení, kde se připravuje zábavní program (Fanel, 2000; Schindler, 2013). Hostitele určoval typ zábavy. V případě, že byl z uměleckých kruhů, bylo pravděpodobné, že se bude obklopotvat jedinci stejných zájmů, jako tomu bylo například u kulturních společností Václava Kršky, Eduarda Cupáka či Jana Zrzavého (Fanel, 2000: 446).

Jiřího zájem o divadlo a operu tak společnost Tety Berty předurčoval k intelektuálnější rovině zábavy. Potvrzuje to i Marek, kavárnu U Tety Berty kategorizuje jako intelektuální:

„No právě v tom intelektu, schopnostech toho hostitele v podstatě. Protože to on byl nositel toho programu, že jo, nebo taky někdy ne, když jsi třeba usnula. Bylo to spíš daný tím, kdo k němu chodil, že jo. S kým se tam člověk mohl potkat. To byla taková kavárna, no. Ono se tomu i říkalo kavárna U Tety Berty, no.“ (Marek)

Všichni narátoři se shodli, že narátor Jiří schopnosti dobrého hostitele určitě měl. Pokud bereme v potaz i narátora Honzu, který ve svém bytě také často hostil přátele, spojuje tyto dva muže extrovertnost, touha po zábavě a radost ze života. Honza dokázal vytvořit pohodovou atmosféru („Já jsem lidumil.“), u Jiřího většina narátorů vyzdvihuje jeho dramatické sklony a humor.

„Ale jo, když Láďa byl mladej sám, to byl úžasně zábavnej člověk. Já ho pořád vidím, když nosil bleďmodrej kalhotovej kostým. Pečenej se tomu říkalo, zvláštní látka to byla. Ono mu to slušelo, on se pořád culil, hrozně zábavnej. Potom ho to opouštělo, ta veselost, šprýmy, a jeden čas byl hodně zapšklej.“ (Honza)

Sláva se dokonce vyjadřuje tak, že Jiřího kvůli jeho sociálním schopnostem obdivoval:

„Láďa byl neuvěřitelně vtipnej a inteligentní kluk. A bohužel, jak je doma a čumí jen na tu bednu, tak bych řekl, že duševně chátrá. A je mi to hrozně líto. Protože s ním byla vždycky legrace, on byl perfektní, on sice neměl moc hlubokých znalostí, ale dokázal využít těch znalostí, který měl, a vtipně, jo. A to se mi líbilo, vždycky. Já jsem ho obdivoval, já jsem říkal: ‚Kamaráde, ty jsi rozenej kumštýř. Hotovej herec.‘“ (Sláva)

Pokud tedy shrneme předešlé charakteristicky narátora Jiřího, správný adept na zakladatele rodinné společnosti by měl být určitým způsobem zábavný excentrický pořadatel, milovník kultury a muž dostatečně starý, aby mohl předávat zkušenosti mladším.

Hanse Büher, který se zabývá eroticismem v mužských spolcích, říká, že zakladateli těchto spolků bývají právě dominantní muži s homosexuální orientací. Důležitá je idea, která drží spolek pohromadě. (Může to být například náboženství, v případě homosexuálních skupin společná sexualita.) V centru společenství je vůdce a hrdina, po jehož boku stojí jeho vyvolenec, často životní partner. Kolem této dvojice se tvoří kroužek věrných zasvěcených a další vnější kruh, který sdílí ideu spolku (Blüher in Putna, 2011).

5.4 Tvoření maskulinní identity

Rozhovory ukázaly, že rodinná společnost napomáhala v objevování či cizelování sexuální identity narátorů. I když Halkitis (2001) popisuje, že pro muže v takové komunitě nastává éra nové dynamiky maskulinní socializace. Zahrnuje nové genderové vyjednávání, tedy konstrukci vlastní maskulinity. Téma hledání nové maskulinní role v homosexuální komunitě, jež je separována od heterosexuální, se v kontextu situace a pozice narátorů příliš neobjevuje. Možným důvodem je fakt, že narátoři svou odlišnou sexualitu odkryli (či připustili) až v pozdějším věku, což znamená, že během maskulinní socializace svoje místo v hierarchizovaném hegemonním mužství (Connell, 1995) hledali jako normativní heterosexuálové, a tak se vyvarovali homofobnímu a agresivnímu přístupu dominantního mužství (McCormac 2011)³³. Všichni narátoři uvedli, že se nikdy necítili jako outsideři, spíše naopak. Narátor Sláva dokonce do hegemonního společenství mužů, kteří mají moc, v rámci své pracovní funkce patřil.

Téma práce bylo pro narátory důležité. Sláva a Tomáš kantorství chápou jako své poslání, narátor Marek neváhal poprosit lékaře, aby mu vystavil osvědčení, že je jako homosexuál způsobilý pracovat pro armádu. Seidler mluví o práci jako o opravdovém zdroji maskulinity. Chápání maskulinity vymezuje externě, maskulinita existuje jako ideál, ke kterému se muži snaží přiblížit. Neustále musejí na maskulinitě pracovat, zdokonalovat ji a potvrzovat, což dalo významu práce v životě mužů hlubší rozměr. Zasluhou práce si jsou muži jisti svou maskulinní identitou (Seidler, 1989).

Mužská homosexualita je podle většiny autorů interpretována v patriarchálním řádu jako ztráta maskulinity (Connell, 1995, Badinter, 2005). Specifikum narátorů je právě

³³ McCormac do tohoto přístupu zahrnuje i misogynii (McCormac, 2011).

v tom, že svou maskulinní identitu tvořili po většinu života v prostředí heteronormativních kritérií společnosti.

O'Neil et al. stejně jako Brannon tvrdí, že mužství se vyznačuje popíráním ženství (O'Neil et al. 1986, Brannon in Seidler, 1989). Brannon dokonce mluví o jednom z pravidel mužství, které říká, že muž nemá být „baba“. Takový postoj měla většina narátorů. Přestože se tito muži vymykají patriarchálnímu řádu, od ostatních očekávají správnou performanci genderu. Muž by měl mít nad sebou neustálou kontrolu, neměl by se chovat žensky:

„Ale fakt je, že když je aspoň trochu inteligentní, tak si to hlídá. Že si to uvědomuje, že prostě trochu baletí, jo? A to jako... U chlapa je to blbý. To jako ne... Ale jinak samozřejmě byly, vždycky. Říkám, v hluboké totalitě, jak přišel ten hoch s těma nalakovanými nehtama... Šílený.“ (Sláva)

„No, to spíš byli takový ty vykřičený tetky, takový ty ‚ééé‘, ty pudřenkový. To, co já moc nemusím, a ani jsem se s nima moc nestýkal, protože to bylo vždycky pro ostudu spíš... No to už od pohledu každé poznal, co to je. A o to já jsem nestál, aby se to o mně vědělo, že jo. Nebylo to žádoucí. (Jiří)

Potřeba kontroly nad sebou samým – aby se muž nechoval žensky – dokresluje Kimmelovu teorii, že to, co spojuje maskulinitu, je vzájemný strach. Ústředním prvkem chápání mužnosti je homofobie, tedy strach z homosexuálů, ale i z toho, že by muž mohl být za homosexuála považován (Kimmel, 1999). Strach nezapatat do normy chování heterosexuálního muže je v tomto kontextu oprávněný a daný i postojem komunistického Československa.

„Nebýt baba“ se snažili narátoři, a to tím způsobem, že odmítají mít jakékoliv společné téma s homosexuálními ženami. To může být způsobeno tím, že si narátoři úzkostlivě hlídají svou maskulinní identitu, protože by ji v heteronormativní společnosti jako homosexuální muži neměli mít vůbec. Na lesbické ženy vnímají pohledem heteronormativity, kdy tyto ženy podle nich nezapadají do správných genderových kategorií. Téma leseb je pro narátory poměrně zapovězené, protože v Českých Budějovicích žádnou lesbickou ženu během komunismu nepoznali (v Praze je potkávali v klubech a barech) a rodinné společenství U Tety Berty se ženám striktně vyhýbalo. Sláva od své ženy dokonce utíkal načichnout „gayáckou atmosféru“. Podle Marka neměly tyto dvě komunity ani společné téma:

„Ne ne ne, lesby a gayové. Co by ty dvě party si mohly říkat než o vaření leda, že jo, možná si dovedu představit, no. Jiné společné téma tam nevidím. To by chlapi mohli

choditi normálně do hospody nebo bejt, já nevim, s manželkama, kdyby to tak bylo. Naopak že jo. Od nich vlastně utekli.“ (Marek)

Rodinná společnost pro tyto muže znamenala společnost bez žen a také prostor, kde se mohli dozvědět něco o strategii života homosexuálů v komunistickém Československu. Jak již bylo řečeno, Jiří plnil mladým homosexuálním mužům i roli amatérského psychoterapeuta. Podle jeho vyprávění se mladíci nejčastěji ptali, jestli a jakým způsobem mají provést svůj coming-out.

Marek jako nejmladší z narátorů ocenil kromě Jiřího smyslu pro zábavu i to, že si pamatoval spoustu informací z let minulých:

„Lád'a byl naprosto společenskej, pamatoval si nebo pamatuje si spousta věcí a dokázal o tom hezky vyprávět (ehm), jo, prostě bylo to, bylo to příjemný s nim bejt.“

I tento fakt nasvědčuje důležitosti rodinných společností, a to hlavně proto, že homosexuálové neměli v podstatě žádné osvětové materiály – kromě sexuologických příruček ovlivněných tehdejšími společenskými diskurzem (Schindler, 2013, Sokolová, 2012). Písemné prameny, které by vypovídaly o životě homosexuálů a pomáhaly jim s identifikací, neexistovaly. Informační cenzura, absence osobnostních vzorů z gay a lesbické komunity a utajenost komunit nedávaly mladému člověku příliš mnoho šancí, jak si uvědomit a poté přijmout svou neheterosexuální identitu (Sokolová, 2012: 15). Pro narátora Marka při sebeidentifikaci hrálo důležitou roli právě rodinné společenství – muži, kteří sami sebe identifikovali jako homosexuály. Čistě mužská společnost, ve které dospíval jako student vojenské školy, mu k poznání vlastní sexuální identity příliš nepomohla. Jeho vlastní touhy zastínilo homoerotické chování většiny chlapců.

„To až když jsem se dostal do styku s více takovýmahle lidma. Do té doby jsem v tom jako jasno neměl, do těch sedmnácti osmnácti, takhle jsem to, to jsem si tam nemohl dát dohromady, že vlastně, kolik nás je, protože pro mě to byli všichni kluci, protože tam v podstatě nebyl žádněj, kterej by víceméně přede mnou uhnul, když jsem ho chtěl, v uvozovkách, když jsme si sexuálně vyšli vstříc. Ale to, že to některý z nich vyhledává opravdu a má v tom nějaký další pokračování nebo úmysl, tak to bylo až pozdějc. Na ty lidi jsem narazil až pozdějc.“ (Marek)

Marek také vzpomíná, že o homosexualitě začal hledat informace až poté, co ho neznámý muž v osmnácti letech zavedl do jedné z brněnských rodinných společností. Tam si také svou sexuální identitu poprvé uvědomil naplno, když mu jeden z mužů řekl, že jeho

sexualita se už nezmění. „Taky si člověk neuvědomoval, že to takhle bude napořád. To jo, že se ti líbí kluci, to jo, ale že to takhle bude navěky, to ti někdo musí říct.“ (Marek)

Markův příklad ukazuje, že rodinná společnost mohla být spouštěčem uvědomění si vlastní sexuální identity. Markovi byla předána informace o jeho sexualitě v esencialistickém duchu. V každém případě právě rodinná společnost pro Marka fungovala jako odrazový můstek, aby si uvědomil svou sexuální identitu. Zároveň v něm vyvolala touhu o své identitě se něco dozvědět. Příznačné „nakopnutí“ však zcela neodpovídá esencialistickému pojetí lidské sexuality, jejíž poznání by mělo přicházet „přirozeně“. Kromě Marka se všichni narátory o své sexuální identitě vyjadřovali jako o esencialisticky neměnné: „Jsme stejní jako všichni ostatní, máme stejné lásky, bolesti a radosti, že jo. Jenom trochu jinýho typu, že jo. Znovu o tom říkám, my jsme o tom nerozhodovali.“ (Tomáš)

Marek, jak se během rozhovorů ukázalo, na sexualitu pohlížel spíše jako na o něco více rozvolněnou a fluidní část lidské identity. Jeho výpověď dokazuje i to, že homosexuální komunitu nevidí homogenně.

„Já to vnitřně cítím jako, že člověk není (...), a to je ten problém, teďko to chápu tak, že člověk opravdu není, ta vyhraněnost je tam dost někdy dost problematická jako, že je někdo opravdu čistý ‚hátčko‘, to je téměř nemožný, stejně jako je někdo čistej gay. Tydlety dva extrémý jsou tak zase na konci a v tak malém zastoupení, že to není ta společnost.“ (Marek)

Touhu dozvědět se o homosexualitě něco víc dokládá u svých narátorů i Schindler. Jeden z nich se dokonce v padesátých letech účastnil výzkumu³⁴ sexuologa Kurta Freunda, který se zasloužil o dekriminalizaci homosexuality v ČSSR. Kurt Freund byl pro Schindlerovy narátory důležitou postavou, protože jeho kniha *Homosexualita u muže* byla prvním textem o homosexualitě, který se k nim dostal. Freundovo usilování o dekriminalizaci však nestálo na přesvědčení o jakési lidské rovnosti, dospěl k němu díky svému experimentálnímu výzkumu. Podle něj je homosexualita choroba, kterou lékaři ještě neumí léčit, a proto by se nevléčitelně nemocní neměli trestat (Freund, 1962).

Markovi se dostala do rukou sexuologická příručka profesora Hynie *Dospíváte v muže*. Vyvolala v něm pocit „psance, který někomu ubližuje“. Hynie popisuje homosexuálního muže jako pedofila: „Homosexuální muži se zpravidla nejraději vzrušují a

³⁴ Kurt Freund se věnoval experimentální léčbě homosexuality. Terapie se zakládala na behavioristickém přístupu, kdy se nežádoucím chování může jedinec odnaučit tak, že si při něm navodí nepříjemný pocit. Dvě stě dvacet dva pacientů v podstatě nevykazovalo žádné změny během ani po experimentu (Schindler, 2013: 286).

vydraždí v blízkosti mladých chlapců.“ (Hynie, 1954: 54) Negativní až humornou zkušenost má i Tomáš, který dostal od otce brožuru, která měla spíše zastrašovat než poučovat. („Bylo tam třeba, že při masturbaci ubývá mozek.“) Informační tabu, které okolo homosexuality v komunismu panovalo, podtrhovalo pocit studu homosexuálů a stigmatizovalo je (Warner, 1999).

Řídký ve své práci, která se zabývá pojetím homosexuality v sexuologických příručkách, uvádí, že muži jsou v tehdejších publikacích v souvislosti se svou aktivní sexualitou „prošpikováni“ všemožnými perverzemi (Řídký, 2013: 396). Kromě toho československá sexuologie i přes kladnou roli v dekriminizaci homosexuality během padesátých a šedesátých let nikdy nepřestala přistupovat k homosexuálům jinak než z heteronormativního rámce a nevymanila se ani z genderových stereotypů (Sokolová, 2012: 10).

Sokolová uvádí zajímavý fakt, že české lesbické ženy v období komunismu měly k uvědomění si vlastní sexuální identity jiný nástroj. Sokolová u svých lesbických narátorek dokládá, že jedním z finálních spouštěčů uvědomění byla kniha *Studna osamění*, britský román lesbické spisovatelky Radclyffe Hallové z roku 1928. Světoznámý román pojednávající o tragické lesbické lásce, jejíž hlavní postavou byla dívka s transgenderovou charakteristikou, vyšel v reedici nakladatelství Práce v roce 1969. Podle Sokolové je těžko představitelné, že za vydáním této knihy – i přes jasný postoj k neheterosexuálním identitám v Československu – stál omyl či neznalost. Reedice podle Sokolové spíše odrážela uvolněnější atmosféru šedesátých let a možné vyjádření podpory „neviditelné“ menšiny. Díky hlavní hrdince *Studny osamění* měly ženy alespoň jednu postavu, se kterou se mohly identifikovat. Těžké shánění knihy a půjčování jejích kopií mezi lidmi v sedmdesátých letech bylo důkazem, že existovala virtuální kolektivita (Sokolová, 2012: 16).

6 Závěr

Pět biografických rozhovorů s muži s neheterosexuální identitou, kteří prožívali většinu svého života v období komunismu, zasadily další střípky do mozaiky studia neheterosexuálních identit. Rozhovory s narátory zcela popřely stereotypní obraz bezmocného homosexuála šikanovaného komunistickým režimem. Naopak ukázaly muže, pro které byl nepřátelský komunistický režim jen pouhou součástí života, které nepřikládali tak velký důraz. V životech narátorů se odehrávala daleko důležitější témata, než byla jejich sexualita, která byla v té době považována za deviantní. Ať už to byl dlouholetý hon za vytouženou profesí, nebo životní souboj s fyzickým handicapem, který se jevil jako větší stigma, než být homosexuálem.

V mém výzkumu jsem se zabývala homosexuální subkulturou během komunismu z pohledu českobudějovické komunity homosexuálních mužů. Jedinou homosexuální subkulturou, která byla více či méně oficiálně zastřešena různými podniky, ale i výraznými komunitami, byla ta pražská. V práci jsem nastínila několik druhů subkultur, jejichž návštěvníci byli často spjati s určitou společenskou hierarchií v rámci homosexuální kolektivní identity, kterou jsem během výzkumu spatřovala. Holandy představovaly pro narátory nestoudně snadné ukojení těch nejnižších lidských pudů, tyto prostory byly často spjaty s latentními homosexuály a heterosexuály, kteří zde hledali sexuální uspokojení.

Zatímco kulturní salóny představovaly pro homosexuální muže elitářské společnosti, kam se obyčejný smrtelník nedostane (pokud není krásný a mladý). Jedním z překvapivých zjištění bylo, že se narátoři žijící v Českých Budějovicích velice aktivně podíleli na chodu pražské subkultury. Praha a její subkultura pro ně znamenala útěk za touhami po seznámení, sexu, ale hlavně po společnosti lidí se stejnými žitými zkušenostmi. Narátoři mluví o pražské subkultuře jako o nehomogenní skupině, reflektují i jiné sexuální identity, ale hlavně mluví o úzce spjaté komunitě, která si pomáhala. Můžeme zde mluvit o existenci kolektivní identity. Tyto přátelství u mužů byla často využívána k tvoření kontaktů.

Zajímavé je střetnutí policejní moci s podniky, které v osmdesátých letech vznikaly v podstatě přímo pro homosexuální klientelu. I přes odrestnění tzv. jednoduché homosexuality, existoval neustálý státní dohled. Podniky však s policejními složkami úzce a dobrovolně spolupracovaly. Na druhou stranu dohlížení takové moci fungovalo s blížícím se koncem komunismu pouze „na oko“. I to dokazuje, že různé formy státní

moci byly ovlivněné individuálním přístupem jak ze strany policie, provozovatelů podniků, tak ze strany homosexuální klientely.

Výzkum se jako jeden z prvních věnuje rodinné společnosti. Výběr narátorů - mužů, kteří patřili do této komunity mi pomohl konstruovat podobu jedné rodinné společnosti v Českých Budějovicích v období komunismu. Jedním z důvodů, proč tyto společnosti vznikaly na malých městech je ten, že na místě neexistovala žádná homosexuální subkultura. Narátoři mi pomohli zmapovat kontaktní místa v Českých Budějovicích, které se však omezovaly jen na veřejná místa jako byla holandy. Homosexuální muži i ženy neměli oficiální možnost tvořit komunity. Heteronormativní společnost je vytlačovala paradoxně na veřejná místa spojená s lidskou tělesností a studem. Rodinná společnost s neoficiálním názvem Kavárna u Tety Berty dávala jedincům možnost se stýkat. Jak ukázal výzkum, pro to, aby vznikla taková rodinná společnost muselo být vytvořeno pár kritérií. Rodinná společnost se stýkala v soukromých bytech, většinou byl tedy zakladatelem právě majitel bytu. Byt musel být poblíž centra, jelikož se zde narátoři stýkali rovnou po práci. Avšak rodinná společnost nebyla závislá na místě, ale hlavně na jeho zakladateli. Společnost se stěhovala tam, kam on. Často takovou společnost vyznačoval společný zájem, v případě společenství Kavárny Tety Berty to bylo hlavně kultura. Zakladatel musel být samozřejmě společensky založený, charismatický muž. Společnost se chápala jako komunita, kterou spojovala sounáležitost a přátelství. Ačkoliv se na první pohled zdála jako homogenní skupina homosexuálních mužů, biografické rozhovory dokázaly opak. Rodinná společnost Kavárna u Tety Berty si vytvořila tzv. „gay mainstream“, tedy, jak by měl vypadat a chovat se „správný“ homosexuál. Přestože se tito muži sami vymykají patriarchálnímu genderovému řádu, sami od ostatních mužů očekávali správnou performanci genderu. Homosexuál měl být prostě „chlapek, který má rád chlapy“. Homosexualita je tedy pojímána jako obrácená heterosexualita.

V mém výzkumu jsem objevila nové téma, které se neobjevuje například ani v práci Schindlera (2013), Sokolové (2012), Miřáckého (2009), ani Fanela (2000). Jedná se o používání přezdivek, což umožňovalo další alternativu, jak narátoři dokázali subverzivně obejít persekuci komunistického režimu. Přezdívky ženských jmen využívaly tak, aby na sebe neupozorňovali okolí. V případě, že mluvili o svých partnerech (použili přezdívku ženského jména), takto využili heteronormativní očekávání společnosti, které apriori předpokládalo heterosexuální vztah s ženou. Tímto způsobem mohli narátoři mluvit otevřeně o Tetě Bertě, Učitelce Zajíčkové či Elišce, aniž by na sebe upoutali nechtěnou pozornost.

Feministický výzkum v kombinaci s orální historií mi otevřel nové obzory, jak nahlížet na mezilidské vztahy, stejně tak jako na lidské identity. Jelikož jsem se držela zásad feministického výzkumu, který stírá mocenské rozdíly mezi badatelem/ badatelkou a narátorem/ narátorkou, mi pomohl navázat blízký vztah s narátory založený na důvěře. Zároveň jsem měla možnost nahlédnout do života

Seznam literatury

- Badinter, E. (2005). *XY. O mužské identitě*. Praha-Litomyšl: Paseka.
- Bailey, J. M., Zucker, K. J. (1995). *Childhood Sex-typed Behaviour and Sexual Orientation: A Conceptual Analyses and Quantitative Review*. *Developmental Psychology* v. 31. 43-51.
- Baršová, A. (2004). Partnerské soužití gayů a lesbiček: kde jsme a kam směřujeme. In: *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity, Sociální studia 7: Politika rodu a sexuální identity*. Brno: Masarykova Univerzita, s. 173-188.
- Becker, H., S. (2007). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Berkowitz, D. (2007). *Gay Men: Negotiating Procreative Father and Family Identities*. [online] *Journal of Marriage and Family* 69 (May 2007): 366-381. [cit. 15.5.2014]. Dostupné z: <http://web.clas.ufl.edu/users/marsig/published%20papers/berkowitz%20marsiglio%20gay%20men.pdf+html>.
- Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J. (1992). *Třetí pohlaví?* Praha: Scienta Medic.
- Ciprová, K. (2008). *Gay otcovství: výraz aktivismu v českém kontextu?* Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze.
- Connell, R., W. (1995). *Masculinities*. Sydney: Allen & Unwin.
- Crouch, M., McKenzie, H. 2006. The Logic of Small Samples in Interview-based Qualitative Research. [online] *Social Science* 45 (4): 483-499. [cit. 15.5.2014]. Dostupné z: <http://ssi.sagepub.com/content/45/4/483.full.pdf+html>.
- Červenková, I. (2002). Coming out. In: Ondrisová, S. (Ed): *Neviditelná menšina. Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava: Nadácia Občan a demokracia.

Denzin, N.K., Lincoln, Y.,S. (2003). *Handbook of Qualitative Research*. Londýn: Sage Publications.

Ezzedine, P. (2001). Několik poznámek k metodologii genderově orientovaného výzkumu. In: Knotková-Čapková, B. a kol. (Ed.): *Gender v interdisciplinární perspektivě. Mezi obzory*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze.

Fanel, J. (2000). *Gay historie*. Praha: Dauphin.

Fraser, N. (2004). Sociální spravedlnost ve věku politiky identity. Přerozdělování, uznání a participace. In: Fraser, N., Honneth, A. (Eds.): *Přerozdělování, nebo uznání?* Praha: Filosofie. 21-78.

Freund, K. (1962). *Homosexualita u muže*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.

Gessenová, M. (1990). We Have No Sex: Soviet Gays and AIDS and The Era of Glasnost. In: Likosky. (Ed.): *Coming out: An Anthology of International Gay and Lesbian Writings*. New York: Pantheon Books.

Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.

Goffman, E. (2003). *Stigma: poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: SoÚ.

Guba, E., G., Lincoln, Y., S. (1994). Competing Paradigms in Qualitative Research. In: Denzin, N., K., Lincoln, Y., S. (Eds.): *Handbook of Qualitative Research*. Londýn: Sage. 105-117.

Habermas, J. (2001). Boje o uznání v demokratickém právním státě. In: Taylor, Ch. (Ed.): *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR. 123-162.

Halkitis, P.N. (2001). *An Exploration of Perceptions of Masculinity among Gay Men. Living with HIV*. Journal of Men's Studies, 3. 413-425.

Havelková, H. (1995). *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*. In: Sociologický časopis 31. 25-39.

Havelková, H. (1997). *Transitory and Persistent Differences: Feminism East and West*. In: Kaplan, C., Keates, S., Wallach, Scott, J. (Eds.): *Transitions, Enviroments, Translations. Feminisms in International Politics*. Londýn a New York: Routledge. 56-64.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Herek, G.M. (1986). *On Heterosexual Masculinity: Some Psychological Consequences of the Social Construction of Gender and Sexuality*. *American Behavioral Scientist*, 29 (5). 563-577.

Himl, P., Seidl, J., Schindler, F. (2013). *Milují tvory svého pohlaví: Homosexualita v dějinách a společnosti v českých zemích*. Praha: Argo.

Hromada, J. (2000). *Zakladatelé: Cesta za rovnoprávnost českých gayů a lesbiček*. [online] Gay iniciativa [cit. 15.5.2014]. Dostupné z: <<http://gay.iniciativa.cz/www/index.php/?page=clanek&id=266>>.

Hynie, J. (1976). *Dospíváte v muže*. Praha: Avicenum.

Jagose, A. (2004). *Limity identity*. In: Cviková, J., Juránová, J. (Eds.): *Lesby-by-by. Aspekty politiky identit*. Aspekt. 353-366.

Janošová, P. (2000). *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum.

Katz, J., N., (2001). *The Invention of Heterosexuality*. In: Peiss, K. (Ed.): *Major Problems in the History of American Sexuality*. 349-356.

Keller, J. (2007). *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Slon.

Kimmel, M., S. (1999). *Mali by /môžu /budú muži podporovať feminizmus?* In: *Aspekt* 2. 57- 62.

Kloidová, P., Poláčková, L., Tobišková, P. (2011). Těžko na cvičišti. Lehko na bojišti. Uplatnění absolventů/absolventek magisterského programu genderových studií na pracovním trhu. In: Knotková-Čapková, B. a kol. (Eds.): *Gender v interdisciplinární perspektivě. Mezi obzory*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze.

Letherby, G. (2003). *Feminist Research in Theory and Practice*. Philadelphia: Open University Press.

Lorenz-Mayer, D. (2005). O politice lokace: strategie používané ve feministické epistemologii a jejich význam pro výzkum prováděný z feministické perspektivy. In: Linková, M., Červinková, A. (Eds.): *Myšlení hranic. Genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 75-96.

McCormack, M. (2011). *Hierarchy Without Hegemony: Locating Boys in an Inclusive School Setting*. *Sociological Perspectives*, 54 (1). 83-101.

Miller, N. (1995). *Out of the Past. Gay and Lesbian History from 1869 to the Present*. Londýn: Vintage.

Mírácký, R. (2009). *Proces coming outu u homosexuálních mužů v Československu před rokem 1989*. Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze.

Morrow, R., A. (1994). *Critical Theory and Methodology*. Londýn: Sage Publications.

Možný, I. (1983). *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Universita J.E. Purkyně v Brně.

Ondrisová, S. (2002). Homofóbia a heterosexizmus: Postoje ku gejom, lesbickým ženám a bisexuálom. In: Ondrisová, S. (Ed): *Neviditeľná menšina: čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava: Nadácia občan a demokracia. 31-44.

Oosterhuis, H. (1997). Medicine, Male Bonding and Homosexuality in Nazi Germany. In: *Journal of Contemporary History*, roč. 32, č. 1. Londýn: Sage Publications. 187-205.

- Putna, M., C., a kol. (2011). *Homosexualita v dějinách české kultury*. Praha: Academia.
- Portelli, A. (1998). What Makes Oral History Different. In: Perks, R., Thomson, A. (Eds.): *The Oral History Reader*. Londýn: Routledge.
- Procházka, I. (1997). The Czech and Slovak Republics. In: James, W., D., Plenum, R., (Eds.): *Sociolegal Control of Homosexuality: a Multi-nation Comparison*. New York: Plenum Press. 243-354.
- Procházka, I., Janík, D., Hromada, J. (2003). *Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR*. Praha: Gay iniciativa.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
- Ramazonglu, C., Holland, J. (2004). *Feminist Methodology: Challenges and Choices*. Londýn: Sage Publications.
- Rupp, L. (2001). *Vytoužená minulost: Dějiny lásky a sexuality mezi osobami stejného pohlaví v Americe od příchodu Evropanů po současnost*. Praha: OWP.
- Řídký, J. (2013). Neexistuje dobře přizpůsobený a šťastný homosexuál. Homosexualita v českých populárně-sexuologických příručkách 30.-90. let 20. Století. In: Himl, P., Seidl, J., Schindler, F. (Eds.): *Miluji tvory svého pohlaví: Homosexualita v dějinách a společnosti v českých zemích*. Praha: Argo.
- Seidl, J., a kol. (2012). *Od žaláře k oltáři: Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host.
- Seidler, J. V. (1989). *Rediscovering Masculinity. Reason, Language and Sexuality*. Routledge. Londýn/New York, 1989.

- Schindler, F. (2013). Život homosexuálních mužů za socialismu. In: Himl, P., Seidl, J., Schindler, F. (Eds.): *Miluji tvory svého pohlaví: Homosexualita v dějinách a společnosti v českých zemích*. Praha: Argo.
- Sokolová, V. (2004a). Současné trendy feministického myšlení. In: Formánková, L., Rytířová, K., (Eds.): *ABC feminizmu*. Brno: Nesehnutí.
- Sokolová, V. (2004b). A co děti?...: Gay a lesbické rodičovství, homofobie a genderové stereotypy v české společnosti. In: Formánková, L. Rytířová, L. (Eds.): *ABC feminizmu*. Brno: Nesehnutí.
- Sokolová, V. (2006). Koncepční pohled na sexuální menšiny... In: Linková, M., Šaldová K., Červinková (Eds.): *Mapování pro-žensky orientovaných aktivit v ČR po roce 1989*. Praha: SoÚ. 249-262.
- Sokolová, V. (2008) *The Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia*. Stuttgart: Ibidem.
- Skládání duhové mozaiky: Česká sexuologie a "gay" a "lesbická" orální historie v komunistickém Československu.“ In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 13-2/2012: 28-39.
- Stedfeldt, E. (1998). „Zrušte gaye!“ Lambda –Nachrichten. Berlin.
- Stehlíková, D., Procházka, I., Hromada, J. (1995). *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*. Praha: Orbis.
- Steakley, J. (1974). Homosexuals and the Third Reich. In: *The Body Politic*, 11. Toronto.
- Šiklová, J. (1997). *Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic*. In: *Social Research* 46 (2). 258-280.
- Šmausová, G. (2002). *Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví*. In: *Sociální studia 7: Politika rodu a sexuální identity*. Brno: FSS MU. 15-28.

Vodochodský, I. (2007). „*Superženy*“ a „*velké děti*“: *konceptualizace postavení mužů v rámci genderového řádu státního socialismu*. Praha: Fakulta sociálních věd UK.

Vaněk, M. Mücke, P. (2011) *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze

Warner, M. (1999). Politics of sexual shame. In: Michael Warner (Ed.): *The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*. Harvard University Press. 1-40.

Zimmerman, B., Haggerty, G., E. 1999. „*Introduction*“. *Encyclopedia of Lesbian and Gay Histories and Cultures*. New York: Garland Science Publishing. 9-15.

Přílohy

Příloha č.1

Informovaný souhlas

Dne jsem poskytl rozhovor **Bc. Petře Kloidové**, studentce magisterského oboru Genderová studia Fakulty humanitních studií Karlovy univerzity, za účelem výzkumného projektu – diplomové práce na téma: *Identita a strategie chování homosexuálních mužů v Československu v období komunistického režimu*

Pro účely analýzy výzkumného projektu, a pro účely na něj navazující v podobě další navazující výzkumné činnosti, smí být tento rozhovor zpracován tímto způsobem:

Vyberte možnosti:

- *spolu s mým jménem a kontaktem na mou osobu*
- *jen v anonymizované podobě bez souvislosti s mým jménem a kontaktu na mou osobu*

Souhlasím, že záznamy z tohoto výzkumu budou uchovány v soukromí. V případě, že budou publikovány jakékoliv zprávy z tohoto výzkumného projektu, nebudou obsahovat žádné informace, jež by umožňovaly jakkoliv identifikovat subjekty výzkumu, pokud subjekt sám nebude souhlasit se zveřejněním vlastního jména.

- *souhlasím s tím, aby úryvky či veřejné presentace výzkumu byly uváděny v souvislosti s mým jménem.*
- *Souhlasím s tím, aby úryvky či veřejné presentace výzkumu byly uváděny v souvislosti s mým jménem, ale chci takový text autorizovat.*
- *Úryvky či veřejné presentace výzkumu smí být uvedeny jen v anonymizované podobě bez jména a v souvislosti s mojí osobou.*

Prohlášení o souhlasu

Byl jsem písemně a ústně obeznámen o celém fungování výzkumného projektu. Zeptal jsem se na všechny potřebné otázky, které mi byly následně zodpovězeny. Souhlasím se svou účastí ve výzkumu.

Podpis:

Příloha č.2

ROZHOVOR:

- 1) Dětství, škola, vlastní identita
- 2) Instituce - škola, práce, policie
- 3) Společenství - komunita

- 1) Dětství, prostředí, vlastní identita

Kdy a kde jste se narodil?

Jaké jste měl dětství? Jak byste jej charakterizoval?

Jaké zaměstnání měli rodiče?

Jak měli rodiče rozložené domácí práce, péči o děti?

Jak vypadaly vaše vztahy s ostatními dětmi/sourozenci?

Jak přistupovala vaše rodina ke komunistickému režimu?

(Jaký vztah jste měl s matkou? Jaký vztah jste měl s otcem?)

- 2) První vnímání své odlišnosti

Jak jste sám sebe vnímal během dětství?

Jak jste sám sebe vnímal během puberty vůči ostatním dětem?

Jak jste se sám sebe vnímal vůči ostatním chlapcům a mužům?

Jak jste prožíval školu a její prostředí?

Kdy jste si uvědomil odlišnost od ostatních? Jak se projevovala?

Jak jste na toto zjištění reagoval?

- 3) Hledání identity

Pamatujete si, kdy jste se poprvé zamiloval? Jak zamilování vypadalo?

Kdy jste sám sebe začal vnímat jako „homosexuálního“?

Co bylo prvním impulsem?

Co vás na stejném pohlaví přitahovalo?

Jakým způsobem jste se o homosexualitě dozvěděl?

Jak jste se vyrovnával se svoji homosexualitou?

- 4) Strategie utajení jedince a homosexuálního partnerství

Kdo všechno z vašeho okolí o homosexualitě věděl?
Snažil jste svou sexualitu tajit? Jakým způsobem? Proč?
Co od vás jako muže vaše okolí očekávalo? Jaký jste z toho měl pocit?
Pokud jste měl partnera, jak a kde jste se scházeli? Tajili jste svůj vztah před okolím?
Svěřil jste se někomu o své sexuální orientaci? Komu? A proč?
Víte vaše rodina, že jste ...?
Setkal jste se někdy s odsouzením před rokem 1989? Jak vypadalo?
Setkal jste se s fyzickým napadením?
Měl jste kvůli sexualitě problém v zaměstnání? Popište.

5) Hledání komunity

Co pro vás znamená komunismus? Co si vybavíte?

Jak jste se seznamoval s ostatními muži?

Existoval nějaký společenský život pro vás během komunismu, vnímal jste je?

Jaká místa jste k seznámení vyhledával? Jak jste se o nich dozvěděl?

Kolik Vám bylo, když jste poprvé vyhledal společenství?

Jaká místa byla pro gaye nejlepší k seznamování v Českých Budějovicích?

Kolik jich bylo?

Máte možnost je srovnat s ostatními městy? Jak vypadal společenský život gayů a leseb v Českých Budějovicích proti Praze/ Brně?

6) Gay Komunita v Českých Budějovicích

Jak vypadal společenský život v Českých budějovicích?

Jak často jste se scházeli? Jak často jste komunitu navštěvoval?

Kolik gayů se na těchto místech scházelo?

Jak byste komunitu popsal?

Co se na takových místech dělo? Jaká byla zábava?

Scházeli se zde pouze single lidé nebo i páry?

Tvořily se často ze vztahů komunity sexuální partnerství?

Konaly se i jiné akce někde jinde? (Chaty atd.) Jak vypadaly?

Měl někdo výsadní postavení ve vaší komunitě? Když ano, proč?

Byly v komunitě i nějaké ženy? Když ne, proč?/ Jaké měly postavení?

Jak byste charakterizoval nejlepší období v této komunitě? // nejhorší?

7) Utajení komunity před veřejností a STB

Máte nějaké zkušenosti s STB vůči komunitě/ jedincům?

Existovala nějaká ochranná opatření před policií?

Používali jste přezdívky? Proč?

Měl jste nějakou zkušenost vy sám s STB?

Jak takové setkání s policií vypadalo? Co bylo příčinou (záminkou) k výslechu/ předvolání?

Používalo na vás STB nějaké zastrašující praktiky nebo násilí?

Byl rozdíl mezi vyšetřovateli nebo přístupy STB?

Měl jste kvůli sexualitě problém v zaměstnání? Pokud ano, popište ho.

8) 80. Léta a hrozba HIV/ AIDS?

Pocítil jste jako homosexuál nějak uvolnění politických poměrů v 80. letech?

Jak vypadala tato léta ve vaší komunitě?

Kdy a jakým způsobem jste se poprvé doslechl o HIV/ AIDS?

Jak jste tuto nemoc vnímal? Měl jste strach? Proč? Ovlivnilo to nějak vaše chování k sexuálním partnerům?

Ovlivnila informace o nemoci nějak komunitu? Jestli ano, tak jak?

Poznal jste někoho nakaženého HIV/AIDS?